CVLTVRA NAȚIONALĂ

HERBERT SPENCER

INDIVIDUL IMPOTRIVA STATULUI

TRADUCERE DIN LIMBA ENGLEZĂ DE
I. OLIMPIU STEFANOVICI-SVENSK

BIBLIOTECA POLITICĂ

INDIVIDUL IMPOTRIVA STATULUI

CVLTVRA NAȚIONALĂ

BIBLIOTECA POLITICĂ

INGRIJITĂ DE

D. GUSTI

PROFESOR UNIVERSITAR / MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CVLTVRA NAȚIONALĂ

HERBERT SPENCER

INDIVIDUL IMPOTRIVA STATULUI

TRADUCERE DIN LIMBA ENGLEZĂ DE

I. OLIMPIU STEFANOVICI-SVENSK

CU O PREFAȚĂ DE

N. IONESCU

HERBERT SPENCER
INDIVIDUL
IMPOTRIVA STATULUI
S'A EDITAT ŞI
TIPĂRIT DE
CVLTVRA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI 1924

CUVÂNT INTRODUCTIV

Grija pentru libertăţile personale şi drepturile individului este în deobşte recunoscută ca stând la baza întregii vieţi publice engleze. Intr'o ţară şi la un popor la care siguranţa de sine face inutilă agitarea oricărei flamure, individualismul (the old — the very old — english political theory) se bucură de toate prerogativele panaşului. Pentru toată lumea deci, «ţara clasică a individualismului» şi «Anglia» sunt unul şi acelaş lucru.

Şi totuş, nicăeri mai mult ca în Anglia opinia publică nu se exercită mai solidar şi mai aspru împotriva individualităţilor proeminente. John St. Mill deplângeà el însuş «ura de moarte» pe care conaţionalii săi o hrănesc tuturor originalităţilor impetuoase. Să amintim numai că Shelley a murit la Roma, urmărit de această ură toată vieaţa, chiar după pălmuirea lui la ghişeul poştei din Veneţia; că Byron a fost silit să pribegească o jumătate din vieaţă; că Oscar Wilde s'a stins într'un hotel obscur din Paris; iar Brummel într'un colţ uitat al Franţei, lipsit în cele din urmă şi de leafa funcţiei de viceconsul pe care o îndeplinise o vreme. Şi lista se poate prelungì [1]).

Alăturarea acestor fapte nu poate să nu surprindă. Un individualism care neagă individualitatea în drepturile ei de armo-

[1]) *Indulgenţa pe care Englezii o manifestă astăzi faţă de Bernard Shaw e făcută probabil cel puţin pe jumătate din dispreţ: Shaw este un irlandez; şi ea nlare li distrează. Deaceea nici nu vreau să compar indulgenţa aceasta cu îngăduinţa amuzată pe care marile doamne dela Curtea lui Ludovic XVI — nebănuitoare a ghilotinei care dejà începuse să se ridice — o acordau Discursului asupra Inegalităţii sau Contractului Social.*

nică şi deplină desfăşurare, este — după bunul simţ — o contradicţie. Şi atunci,

sau individualismul poporului englez nu e decât o formulă de convenienţă — ceeace dealtfel s'ar încadrà perfect în teoria straniului «cant» englezesc,

sau legăturile dintre individualism şi individualitate sunt altele decât cele pe cari le bănueşte bunul simţ.

Problema aceasta merită cu atât mai mult să fie lămurită, cu cât ea poate duce şi la caracterizarea operei pe care editura «Cultura Naţională» o dă publicului nostru, prin traducerea de faţă.

Preţuirea omului ca om, fapt care constitue în linii mari esenţa însăş a individualismului, nu este o operaţie dela sine înţeleasă. Evul mediu de pildă nu a cunoscut-o. Impărţirea oamenilor în tot felul de corporaţii, aşezarea lor sub tot felul de ierarhii, înlesnià pretutindeni considerarea individului ca element al unui tot mai mare, care singur erà definitoriu pentru om şi îi fixà oarecum, nu numai funcţiunea, dar chiar structura sufletească. Real erà grupul, nu elementul constitutiv. Vieaţa se scurgeà în comunitate şi prin comunitate. Aşà ne spune cel puţin istoria; care adaugă — nu fără o nuanţă de materialism istoric — că necesitatea economică a organizării sociale în bresle, aduceà cu sine «tipizarea». Afirmarea este numai parţial exactă. Ideile descurajător de confuze, pe cari le luăm cu noi din şcoală asupra evului mediu, lucrează probabil şi în aceste generalizări. Nu este exact, de pildă, că organizarea în bresle e de natură a încurajà crearea unui tip comun. Sunt cazuri în care această organizare coincide cu o foarte vie varietate a formelor de vieaţă. Iată un exemplu ceva mai vechiu: cu o sută de ani înaintea lui Alexandru cel Mare, poezia greacă se rezumà aproape numai în teatru; erà în vremea libertăţii şi democraţiei greceşti, când fiecare cetăţean erà ţinut, prin

chiar această calitate a lui, să îndeplinească tot felul de funcţiuni: judecător, om politic, conducător de armate sau de flotă; după Alexandru, adică după instaurarea domniilor absolute, funcţiunile fiind ocupate numai de oameni numiţi *în acest scop, a început să se ivească specializarea, care fatal a condus la formarea breslelor; ei bine, tocmai în acest timp, de organizare corporativă, adică în cele două-trei vacuri cari urmează domniei lui Alexandru, în poezia elenistică apare o varietate de genuri surprinzător de bogată. Vieaţa corporativă aşadar nu nivelează şi nu uniformizează aspectul întâmplărilor, şi nici pe oameni.*

Adevărul e probabil altul. Uniformitatea cenuşie, sub care suntem învăţaţi a ne reprezintà pe oamenii evului mediu, provine nu din lipsa de varietate a acestora, ci din lipsa interesului *acelei epoci pentru personalitatea umană. Nu lipsa individualităţilor, ci lipsa conştiinţei individualităţii caracterizează deci veacul de mijloc.*

Intr'o oarecare măsură la aceasta a contribuit şi structura vieţii religioase a timpului [1]*). Felul în care se concepe legătura dintre om şi Dumnezeu este în genere dătător de seamă pentru întreaga aşezare spirituală a unei epoci. Care erà, deci, forma vieţii religioase în evul mediu? Pentru biserica creştină catolică, lucrul e în deobşte cunoscut. Legături între om şi Dumnezeu aproape că nu există în chip direct. Mântuirea individuală nu e posibilă*

[1]) *Pentru a înlătură dela început orice nedumeriri: Urmărirea evoluţiei individualismului pe latura religioasă, pe care o încercăm în schiţă în acest «cuvânt introductiv», nu presupune o legătură cauzală între o serie de fapte şi cealaltă. Această metodă poate fi în linişte lăsată pe seama materialismului istoric sau a altor puncte de vedere tot aşà de categorice. «Explicarea cauzală» este o veche iluzie ştienţistă, care nu-şi mai are locul în filosofie. Ceeace am voì să încercăm noi, e doar stabilirea unor corelaţii şi a unor paralelisme între diferitele aspecte ale vieţii, cari corelaţii pot duce în cazul nostru la definiţia structurii spirituale a omenirii în anumite momente Intenţiile noastre sunt deci mai ales descriptive.*

prin comunicarea nemijlocită cu divinitatea, ci doar cu ajutorul bisericii. Intre om şi Dumnezeu stă biserica; şi încă, deasupra omului; căci numai în comunitatea creştină a bisericii, şi prin *ea, e cu putinţă mântuirea* [1]). *E natural ca în asemenea împerjurări individul să fie absolut redus ca însemnătate în faţa comunităţii, cari devine autoritate nediscutată. Ce însemnează pentru catolicism autoritatea bisericii şi cât de grozav dispar drepturile conştiinţei şi ale raţiunii individuale în faţa acestei autorităţi, a spus-o cel mai lapidar Augustin:* Ego vero evangelio non crederem, nisi me catholicae ecclesiae commoveret auctoritas. *E aproape tragic. Dar e nu numai orientarea, ci chiar sentimentul întregei epoci. Altfel, cum ar fi putut concepe şi lansà acelaş Augustin vestita teorie — pentru noi, răsăritenii, deadreptul de neînţeles — cu* fides implicita, *după care mântuirea nu cere numai decât legătura omului cu Dumnezeu, ci doar păzirea unor reguli pe cari le stabileşte biserica? Iar că atitudinea aceasta este esenţială bisericii catolice în genere, se vede şi din faptul că chiar într'un timp aşà de nesigur pentru doctrină cum e începutul veac. XIX în Germania, Möhler identifică pur şi simplu autoritatea cu religia creştină.*

Biserica deci, militans, patiens et triumphans, *adevărat* corpus Christi, *rămâne întotdeauna marele principiu regulator al legăturilor dintre om şi Dumnezeu. La afirmaţia aceasta nu face excepţie nici mişcarea mistică apuseană. Este adevărat că franciscanii reprezintă o nuanţă ceva mai personalistă în sânul bisericii catolice. Nu este o simplă întâmplare de pildă că Duns Scot şi Occam, părinţii nominalismului, erau, în afară de calitatea lor de insulari, ambii din ordinul Sfântului Francisc. Dar însuş*

[1]) *Deacì şi afirmaţia numai în aparenţă obscură şi paradoxală a lui Möhler, că schismaticul păcătueşte chiar atunci când are dreptate: căci prin separaţia lui de ceilalţi, rupe comunitatea de iubire (am zice mai de grabă:* se rupe *de comunitatea de iubire) pe care o constitue biserica.*

faptul că mişcarea a putut fi încă dela început captată de autoritatea ecleziastică, fără ca prin aceasta să i se altereze câtuş de puţin esenţa, dovedeşte că ea nu simţià nevoia să se întoarcă la izvorul viu al vieţii religioase, trecând peste tradiţie şi peste autoritatea bisericii [1]).

Iată atmosfera spirituală în care se scurgeà vieaţa omenească în timpurile de atotputernicie a bisericii catolice. Nu e deci decât foarte normal ca în asemenea împrejurări accentul fundamental al interesului să nu cadă pe individualitate. Conştiinţa individualităţii nu se puteà desvoltà sub nici o formă, pentrucă individualitatea nu erà preţuită pentru ea însăş. Chiar cultul personalităţilor proeminente, al sfinţilor, nu puteà contribuì la întărirea acestei conştiinţe. E clar doară că sfinţi nu au fost decât tocmai cei cari au ştiut să abdice dela afirmarea individualităţii proprii, supunându-o unor existenţe din afara lor.

Dar dacă această epocă nu a cunoscut individualismul, ea a fost poate una din cele mai bogate în individualităţi. Şi asta e încă mai bine.

Să notăm totuş că această atmosferă nu erà general-europeană. Orientul ducea de pildă o vieaţă aparte, care se resfrânge dealtfel în chip credincios şi în organizarea vieţii religioase. S'a vorbit adesea de rosturile reduse ale bisericii în vieaţa orientului. Unii

[1]) *Că marile curente mistice şi în special franciscanismul, nu constituesc — cum s'a crezut — preliminariile reformei, este astăzi în deobşte recunoscut Mai ales'dela lucrările lui Ritschl şi ale lui Dilthey.*

Dacă o îndoială ar existà în această privinţă, ea nu poate privì decât pe carmeliţi. Regula lor, contemplationem aliis tradere, *ar lăsà în adevăr loc interpretării că ei ar înlesnì cunoaşterea* căilor *de ajungere la Dumnezeu. (Cf. faţă de aceasta, regula dominicană* contemplata aliis tradere, *perfect în sensu bisericii). Că aci mijeşte ceva din mântuitorul spirit paulinic, aşà de puternic în tradiţia orientului mai ales după Origen, e vădit. Nu sunt totuş destule elemente cari să constitue carmeliţilor o situaţie «schismatică» în sânul bisericii catolice.*

văd în aceasta o inferioritate de organizare. De fapt însă, biserica noastră nu a fost decât expresia formei speciale a religiozităţii răsăritene [1]). *Şi idealurile monacale, şi funcţiunea preoţilor, şi aşezarea vieţii religioase însăş — de literatura teologică să nu mai vorbim — militează în Răsărit pentru o interpretare alta decât cea apuseană a legăturilor dintre om şi Dumnezeu. Tradiţia, ca şi autoritatea bisericii, trec pe un plan ceva mai în umbră. Problema singurătăţii în faţa lui Dumnezeu e acì mai acută, religiozitatea mai caldă şi mai adâncă, legăturile cu transcendenţa mai rodnice şi mai fericitoare. In acest punct, anumite apropieri cu protestantismul de mai târziu nu se pot negà. Dar pe când pentru acesta din urmă, în procesul contemplării, individul stă gol de orice caracteristică, redus la un fel de centru spiritual, de esenţă aproape absolută, în ortodoxie conştiinţa trupului întovărăşeşte în fiece moment pe individ. Deacì şi sentimentul de frăţietate — ca un fel de* comunitate în păcat *— mult mai viu şi mai caracteristic în Răsărit; deacì şi o concepţie specifică a iubirii, pentru care întreg Apusul nu poate aveà nici o înţelegere.*

E lesne de priceput că o asemenea structură a vieţii religioase presupune o altă personalitate decât cea păstorită de biserica latină. Şi în adevăr, sub toate raporturile, necesitatea de diferenţiare, provenită din conştiinţa — uneori surdă — a individualităţii proprii, este mai accentuată acì. Mai puţin geloasă de drepturile şi libertăţile ei politice, această conştiinţă a individualităţii

[1]) *Că această religiozitate răsăriteană există în formele ei specifice, este un fapt care astăzi nu se mai poate negà. Deaceea şi încercările de unificare a diferitelor biserici creştine se sprijină pe o înduioşătoare naivitate, atunci când calcule deadreptul politice nu sunt în joc. O biserică creştină unică nu ar fi cu putinţă decât pe baza de largă toleranţă şi libertate care e specifică structurii spirituale ortodoxe. Creştinismul* unul singur *a fost înfrânt încă din conciliul dela Niceea, care reprezintă cea dintâiu mare victorie a Apusului asupra Răsăritului.*

manifestându-se adesea mai mult în forma unei rezistenţe pasive — a dat, de o parte caracterul asocial al ortodoxiei, de alta lipsa de valori creatoare în ordinea politică.

Prin urmare, paralel cu lipsa individualismului din lumea apuseană de sub oblăduirea bisericii catolice, a existat în Răsărit un individualism accentuat, care se grefà nu pe o solidaritate de interese de apărat — cum se va întâmplà în Apus mai târziu, ci pe conştiinţa existenţei unor forme vii de vieaţă omenească, realizate la individ.

Trebuie să mărturisim totuş că acest *individualism, cel mai normal, mai complet şi mai fecund din toate individualismele posibile, nu a contribuit cu nimic aproape la ceeace îndeobşte numim cultura europeană. Răsăritul a avut, în ciuda tuturor legăturilor aşà de frecvente cu Apusul, pe cari le dovedeşte istoria, totuş o vieaţă pentru el. Lumea slavo-bizantină nu a pătruns propriu zis în Europa decât în a doua jumătate a veacului 19; şi atunci prin omul rus, adică prin elementul ei cel mai exotic şi mai ispitor, dar nu şi prin ceeace ar fi avut mai esenţial şi mai caracteristic.*

Adevărata prefacere europeană a spiritelor începe cu renaşterea, acest «mare păcat italian», cum o consideră unii catolici [1]). *Antropologic catolicismul este operă eminamente latină. Renaşterea, cu toate schimbările cari au continuat-o, sau numai i-au urmat, coincide cu intrarea efectivă în cercul de cultură, a popoarelor nelatine. Renaşterea este evadarea individului din ierarhia corporaţiilor medievale, evadare provocată de sistemul de comprimare a individualităţilor, pe care cel puţin pe una din laturi îl perpetuă structura spirituală şi politică a evului mediu. Mişcarea aceasta este revoluţionară până la anarhism: ceeace în primul*

[1]) *Cf. J. Maritain, Anti-moderne, Paris 1924.*

rând ar vrea să răstoarne, este autoritatea. Dacă notăm însă că nu e vorba de înlăturarea autorităţii în genere, ci a aceleia a unor anumite persoane (cazul lui Savonarola e în această privinţă tipic) vom recunoaşte acì originea şi natura întregii prefacerii: conştiinţa individuală şi deci individualismul renaşterii ia naştere din nevoia de afirmare şi de valorificare a unor individualităţi proeminente. In direcţii deosebite Macchiavel, Cardan sau Giordano Bruno legitimează nu drepturile individuale în genere, ci drepturile eroului. *O fundamentare* in abstracto *a acestor drepturi nu a cunoscut propriu zis renaşterea decât prin Campanella, deci către sfârşitul ei.*

Renaşterea este o răscoală a sclavilor — şi anume o răscoală care a izbutit. La propriu şi la figurat ea este revanşa tuturor neamurilor barbare cucerite şi supuse de vechea Romă (a cărei moştenitor în spirit şi în literă e biserica de Apus). Caracterul ei explosiv, însă, aşà de unic şi aşà de uluitor, ne îndeamnă să o considerăm mai de grabă ca un semnal pentru ceeace erà să urmeze, de cât ca o formă stabil echilibrată a ethosului european [1]).

Căci în adevăr, noua orientare spirituală a Apusului nu se încheagă decât în veacurile imediat următoare, şi anume în forme cari se suprapun: subiectivism filozofic (Descartes şi sensualismul englez), şi reformă religioasă (Luther şi Calvin).

Pentru problema noastră mai ales această din urmă formă e revelantă. Dielthey observă cu o minunată fineţă că în portretistica veacului XVI, apar o mulţime de poze reprezentând oameni cari ţin biblia în mână. Aceasta ca un semn că deacì înainte fundamentul religiei îl formează nu biserica, ci Sf. Scriptură însăş. Religiozitatea simte nevoia de a se scuturà de autoritatea bisericii, şi tinde să se întoarcă la izvorul gândirii creştine, trecând peste

[1]) *Şi din acest unghiu de vedere apare discrepanţa dintre renaşterea artistică şi cea spirituală — şi deci dificultatea de a construì unitar conceptul renaşterii.*

valorările cari se introduseseră prin tradiţie. Afirmaţia că Sf. Scriptură e suficientă pentru a constituì creştinismul, nu e numai o eroare, ci deadreptul o lipsă de simţ al istoriei şi al realităţilor. Ea dovedeşte însă existenţa unor necesităţi noui pentru ethosul vremii, anume nevoia de a trăì în nemijlocită legătură cu Dumnezeu.

Erà imposibil ca convingerea aceasta, că omul nu are nevoie de semenii lui pentru ca să stea în faţa lui Dumnezeu, să nu fie hrănită şi să nu hrănească la rândul ei sentimentul existenţei de sine, ca persoană deosebită de ceilalţi. Conştiinţa acută a individualităţii — în ordinea teoretică individualismul — e corelată deci singurătăţii religioase. Şi cultural-istoric se poate chiar verifică arătând că în această epocă structura ethosului european se colorà individualist. In evoluţia individualismului acesta intervine însă un factor care îi precizează natura: Calvin. Ce ar fi fost Europa fără Calvin e greu de bănuit. Ce înseamnă Calvin pentru Europa se poate lămurì mai lesne.

Max Weber crede că spiritul şi forma de producţie capitalistă sunt opera lui Calvin. Stabilirea unei asemenea legături mi se pare riscată. (Mai drept ar fi să se spună poate că spirit capitalist şi calvinism au o aceeaş structură. Pe de altă parte, la însăş chestia de fond e legitimă întrebarea dacă nu cumva originile spiritului capitalist se pot urmărì — anterior lui Calvin — în reînvierea spiritului de întreprindere şi aventură care a precedat chiar renaşterea. Presupunerile şi indoelile sunt acì la locul lor). Mai ispitoare e însă asemănarea dintre calvinism şi noul individualism european.

Pentru Luther omul erà singur în faţa lui Dumnezeu, dar întovărăşit în viaţa de toate zilele. Ceva din harul divin, cu care actul religios îl dăruià pe om, se răsfrângeà prin acesta şi asupra semenilor săi. Harul, îndurarea se coborà asupra individului graţie bunătăţii nesfârşite a lui Dumnezeu; dar individualitatea proprie, calităţile personale ale credinciosului erau şi ele un

element hotărîtor în contemplarea extatică a divinității, ca și în procesul mântuirii. Nu tot așà la Calvin. Teoria predestinării pe care acesta o desfășoară cu un spirit de consecință aproape dureros, spune precis că mântuirea poate veni pentru fiecare într'atâta întrucât e om. *Dar nu toți se pot mântui. Există oameni aleși, și oameni sortiți pierzării. Dar nimeni nici nu poate ști din ce categorie face parte, nici nu-și poate schimbà soarta. Datoria fiecăruia fiind să aștepte judecata care va să vie.*

Omul stă singur cu soarta lui în fața lui Dumnezeu. El e dator să-l iubească și să-l preamărească. Iubirea aceasta însă nu poate aveà decât o singură direcție: către Dumnezeu. A iubì pe aproapele tău, e păcat, căci asta înseamnează a revărsà asupra altora ceva din ceeace se cuvine numai lui Dumnezeu, a-i răpì ceva din ceeace-i datorezi întreg și necondiționat [1]).

Individul este singur în fața lui Dumnezeu; mântuirea poate veni oricui întrucât e om; dat toți oamenii sunt egal de neputincioși în a provocà această mântuire. Iată elementele cari constituesc și individualismul post-renașterii: individul există înaintea colectivității; dar toți indivizii sunt egali. E ceeace trebuie să ne spună pe toate tonurile filozofia iluminismului. A cărei origină e în Anglia.

Ludwig Stein a încercat să stabilească o corelație între individualismul englez și filozofia precumpănitor nominalistă a acestui popor. Puncte de contact nu lipsesc, fără îndoeală. Dar pe această cale se poate ajunge cel mult la înțelegerea importanței care se

---

[1]) *Punctul acesta de vedere pare în contradicție cu întreg creștinismul al cărui adevăr fundamental e doară iubirea. Cu toate acestea atitudinea se lămurește dintr'o dată ca mai puțin absurdă, dacă înțelegem că chiar în creștinism iubirea nu e propriu zis o normă, ci o lege positivă a existenței. Problema iubirii e dealtfel una din cele mai complicate și mai grele de consecințe în toată ideologia creștină. Din nefericire practica și teologia apuseană nu au contribuit decât la mărirea confuziei.*

acestui individului. Nicidecum însă nu ni se lămurește de ce individualismul acesta nu contează cu individualitatea. Căci procesul său intrarea în arena culturii europene a omului abstract, lipsit de individualitate, nu provine din sărăcirea individualității, ci mai de grabă din interzicerea ei. Aceasta o cere Calvin și nu o poate provocà nominalismul.

Cu aceasta însă se lămurește întrebarea pe care o puneam la începutul notelor de față: între dragostea geloasă pentru drepturile individului și urmărirea dușmănoasă a individualităților preeminente nu e nici o contradicție. Individualism și individualitate nu sunt termeni corelați: există individualități fără individualism (evul mediu); individualism și individualitate (renașterea, lumea slavo-bizantină, probabil luteranismul); și în sfârșit individualism fără individualitate (țările și perioadele de mentalitate reformată) [1]).

Cartea lui H. Spencer, care urmează în traducere, este cea mai completă și mai consecventă teoretizare politică a acestui ultim stadiu. Ea cere întâietatea individului față de Stat; libera lui desvoltare; dar și mărginirea libertății individuale prin drepturile și libertățile celorlalți indivizi considerați în parte. Presupoziția omului abstract, pretutindeni egal, și egal îndreptățit își valorifică drepturile.

Este adevărat că individualismul european este într'o statornică transformare. Dela veacul iluminismului până astăzi, dacă nu am amintì decât pe Goethe și pe Nietzsche, și încă am aveà două noui etape. Dar individualismul englez nu a simțit nevoia de a trece peste Calvin. Valoarea reprezentativă a cărții lui Spencer e cea mai bună dovadă.

NICULAE IONESCU

---

[1]) *Am atras în treacăt atenția asupra asemănării de structură dintre calvinism pe de o parte — cartesianism și mai ales leibnizianism pe de alta.*

PREFAŢA AUTORULUI

WESTMINSTER REVIEW din Aprilie 1860, conţineà un articol intitulat «Reforma parlamentară: primejdiile şi remediile». În acel articol încercam să prezic unele rezultate ale schimbărilor politice propuse pe atunci.

Redusă la cea mai simplă expresie, teza mea erà, că dacă nu se iau precauţiunile necesare, creşterea libertăţii în formă, va fi urmată de o scădere a libertăţii în fapt. Nimic deatunci încoace n'a intervenit spre a-mi schimbà părerea. Sensul în care s'a îndreptat legislaţia mai apoi, a fost acela pe care eu îl anticipasem. Măsuri dictatoriale, repede îmmulţite, au tins continuu spre restrângerea libertăţilor indivizilor, şi aceasta într'un chip îndoit. S'au adus dispoziţii, al căror număr creşteà an cu an, restrângând pe celăleane în direcţii în care mai înainte acţiunile lui nu întâmpinau nici o piedecă, şi silindu-l să facă acţiuni pe cari înainte vrà liber să le facă sau nu; şi în acelaş timp sarcinile publice care se îngreuiau, mai ales cele locale, au restrâns şi mai mult libertăţeà lui, micşorându-i aceà parte a venitului său pe care el o poate cheltui după plac, şi mărind porţiunea ce i se ia pentru a fi cheltuità după bunul plac al agenţilor publici.

Cauzele acestor efecte prevestite — pe atunci ca şi acuma în continuă acţiune — probabil vor căpătà tot mai multă putere; şi în credinţa că ceeace eu conchid relativ la aceste cauze şi efecte s'a dovedit a fi adevărat, m'am simţit îndemnat să urmăresc şi să stăruesc a înfăţişà concluzii asemănătoare asupra viitorului şi să fac cât îmi stă în putere, pentru a deşteptà luarea aminte asupra relelor care ne ameninţă.

In acest scop, au fost scrise următoarele patru articole, publicate la început în «CONTEMPORARY REVIEW» (Februarie, Aprilie, Maiu, Iunie şi Iulie, anul acesta).

Pentru a întâmpină anumite critice şi pentru a înlătură unele din obiecţiile ce probabil se vor ivì, am adăugat acum un post scriptum.

Bayswater, Iulie 1884.

Prefaţa de mai sus la ediţia originală a acestei lucrări, publicată acum şapte ani şi ceva, slujeşte tot aşà de bine şi pentru ediţia de faţă. Am să adaug numai că în afară de alăturarea unei importante ilustrări într'o notă, întărind argumentul meu, n'am schimbat nimic în această ediţie decât câteva expresii; şi am făcut deasemenea o mică corectare a faptelor.

Avenue Road, Regent's Park,
Ianuarie, 1892.

INDIVIDUL CONTRA STATULUI

NOUL TORYSM

Mulţi din cei ce trec acum drept Liberali, sunt Conservatori (Tory) de o speţă nouă. Iată un paradox pe care-l voiu lămuri în cele ce urmează. Pentru aceasta trebuie să arăt întâiu, ce sînt cele două partide politice la obârşia lor; şi apoi voiu rugà pe cititor ca, urmărind împreună cu mine faptele pe care şi el le cunoaşte, să-şi limpezească şi să păstreze în minte natura întrinsecă a adevăratului conservatism şi a adevăratului liberalism.

Având o origine mai veche decât numele lor, cele două partide politice reprezentau la început două tipuri de organizaţie socială, pe care le deosebim în linii generale pe unul ca militar, iar pe celălalt ca industrial — tipuri caracterizate, unul prin regimul Statului, aproape universal în vremurile vechi, iar celălalt prin regimul contractului, generalizat în zilele noastre, mai ales la naţiunile apusene, şi în special la noi Englezii şi la Americani. Dacă, în loc de a întrebuinţà cuvântul «cooperaţie» (împreună-lucrare) într'un înţeles limitat, îl întrebuinţăm în sensul lui cel mai larg, însemnând activităţile asociate ale cetăţenilor sub un sistem oarecare de legi, atunci cele două partide se pot defini: unul ca sistemul cooperaţiei silite, iar celălalt ca sistemul cooperaţiei voluntare. Structura tipică a primului o vedem într'o armată regulată, în care unităţile în diferitele lor grade trebuie să îndeplinească ordinele sub pedeapsă cu moartea, şi să primească hrană, haine şi soldă, distribuite în porţii

arbitrare; în vreme ce structura tipică a celuilalt o vedem într'un corp de producători sau distribuitori din cari fiecare consimte să plătească sume anumite, în schimbul unor servicii anumite, şi cari au voie, după cuvenita înştiinţare, să părăsească organizaţia dacă ea nu le place.

In timpul evoluţiei sociale, în Anglia, deosebirea între aceste două forme fundamental opuse de cooperaţie, şi-a făcut apariţia încetul cu încetul; dar cu mult înainte ca numele de Tory (=conservator) şi Whig (= liberal) să fie întrebuinţate, partidele şi începuseră să se contureze, iar legăturile lor respective cu militarismul şi cu industrialismul, se puteau vag observà încă de pe atunci. Toată lumea ştie că, aici ca pretutindeni, de obiceiu populaţia orăşănească, formată din lucrători şi negustori, obişnuiţi să coopereze prin contract, a exercitat aceà rezistenţă faţă de stăpânirea silită care caracterizează cooperaţia sub regimul Statului.

Dimpotrivă cooperaţia sub regimul Statului, pornind dela şi ţintind spre o stare de răsboiu cronică, erà sprijinită în ţinuturile rurale, populate la origine de căpetenii militare şi cei ce atârnau de ele şi unde supraveţuiau ideile şi tradiţiile primitive. Mai mult decât atât, acest contrast de inclinări politice, vădit înainte ca principiile liberale (Whig) şi Tory să se deosebească limpede, continuă să iasă în evidenţă tot mai mult. In perioada Revoluţiei, în vreme ce satele şi oraşele mai mărunte erau monopolizate de Tory, cetăţile mai de seamă, districtele cu manufactură şi porturile comerciale formau întăriturile Liberalilor (Whigs). Şi că, în ciuda excepţiilor, o relaţie generală asemănătoare există încă, nu e nevoie să se mai dovedească.

Acestea erau caracterele celor două partide, caractere indicate de obârşiile lor. Observaţi acum, în ce chip firea lor se oglindià în vechile lor doctrine şi fapte. Liberalismul (Whiggism-ul) începù prin a se împotrivì lui Carol II şi uneltirilor lui, care aveau scopul de a restabilì puterea monarhică nemărginită.

Whig-ii considerau monarhia ca o instituţie civilă stabilită de naţiune spre folosul tuturor membrilor ei»; în vreme ce pentru Tory-i monarhul erà delegatul cerului». Iar aceste doctrine presupuneau, una, că supunerea cetăţenilor faţă de stăpânitor erà condiţionată, iar cealaltă că ea erà necondiţionată.

Descriind pe Whig-i şi pe Tory-i, aşà cum ei erau consideraţi la sfârşitul sec. XVII, cu vreo 50 de ani înainte de a scrie a sa *Disertaţie asupra Partidelor*, Bolingbroke zice:

«Puterea şi maiestatea poporului, contractul originar, autoritatea şi neatârnarea Parlamentelor, libertate, rezistenţă, excludere, abdicare, înlăturare: acestea erau ideile asociate, pe vremea aceea, cu idea de Whig (Liberal), şi fiecare Whig presupuneà că ele nu au nici o legătură cu idea de Tory».

«Drept divin, ereditar, incomutabil, succesiune în linie dreaptă, ascultare pasivă, prerogativă, nerezistenţă, sclavie, şi uneori şi papismul se asociau în multe minţi cu ideea de Tory şi erau priviţe de mulţi deasemenea ca neavând nici în clin nici în mânecă cu idea de Whig». (*Disertaţie despre partide*, pag. 5).

Dacă comparăm aceste descrieri, vedem că în primul partid erà o dorinţă de a rezistà şi a micşorà puterea coercitivă a stăpânitorului asupra supusului, iar în celălalt partid dorinţa de a păstrà sau mărì puterea coercitivă. Această distincţie în scopurile lor — o distincţie care depăşeşte în înţeles şi importanţă toate celelalte distincţii politice — s'a desfăşurat dela început în tot ce au făcut ele. Principiile liberale s'au vădit în Legea «*Habeas Corpus*», şi în măsura prin care judecătorii au fost făcuţi neatârnaţi de Coroană; în zădărnicirea proiectului de lege care propunea un jurământ pentru legislatori şi funcţionari, prin care ei se legau ca în nici un caz să nu se împotrivească regelui cu armele; şi mai târziu, ele se vădiră în Bill-ul Drepturilor, înfiripat pentru a ferì pe supuşi de agresiunile monarhului. Aceste acte au avut aceeaşi natură intrinsecă. Principiul

cooperației obligatorii în tot domeniul vieții sociale a fost slăbit de liberali, iar principiul cooperației voluntare întărit. Că mai târziu politica partidului aveà să aibă aceeaș tendință generală, se vede bine dintr'o observație făcută de d-l Green asupra perioadei de guvernare a partidului Liberal după moartea Anei:

«Inainte de a se fi scurs cei 50 de ani ai cârmuirii lor, Englezii uitaseră că a fost cândva cu putință să asupreşti pe cineva din pricina deosebirii de religie, sau să calci în picioare libertatea presei, să te amesteci în treburile justiției, sau să guvernezi fără Parlament». (*Scurtă Istorie, Short History,* pag. 705).

Şi acum, lăsând la o parte epoca războinică care a încheiat sfârşitul ultimului veac şi sub care a început veacul acesta, în care răstimp s'a pierdut aceà lărgime a libertății individului dobândită mai înainte, şi în care mişcarea retrogradă spre tipul social potrivit militarismului s'a vădit prin tot soiul de măsuri coercitive, începând cu acelea care luau cu puterea persoanele şi proprietatea cetățenilor, spre scopuri războinice şi sfârşind cu cele care suprimau adunările publice (meetingurile) şi acele cari căutau să pună căluşul în gura presei, să încercăm să reamintim caracterele generale ale schimbărilor înfăptuite de Whigi (Liberali) atunci când restabilirea păcii îngăduià renaşterea regimului industrial şi reîntoarcerea la tipul de vieață socială adequat lui. Sub înrâurirea crescândă a Whig-ilor se abrogară legile care opriau asociațiile muncitoreşti precum şi acelea care stânjeniau libertatea de a călători a lucrătorilor. Veni măsura prin care, tot sub presiunea liberală, disidenții religioşi erau slobozi să creadă ce voiau, fără teamă de pedepse civile; apoi urmà măsura Whig-ilor, îndeplinită de conservatori sub apăsarea celor d'intâi, care da putință Catolicilor de a-şi mărturisi credința fără să piardă nimic din libertatea lor. Intinderea libertății se îndeplini prin legi care opriau cumpărarea de Negri şi robirea lor. Monopolul Companiei Indiei de răsărit fu suprimat şi negoțul

cu răsăritul fu deschis tuturora. Aservirea politică a celor nereprezentați fu restrânsă ca întindere, atât prin *Bill-ul Reformei* cât şi prin acel al *Reformei Municipale;* aşà că, atât local cât şi în toată țara cei mulți erau mai feriți decât mai înainte de samavolnicia celor puțini. Disidenții, nemai fiind siliți să se supună formei bisericeşti de căsătorie, se puteau căsători îndeplinind numai un rit civil. Mai târziu veni scăderea şi înlăturarea restrângerilor de a se cumpărà mărfuri străine şi de a se întrebuința vase şi marinari străini; iar şi mai târziu, se înlăturară piedecile impuse presei, la început, de a împiedecà răspândirea opiniunilor.

Nu încape îndoeală că toate aceste schimbări fie că erau făcute sau nu de înşişi Liberali, au fost înfăptuite în conformitate cu principiile profesate şi susținute sus şi tare de ei. Dar la ce mai înşir eu lucruri aşà de cunoscute tuturor? Le înşir, pur şi simplu pentrucă, după cum am spus la început, pare necesar să amintim cetitorului ce a fost liberalismul în trecut, ca să se poată vădi neasemănarea lui cu aşà numitul liberalism al zilelor noastre. N'ar aveà nici un rost să amintim aceste felurite măsuri pentru a le arătà caracterul lor comun, dacă în zilele noastre oamenii nu ar fi uitat acest caracter comun al lor. Oamenii nu-şi amintesc că, într'un chip sau altul, toate aceste schimbări în adevăr liberale, au micşorat cooperația silită în întreg domeniul vieții sociale şi au mărit cooperația voluntară. Ei au uitat, că într'un sens sau altul, Whig-ii au micşorat sfera autorității guvernamentale şi au mărit cercul înăuntrul căruia fiecare cetățean poate face ce-i place. Oamenii au pierdut din vedere adevărul că în vremurile trecute, liberalismul era de obiceiu tot una cu libertatea individuală împotriva samavolniciei Statului.

Şi acum urmează întrebarea: Cum se face că Liberalii au uitat aceasta? Cum se face că liberalismul, întărindu-se tot mai mult, a devenit din ce în ce mai coercitiv în legislația lui? Cum se

face că, fie deadreptul, prin propriile-i majorităţi sau mijlocit, prin ajutorul dat în anumite cazuri majorităţilor opozanţilor lui, liberalismul a adoptat într'o întindere crescândă politica de a dictà acţiunile cetăţenilor şi prin urmare, de a strâmtà cercul în care acţiunile lor rămân libere. Cum să ne explicăm această confuzie a ideilor care l-a făcut ca, în vreme ce urmărià ceeace pare a fi spre binele public, să-şi schimbe chiar metodele prin care pe vremuri el înfăptuise binele obştesc?

Pe cât de inexplicabilă pare la prima vedere această inconştientă orientare politică, pe atât vom vedeà cât este de firească. Considerând însă gândirea concretă a oamenilor asupra lucrurilor politice, şi împrejurările existente, nu ne puteam aşteptà să fie altfel. Dar pentru a lămuri aceasta, e nevoie de câteva explicaţii preliminare.

Dela fiinţele cele mai de jos până la cele mai dotate, inteligenţa progresează prin acte de discernământ; şi ea continuă a progresà în chipul acesta şi la oameni, începând cu cel mai ignorant şi sfârşind cu cel mai cult. A clasificà drept — adică a pune în aceeaş categorie lucruri cari sunt de aceeaş natură esenţială, şi înaltă categorie lucrurile de naturi esenţial diferite — iată condiţia fundamentală a unei drepte călăuziri a acţiunilor. Începând cu viziunea rudimentară, care ne previne că în apropierea noastră trece un mare corp opac (întocmai precum ochii închişi întorşi spre fereastră, percepând umbra pricinuită de o mână ce s'a aşezat înaintea lor, ne spune că ceva se mişcă în faţă-ne), ajungem încetul cu încetul la forma mai înaintată a viziunii desvoltate, şi anume aceea care apreciind exact combinaţii de forme, colori şi mişcări, recunoaşte obiectele la distanţe mari şi le identifică, să zicem cu prada sau cu duşmanii, făcând astfel cu putinţă îmbunătăţirea mijloacelor noastre de a ne procurà hrană sau de a scăpà de moarte. Că percepţia progresivă a deosebirilor şi deci o mai mare corectitudine a clasării, constitue, sub unul

din aspectele ei de căpetenie, desvoltarea inteligenţii, se vede deasemenea, când trecem dela viziunea fizică relativ simplă la viziunea intelectuală relativ complexă — la viziunea cu ajutorul căreia, lucrurile grupate la început după anume asemănări externe, sau după împrejurări externe, sunt tot mai adevărat grupate în conformitate cu alcătuirile sau naturile lor lăuntrice.

Viziunea intelectuală nedesvoltată, discerne tot atât de puţin şi de greşit în clasificările ei ca şi viziunea nedesvoltată fizică. Luaţi de pildă vechea clasificare a plantelor, în copaci, tufe şi ierburi, având ca bază de distincţie dimensiunea, elementul cel mai izbitor; grupele astfel formate reuniau multe plante extrem de felurite prin firea lor şi în schimb despărţiau altele, deaproape înrudite. Sau şi mai bine, luaţi clasificaţia populară care aşează laolaltă şi sub acelaş nume general, peştii şi scoicile *(fish and shell fish)* şi care sub numele de scoici amestecă crustaceele şi moluştele; ba merge mai departe şi ia drept peşti mamiferele cetacee. In parte, din pricina asemănării felului lor de vieaţă (ele trăind în apă) şi în parte, din pricina unei oarecare asemănări generale a gustului lor, fiinţe cari în firea lor esenţială sunt cu mult mai depărtate decât peştele de pasăre, sunt reunite în aceeaş clasă şi subclasă.

Ei bine, adevărul general astfel exemplificat se vădeşte şi în domeniul superior al viziunii intelectuale în legătură cu lucruri neprezentabile simţurilor şi, între altele şi în legătură cu lucrurile de felul aşezămintelor politice şi măsurilor politice. Căci şi în aceste chestiuni rezultatele unei facultăţi intelectuale inadequate, sau ale unei culturi intelectuale inadequate sau şi a uneia şi a alteia împreună, sunt clasificări eronate şi deci concluzii greşite. Şi în adevăr, aici suntem cu mult mai înclinaţi să greşim, deoarece lucrurile pe care le consideră intelectul nu pot fi examinate cu aceeaş înlesnire. Nu poţi pipăi sau vedeà o instituţie politică, pentrucă ea poate fi cunoscută numai printr'un efort de

imaginaţie constructivă. Şi iarăş nu poţi prinde printr'o percepţie fizică o măsură politică: acest lucru pretinde un proces de reprezentare mintală prin care elementele componente sunt strânse laolaltă în gând, ca apoi să se conceapă natura esenţială a acestei combinaţii. Deaceea, aici şi mai mult decât în cazurile sus amintite, o viziune intelectuală defectuoasă se vădeşte prin gruparea după caractere sau împrejurări externe. Cât de prost sunt clasificate instituţiile din această pricină, se poate vedeà în părerea generală primită că Republica Romană erà o formă populară de guvernământ. Priviţi ideile vechilor revoluţionari francezi cari ţintiau spre un Stat ideal de libertate şi veţi aflà că modelele lor erau formele politice şi faptele Romanilor; şi chiar în zilele noastre se poate amintì numele unui istoric care dă ca pildă conrupţia Republicii Romane, pentru a ne arătà unde poate duce o guvernare democratică. Şi cu toate acestea, asemănarea între instituţiile Romanilor şi adevăratele instituţii libere erà şi mai mică decât asemănarea între un rechin şi un marsuin (purcel de mare) — o asemănare a formei generale externe, însoţind însă alcătuiri lăuntrice foarte deosebite.

O societate cum erà cea romană, în care oamenii relativ puţini deţineau puterea politică şi erau într'un anumit sens liberi, adevăraţi despoţi mărunţi, ţinând nu numai sclavi şi oameni atârnători de ei, dar până şi pe copii într'o robie nu mai puţin absolută decât aceea în care îşi ţineau şi vitele, o astfel de societate erà prin alcătuirea ei lăuntrică, cu mult mai înrudită cu o societate subjugată unui despotism de rând, decât cu o societate de cetăţeni egali politiceşte.

Trecând acum la chestiunea ce ne priveşte în deosebi, putem să ne dăm seama de felul confuziei în care s'a pierdut liberalismul precum şi de obârşia acelor clasificări greşite ale măsurilor politice, care l'au rătăcit — clasificări făcute, după cum vom

vedeà, după trăsături externe izbitoare şi nu după firea lăuntrică a lucrurilor. Să vedem care erà în mintea poporului şi în mintea celor ce le-au înfăptuit, scopul schimbărilor aduse de Liberali în trecut? Scopul erà înlăturarea nevoilor îndurate de oameni sau de unele categorii de oameni — iată trăsătura comună care s'a întipărit mai mult în sufletele oamenilor. Erau alinări ale relelor, direct sau mijlocit simţite de straturi mari ale cetăţenilor, ca pricini de mizerie sau piedeci în spre fericire. Şi odată ce, în mintea celor mai mulţi, un rău îndreptat face tot atâta cât un bine îndeplinit, aceste măsuri începură să fie luate drept tot atâtea binefaceri pozitive; şi buna stare a celor mulţi ajunse să fie conceputà la fel de oamenii de Stat Liberali ca şi de votanţii Liberali: ca o ţintă a liberalismului. Deaici confuzia. Dobândirea unui bine pentru popor, fiind trăsătura externă vădit comună măsurilor Liberale dela început (bine pe atunci dobândit în orice caz, printr'o uşurare a restrângerilor), s'a întâmplat că binele poporului a ajuns să fie căutat de Liberali, nu ca un scop de ajuns indirect prin uşurarea restrângerilor, ci ca un scop ce trebuià dobândit direct, pentru el însuş. Şi căutând să-l dobândească direct, ei au întrebuinţat metode intrinsec opuse celor întrebuinţate la început.

Şi acum, după ce-am văzut cum s'a ivit această răsturnare de politică (sau mai bine zis răsturnare parţială, pentrucă legile recente privitoare la *Immormântări* precum şi năzuinţele de a înlătură restul de neegalităţi religioase rămase, vădesc o continuare a politicii tradiţionale în anumite direcţii) să încercăm să ne dăm seama de întinderea ei în timpurile din urmă, şi încă de întinderea şi mai mare a ei, ce fatal va urmà dacă ideile şi simţimintele curente vor continuà să precumpănească.

Inainte de a merge mai departe, e bine să spunem că nu ne gândim să facem nici o reflexie asupra motivelor cari au determinat succesiv o restrângere sau o măsură oarecare. Aceste

motive erau, fără îndoeală, bune în cele mai multe cazuri. Trebuie să admitem că restricţiile aduse printr'o lege din 1870, asupra întrebuinţării femeilor şi copiilor, în atelierele de boiangerie cu roşu turcesc, erau, în intenţie, nu mai puţin filantropice, decât legile lui Eduard VI, care prescriau timpul minim în care puteà fi întrebuinţat un lucrător. Fără îndoeală legea asupra semănăturilor (Irlanda), care împuternicià pe administratorii comunali să cumpere sămânţă pe seama arendaşilor sărmani şi să îngrijească a.i bine cultivată, pornià dintr'o dorinţă îndreptată spre binele obştesc, nu mai mică decât aceà dorinţă care în 1533 prescrià numărul de oi pe care-l puteà aveà un arendaş, sau cea din 1597, care prevedeà reclădirea caselor dărăpănate ale gospodăriilor. Nimeni nu va contestà că feluritele măsuri din anii din urmă, luate pentru a restrânge vinderea băuturilor alcoolice au fost luate cu aceeaş consideraţie pentru morala publică ca şi măsurile luate odinioară pentru a se pune stavilă relelor luxului (precum de pildă în veacul 14-lea, când se restrângeà luxul în mâncări sau îmbrăcăminte). Oricine poate vedeà că edictele lui Henric VIII, care împiedecau clasele de jos să joace zaruri, cărţi, popice, etc. porniau din aceeaş dorinţă de a realizà buna stare a norodului ca şi legile de mai deunăzi pentru înfrânarea jocurilor de noroc.

Mai departe, nici nu-mi trece prin minte să caut rostul acestor reglementări moderne, pe care conservatorii şi liberalii se întrec să le îmmulţească, cum nu-mi bate să caut rostul celor vechi, cu cari în multe cazuri ele sunt asemănătoare. Nu vom considerà acum dacă dispoziţiile adoptate deunăzi pentru a cruţà vieţile marinarilor, sunt sau nu mai judicioase decât aceà măsură radicală scoţiană, care, la mijlocul secolului al XV-lea, oprià pe căpitanii de vase să părăsească portul în timpul iernii. Pentru moment nu voiu discutà, dacă are mai mult rost să se dea unor anume inspectori puterea de a cercetà anumite moşii, pentru a descoperì hrana nepotrivită ce se dă lucrătorilor, decât aceà

lege a lui Eduard III-lea, care silià prin jurământ pe hangiii din porturi să cerceteze pe oaspeţii lor, pentru a prevenì exportaţia argintului-monetă sau a argintului lucrat. Presupunem că nu e mai puţin sens în aceà clauză a *legii luntraşilor*, care opreşte pe un proprietar de a da hrană şi locuinţă în chip gratuit copiilor luntraşilor, decât erà în legile *Spitafields* care până la 1824, în folosul lucrătorilor, oprià pe manufacturieri de a-şi aşezà fabricile lor pe o suprafaţă mai mare decât 10 mile dela Bursa Regală. Excludem deci aceste chestiuni de natură filantropică şi de judecată înţeleaptă, considerându-le pe ambele ca existând. Vom considerà numai natura obligatorie a măsurilor care, spre bine sau rău — după caz — au fost luate în perioadele de covârşitoare influenţă liberală.

Pentru a ilustrà cu exemple din experienţa fiecăruia dintre noi, să începem cu anul 1860, de sub a doua administraţie a Lordului Palmerston. In acel an restricţiile *legii fabricilor* au fost extinse şi asupra atelierelor de boiangerie şi spălătorie: s'a dat autorizarea de a li se alăturà analizatori ai hranei şi băuturii, plătiţi din impozite locale; iată o lege care prevedeà inspecţia uzinelor de gaz aerian precum şi fixarea calităţii gazului şi limitarea preţului lui; apoi o lege care, adăugată la inspecţia minelor, oprià sub ameninţare cu pedeapsă, de a se întrebuinţà băieţi sub 12 ani, care nu cercetează şcoala, şi nu ştiu scrie şi cetì.

In 1861 se extind dispoziţiile obligatorii ale legii fabricilor şi asupra fabricilor de dantelărie: administratorii comunali cari supravegheau observarea legii săracilor, etc., au fost împuterniciţi, să vegheze ca să se facă vaccinarea forţată; oficii locale au fost autorizate de a fixà impozite pentru închirierea cailor, pony-ilor, catârilor, asinilor şi luntrilor; anumite corporaţii cu caracter local fură împuternicite să taxeze localitatea pentru drenajul rural, pentru lucrările de irigaţie, şi pentru procurarea de apă pentru vitele cornute. In 1862 trecù o lege

care restrângeà întrebuinţarea femeilor şi copiilor la spălătorii în aer liber; o lege care nu recunoşteà ca legală o mină de cărbuni cu un singur puţ sau cu puţuri despărţite printr'o distanţă mai mică decât cea specificată, precum şi o lege care da Consiliului de Educaţie Medicală dreptul exclusiv de a publicà o Farmacopee, al cărui preţ să fie fixat de Vistierie. In 1863 se ivì extensia vaccinării silite şi asupra Scoţiei, şi la fel asupra Irlandei; venì împuternicirea anumitelor oficii de a împrumutà bani plătibili din impozite locale, pentru a întrebuinţà şi plătì pe cei lipsiţi de lucru; autorităţile orăşeneşti fură autorizate să ia în posesie locurile de împodobire neglijate şi să impună pe locuitori pentru întreţinerea lor; apărù apoi o legiuire a brutăriilor, care pe lângă specificarea vârstei minime a lucrătorilor ocupaţi între anumite ore, prescrià spoirea periodică cu var, trei straturi de coloare în caz de zugrăvire, şi curăţarea cu apă fierbinte şi săpun cel puţin odată în 6 luni; apoi venì şi o lege care da magistratului autoritatea de a decide asupra salubrităţii sau insalubrităţii unei hrane, adusă în faţa lui de un inspector. Din legiuirea forţată datând din 1864 se poate aminti extensia legii fabricilor asupra feluritelor meserii de pe lângă fabrici, cuprinzând dispoziţii relative la curăţire şi ventilaţie şi specificând că anumiţi lucrători în fabricile de chibrituri nu pot să mănânce în încăperile unde lucrează, exceptându-se atelierele unde se taie lemnul. Trecù deasemenea şi o lege a măturătorilor de coşuri, care amplificà dispoziţiile relative la vânzarea berei în Irlanda, altă lege care obligà să se examineze otgoanele şi ancorele, o nouă lege care o extindeà pe aceea a lucrărilor publice din 1863, şi legea boalelor contagioase: aceasta din urmă da poliţiei, în anume locuri specificate, puteri care, faţă de anumite categorii de femei, desfiinţau mai multe din ocrotirile libertăţii individuale stabilite în trecut. Anul 1865 aduse dispoziţii noui privitoare la primirea şi ajutorarea

vremelnică a drumeţilor şi pribegilor pe socoteala contribuabililor; o altă lege care închideà casele publice; şi în sfârşit o lege care aduceà dispoziţii obligatorii pentru stingerea focurilor în Londra. Apoi sub ministerul lui Lord John Russell, în 1866, vom amintì o lege relativă la adăpostul vitelor, etc., în Scoţia, dând autorităţilor locale puterea de a inspectà condiţiile sanitare şi a fixà numărul vitelor adăpostite; o altă lege care silià pe cultivatorii de hamei să scrie pe sacii lor anul şi locul cutivării precum şi adevărata greutate, şi se da poliţiei puterea de a cercetà împlinirea acestor dispoziţii; o lege pentru a uşurà clădirea de locuinţe în Irlanda, având şi dispoziţii relative la locuitorii lor; o lege a sănătăţii publice, în care se cuprinde înregistrarea locuinţelor şi limitarea numărului locatarilor şi se prevede inspecţia şi îndrumările pentru văruire, etc., în sfârşit o lege a bibliotecilor publice, dând împuterniciri locale, prin care o majoritate poate taxà o minoritate pentru cărţile lor.

Trecând acum la legislaţia de sub primul Minister al d-lui Gladstone, avem în 1869, stabilirea telegrafiei de Stat, cu interzicerea de a se telegrafià prin alte agenţii. Se dă unui secretar de Stat puterea de a stabilì condiţiile în cari se poate face transportul în Londra cu vehicule închiriate. Avem apoi dispoziţii mai desvoltate şi mai constrângătoare pentru a prevenì răspândirea boalelor vitelor cornute; o altă lege asupra berăriilor şi o lege de protecţie a pasărilor marine (asigurând o mai mare mortalitate a peştilor).

In 1870 avem o lege care autorizează Ministerul Lucrărilor Publice de a pune la dispoziţia proprietarilor de pământ sume pentru îmbunătăţiri, precum şi arendaşilor pentru târgueli; avem legea care dă departamentului educaţiei puterea de a formà oficii şcolare care să cumpere locuri potrivite pentru şcoli, şi cari pot înfiinţà şcoale libere întreţinute din impozite locale,

şi dând oficiilor puterea de a sili pe părinţi să-şi trimeată copiii la şcoală, etc., etc.; avem o nouă lege a fabricilor şi atelierelor, făcând, între altele, câteva restricţii relative la întrebuinţarea femeilor şi copiilor în fabricile de conservare a fructelor şi a peştelui. In 1871 întâlnim o lege amplificată a vaselor comerciale îndrumând pe slujbaşii Ministerului de Comerţ să însemne etiajul vaselor ce părăsesc portul; o altă lege a fabricilor şi atelierelor făcând noui restricţii; apoi o lege a colportorilor fixând pedepse pentru cei ce colportează fără certificat şi limitând districtul de valabilitate al unui certificat şi dându-se în acelaş timp poliţiei puterea de a cercetà pachetele colportorilor; întâlnim apoi noui măsuri pentru vaccinarea forţată. Anul 1872, aduce între alte legi, una care pedepseşte ca infractor, pe cel care ia spre îngrijire mai mult decât un singur copil, în schimbul unei plăţi, exceptând casele desemnate de autorităţi, cari prescriu numărul pruncilor ce pot fi primiţi; o lege care interzice vânzarea de băuturi alcoolice celor ce după aparenţă n'au împlinit 16 ani; şi o altă lege a vaselor comerciale stabilind o cercetare anuală a vapoarelor de pasageri. In 1863, trecù o lege care pedepsià pe fermierii ce întrebuinţau un copil care n'aveà nici certificat de educaţie elementară şi nici un număr prescris de frequentări ale şcoalei; găsim apoi o lege a vaselor comerciale cerând ca fiecare vas să aibă o scală indicând etiajul şi dând Ministerului de Comerţ latitudinea de a fixà numărul de bărci şi de mijloace de salvare pe care fiecare vas trebuià să le aibă.

Acum să ne întoarcem la legiuirile liberale ale actualului Minister.

Avem în 1880 o lege care opreşte avansarea de sume din leafa marinarilor în chip condiţionat; deasemenea o lege care dictează anumite condiţii pentru transportul fără risc al încărcăturilor de cereale; o altă lege care măreşte numărul măsurilor coercitive

pentru a sili pe părinţi să-şi trimeată copiii la şcoală. In 1881 vine o legislaţie care preîntâmpină pescuirea cu năvodul prin locurile de pescuit cu undiţa şi o interdicţie care face imposibilă cumpărarea unui pahar cu bere Dumineca în Wales. In 1882 Ministerul de Comerţ fu autorizat să dea licenţe pentru producerea şi vinderea electricităţii, iar corpurilor municipale li se dădù puterea de a ridicà dări pentru lumină electrică; contribuabilii au fost mai departe impuşi să uşureze construcţia de băi şi spălătorii mai accesibile, iar autorităţile locale fură împuternicite să facă statute locale pentru a asigurà o locuinţă omenească pe seama persoanelor ce culeg fructe şi legume. Din acest fel de legislaţie în anul 1883 se poate aminti legea trenurilor ieftine care, în parte prin impunerea naţiunii până la suma de 400.000 lire anual, iar în parte pe socoteala proprietarilor de căi ferate, ieftineşte şi mai mult călătoria lucrătorilor. Ministerul de Comerţ prin comisionarii drumurilor de fier e împuternicit să procure o călătorie destul de confortabilă şi frequentă. Există apoi o altă lege care sub pedeapsa de 10 lire opreşte plătirea salariilor muncitorilor la sau înăuntrul cârciumilor; există o lege a fabricilor şi atelierelor, care cere inspectarea fabricilor de carbonat de plumb (pentru a vedeà ca ele să aibă «overalls» [1]), ventilaţii, băi, băuturi acidulate, etc.) şi a brutăriilor, stabilind timpul de lucru şi în unele şi în celelalte şi fixând amănunţit construcţii pentru brutării cari trebuesc să fie păstrate într'o stare mulţumitoare pentru inspectori.

Dar suntem departe de a ne formà o idee adequată, dacă considerăm numai legislaţia cu caracter forţat stabilită în timpul din urmă. Trebuie să considerăm şi legislaţia pe care oamenii o propun şi care ameninţă a fi cu mult mai amplă şi mai stringentă. In timpul din urmă am avut un ministru de cabinet,

[1]) Haine lungi protectoare. (N. Tr.).

unul din liberalii zişi cei mai înaintaţi, care vorbià despre planurile guvernului precedent de a îmbunătăţi locuinţele industriale, ca despre nimica toată; şi în legătură cu aceasta a susţinut o constrângere efectivă a proprietarilor de case mici, a proprietarilor de terenuri şi a contribuabililor. Iată un alt ministru care adresându-se alegătorilor săi vorbià cu dispreţ de activitatea societăţilor filantropice şi a corporaţiilor religioase ce ajută pe săraci şi spune că toţi oamenii acestei ţări ar trebui să considere această activitate, ca fiind a lor proprie, cu alte cuvinte, se cere o măsură extensivă de guvernământ. Şi iarăş, găsim un membru radical al Parlamentului care conduce un corp însemnat şi puternic ţintind, cu perspectiva succesului ce creşte an de an, să silească pe oameni la cumpătare, dând majorităţilor locale puterea de a împiedecà libertatea de schimb cu privire la anumite lucruri. Reglementarea orelor de muncă pentru anumite clase, care s'a generalizat tot mai mult prin extensiuni succesive ale legilor fabricilor, probabil se va generalizà şi mai mult: se propune o măsură care aduce pe toţi lucrătorii atelierelor sub astfel de reglementări. Se cere deasemenea tot mai mult ca educaţia să fie gratuită (adecă din impozite) pentru toţi. Se consideră ca un rău plătirea de taxe şcolare: Statul trebuie să ia asupràşi întreaga sarcină. Ba şi mai mult: mulţi propun ca Statul, considerat drept judecător de o competenţă neîndoelnică asupra ceeace constitue o bună educaţie pentru cei săraci, să întreprindă deasemenea o bună educaţie pentru clasele mijlocii — să plăsmuească şi sufletele copiilor acestor clase după un calapod de Stat, asupra valorii căruia ei nu se îndoesc mai mult decât Chinezii când au fixat educaţia copiilor lor. In timpul din urmă se cere cu multă energie o «înzestrare a cercetărilor». Dejà guvernul dă anual suma de 4000 lire pentru acest scop, spre a fi distribuite prin «Societatea Regală»; şi în absenţa acelora cari au cuvinte puternice

de a rezistà presiunii celor interesaţi, susţinuţi şi de cei pe cari ei îi pot convinge cu uşurinţă să se poată, încetul cu încetul, cândva înfiripà aceà plătită «preoţime a ştiinţei», de mult preconizată de Sir David Brewster. Se mai fac apoi propuneri plausibile pentru organizarea unei asigurări silite, prin care oamenii vor fi forţaţi să strângă în tinereţe pentru timpul când nu vor mai fi în stare să muncească.

Această înşirare de măsuri coercitive ce se văd, sau se ivesc la orizont, nu e încă completă. Până acum nu am făcut decât o aluzie în treacăt, asupra acelei constrângeri concomitente sub forma de mărirea impozitelor generale şi locale. In parte pentru a acoperì cheltuelile îndeplinirii acestor reglementări ce se înmulţesc mereu, fiecare cerând noui funcţionari, şi pe de altă parte pentru a întâmpinà cheltuelile pentru noui nstituţii publice, precum: şcoli primare, biblioteci gratuite, muzee publice, băi, grădini publice, etc., etc., dările locale cresc an de an, iar impozitele generale cresc prin taxele şcolare şi taxele pe seama departamentelor ştiinţei şi artelor, etc. Fiecare dintre acestea presupune restrângeri noui — ele mărginesc şi mai mult libertatea cetăţeanului. Fapt e că de câte ori se formulează noui pretenţii din partea Statului, se spune implicit: — «Până acum aţi fost liberi să cheltuiţi banii câştigaţi de D-v. după plac, deacì încolo nu-i veţi mai puteà cheltui după voie, ci noi îi vom cheltuì spre binele obştesc». Astfel, direct sau indirect, şi în cele mai multe cazuri în ambele chipuri, cetăţeanul la orice nou stadiu de creştere al acestei legislaţii forţate, e lipsit de o parte din libertatea de care se bucurà mai înainte.

Acestea sunt isprăvile partidului ce se numeşte pe sine liberal şi care îşi ia acest nume în calitate de apărător al libertăţii tuturor.

Nu mă îndoesc că mulţi membrii ai partidului au cetit cele expuse cu nerăbdare, şi că doresc să riposteze printr'o imensă

perspectivă, care, socotesc ei, distruge argumentaţia de mai sus. «Uiţi», zic ei, «diferenţa fundamentală dintre puterea care în trecut stabilià acele restrângeri pe care le-a înlăturat liberalismul şi puterea ce, în prezent, stabileşte restrângerile pe care le numeşti anti-liberale. Uiţi că prima erà o putere iresponzabilă, pe când a doua e o putere responzabilă. Uiţi că dacă prin legislaţia recentă a liberalilor, oamenilor li se impun anumite reglementări, corpul care le impune însă e creat de ei înşişi şi că actele lui sunt justificate de alegătorii săi».

Răspund: Nu am uitat această diferenţă, dar sunt gata să susţin că diferenţa, în mare măsură, nu influenţează rezultatul.

Ceeace interesează în primul rând, e că vieaţa cetăţenilor e turburată mai mult decât erà mai înainte şi nu interesează natura agentului turburător. Luaţi un caz mai simplu. Un membru al unui sindicat s'a unit cu alţii, pentru a stabili o organizaţie cu un caracter pur reprezentativ. Prin aceasta el e silit să facă grevă, dacă decide majoritatea; nu are voie să primească lucru decât în condiţiile dictate de sindicat; e oprit de a profità de destoinicia sau energia lui superioară, în măsura în care ar profità de ele dacă n'ar fi opreliştea din partea tovarăşilor lui. El nu poate să se împotrivească fără să fie silit să renunţe la acele beneficii pecuniare pe care le dă organizaţia (beneficii pentru care el a păşit într'ânsa) şi fără să-şi atragă persecuţia şi poate acte de violenţă din partea tovarăşilor lui. E el mai puţin neliber, prin faptul că este constrâns de corpul în întruchiparea căruia el a avut un vot egal cu al celorlalţi tovarăşi? In al doilea rând, dacă s'ar obiectà că analogia e greşită, deoarece corpul guvernant al unei naţii (căruia ca ocrotitor al vieţii şi al intereselor naţionale, toţi trebuie să i se supună sub pedeapsa dezorganizaţiei sociale) are o autoritate cu mult mai înaltă asupra cetăţenilor decât are guvernământul oricărei organizaţii private

asupra membrilor ei, răspund că ţinându-se seamă şi de această diferenţă, cele spuse continuă să fie adevărate. Dacă oamenii întrebuinţează libertatea lor astfel, încât renunţă la ea, sunt ei oare prin aceasta mai puţin robi? Dacă oamenii printr'un plebiscit aleg un om despot, asupră-le, rămân ei oare liberi prin faptul că despotizmul a fost chiar creaţia lor? Edictele coercitive pe care el le iveşte trebuesc considerate oare legitime pentru că ele sunt rezultatul final al chiar voturilor lor? Tot aşà s'ar puteà argumentà că Africanul Răsăritean, care rupe o lance în faţa cuiva, pentru a devenì sclavul lui, îşi păstrează încă libertatea deoarece şi-a ales în deplină libertate pe stăpânul său. In sfârşit dacă cineva, nu fără semne de nerăbdare după cum îmi pot închipuì, repudiază acest raţionament, şi spune că nu există un adevărat paralelism între relaţia oamenilor faţă de guvernământ, acolo unde a fost ales permanent un singur stăpânitor iresponsabil, şi între relaţia lor în cazul când se menţine un corp responzabil, şi care e reales din timp în timp, atunci îi voiu da un ultim răspuns cu totul heterodox— care va surprinde pe foarte mulţi. Acest răspuns e că asemenea legi coercitive nu pot fi apărate pe cuvântul că ele pornesc dela un corp ales de popor: deoarece autoritatea unui guvernământ ales de popor, nu trebuie să mai fie considerată ca o autoritate absolută precum nu trebuie considerată absolută autoritatea unui monarh; şi voiu mai spune că după cum în trecut adevăratul liberalism se împotrivià asumării unei autorităţi absolute de către monarh, tot aşà liberalismul adevărat al zilelor noastre are datoria de a se împotrivì oricărei încercări a parlamentului de a-şi asumà o autoritate absolută. Despre aceasta însă voiu mai vorbì. Aici indic numai faptul ca un ultim răspuns.

Deocamdată e deajuns să indic, că până de curând şi întocmai ca în vremurile vechi, adevăratul liberalism părea să se îndrepte prin actele sale spre teoria unei autorităţi parlamentare limitate.

Toate acele desființări de restrângeri privind credințele religioase, schimbul și transitul, comerțul și călătoria lucrătorilor, exprimarea în public a părerilor teologice sau politice, etc., erau afirmări tacite ale dorinței lui de a limità această autoritate. In acelaș timp renuuțarea la legile relative la lux, la legile care opriau felurite petreceri, la legile care dictau un anumit fel de gospodărie și la alte multe de aceeași natură stânjenitoare din timpurile vechi, erà o afirmare mută că Statul nu trebuie să se amestece în astfel de lucruri; și tot astfel înlăturarea piedecilor puse activității personale, realizată de liberalismul ultimei generații, constitue mărturisirea prin fapte, că și în aceste direcții sfera acțiunii guvernamentale trebuie să fie redusă. Această recunoaștere a dreptului de a restrânge acțiunea guvernamentală fu pregătirea restrângerii ei în teorie. Unul din adevărurile politice cele mai familiare e că, în cursul evoluției sociale datina precede legea; iar atunci când obiceiul a fost bine stabilit, el ajunge lege primind o întărire prin autoritate precum și o formă hotărîtă. E clar deci, că liberalismul trecutului, prin practica lui de limitare, pregătià calea principiului limitării.

Dar întorcându-ne dela aceste considerații generale, la chestiunea specială cu care ne îndeletnicim, accentuez din nou răspunsul meu, că libertatea de care se bucură un cetățean trebuie să se măsoare, nu după natura mașinăriei guvernamentale sub care trăește, reprezentativă sau nu, ci după relativa puținătate a restrângerilor pe care ea i le impune; și fie că individul a avut sau nu o parte în alcătuirea acestei mașinării, acțiunile ei nu se potrivesc cu principiile liberalismului, dacă ele măresc acele restricții cari stau dincolo de restricțiile necesare pentru a-l împiedecà de a fi agresiv față de semenii săi, direct ori indirect — necesare adecă pentru menținerea libertăților semenilor săi, împotriva invaziei lui asupra lor: restricții cari trebuesc, deci, să fie distinse ca fiind negativ și nu pozitiv coercitive.

Cu toate acestea e probabil că liberalul, și încă și mai mult subspecia lui, radicalul, care mai mult decât oricine în timpul din urmă, pare a fi sub impresia că atâta vreme cât el are în vedere un scop bun are și dreptul să exercite asupra oamenilor toată restrângerea posibilă, va continuà să protesteze. Știind că scopul lui e binele poporului într'un fel oarecare, că el trebuie îndeplinit într'un chip sau altul, și socotind că un Tory e, dimpotrivă, mânat de interesul de clasă și de dorința de a păstrà puterea de clasă, el va considerà ca un lucru absolut absurd să fie pus în aceeaș categorie cu un Tory și va disprețuì raționamentul care ar dovedì că el aparține aceleiași categorii.

O analogie îl va ajutà, poate, să vadă adevărul acestui raționament. Dacă, în Extremul Orient, unde guvernarea personală e singura formă cunoscută de guvernare, cineva ar auzì dela locuitori o povestire a luptei prin care ei au înlăturat pe un despot crud și desfrânat, ca să pună în locu-i, pe cineva ale cărui fapte au dovedit dorința de a lucrà spre binele lor — dacă, ascultându-le mulțumirea, acel cineva le-ar spune că ei n'au schimbat esențial natura guvernământului lor, el i-ar uimì peste măsură; și probabil cu greu i-ar puteà face să înțeleagă că înlocuirea unui despot răuvoitor printr'un altul binevoitor, lasă totuș în picioare despotismul.

La fel cu conservatismul bine înțeles. Odată ce este pentru restrângerea din partea Statului a libertății individului, conservatismul rămâne conservatism, fie că el extinde această restrângere din motive egoiste sau neegoiste. Pe cât de sigur e că despotul rămâne despot, fie că motivele cârmuirii lui samavolnice sunt bune sau rele, tot așà de sigur e că un conservator rămâne tot conservator, indiferent dacă are motive egoiste ori altruiste care să-l îndemne a întrebuințà puterea de Stat, pentru a restrânge libertatea cetățeanului dincolo de gradul cerut de menținerea libertăților altor cetățeni. Conservatorul altruist —ca și

cel egoist, aparţine genului conservator, deşi — el formează o nouă specie a genului. Iar ambii stau într'un contrast clar cu liberalul aşà cum erà el definit pe când erà pe drept numit liberal şi când definiţia lui erà — «un om care pledează pentru o mai mare libertate, în deosebi în instituţiile politice».

Aşà se justifică paradoxul cu care am început. După cum am văzut, conservatismul şi liberalismul s'au ivit la obârşie, unul din vremurile Statului militar, iar celălalt din industrialism. Unul erà pentru regimul Statului, iar celălalt pentru regimul contractului — unul erà pentru acel sistem de cooperaţie silită, care însoţeşte inegalitatea legală a claselor; iar celălalt pentru cooperaţia voluntară, care însoţeşte egalitatea lor legală; şi fără îndoeală primele acte ale celor două partide aveau în vedere la unul, menţinerea agenţilor cari efectuează această cooperaţie silită, iar la celălalt, slăbirea sau înfrânarea lor. Se înţelege că întrucât ceeace se numeşte acum liberalism a extins sistemul restrângerii, el e o nouă formă a Conservatismului.

Cât de adevărat este aceasta vom vedeà şi mai limpede, considerând faptele în alt sens.

* * *

Diferite ziare care au luat în considerare acest articol la apariţia lui, au socotit că sensul lui erà de a dovedì că liberalii şi conservatorii şi-au schimbat reciproc locurile. Nu acesta a fost gândul meu. O nouă specie de Tory se poate ivì fără ca să fie numaidecât nevoie să dispară specia originală. Când spun că în zilele noastre «conservatorii şi liberalii se întrec să îmmulţească prilejurile de amestec al Statului, am implicat clar şi gândul că în vreme ce liberalii au început să adopte o legislaţie coercitivă, conservatorii n'au părăsit-o. Cu toate acestea, e adevărat că legile făcute de liberali au mărit aşà de mult restrângerile forţate încât printre conservatorii cari suferă din pricina acestei agresivităţi, se

ivește tendința de a le opune rezistență. Dovadă că «Liga apărării libertăţii şi proprietăţii», consistând în mare parte din Conservatori şi-a luat ca motto: «Individualismul contra Socialismului». Aşà că dacă lucrurile merg ca până acum, se poate întâmplà cândva de fapt, ca partidul conservator să ajungă apărătorul libertăţilor, pe care liberalii, urmărind ceeace le pare a fi binele poporului, le calcă în picioare.

ROBIA VIITOARE

Inrudirea milei cu dragostea, se vădeşte între altele şi prin faptul că ea îşi idealizează obiectul. Simpatia faţă de cineva care sufere, suprimă, tot timpul cât ea durează, amintirea greşelilor lui. Sentimentul care se oglindeşte în cuvintele «bietul om!» când vezi pe cineva în agonie, exclude gândul de «om de nimic», care s'ar puteà ivì în altă împrejurare. E firesc că, dacă omul nenorocit e necunoscut sau vag cunoscut, toate cusururile lui sunt ignorate; şi aşà se întâmplă că atunci, când se vorbeşte de mizeriile celor săraci ne gândim la mizeriile săracilor pe nedrept, în loc să ne gândim la mizeriile săracilor cari îşi merită soarta, cum ar trebuì să facem în mare măsură. Aceia ale căror nevoi se amintesc în pamflete şi se proclamă în predici şi în cuvântările cu ecou în societate, se socotesc a fi toţi suflete alese, adânc nedreptăţite; despre nici unul nu gândim că şi-ar luà răsplata netrebniciilor lui.

Dacă strigi un birjar într'o stradă din Londra, e surprinzător cât de adesea uşa trăsurii ţi se deschide insistent de cineva, care aşteaptă un bacşiş pentru această osteneală a lui. Surprinderea scade, după ce numeri mulţii gură-cască din jurul tavernelor, sau după ce bagi de seamă iuţeala cu care o grupă de oameni fără treabă, se îndreaptă din uliţele şi curţile din jur, spre un spectacol de stradă sau o procesiune, de pildă. Văzând numărul lor pretutindeni, e vădit că zeci de mii de felul lor mişună prin Londra. «N'au lucru», zici. Zi mai de grabă, că ei refuză munca sau că se leapădă repede de ea. Sunt pur şi simplu nişte «oameni de nimic»

cari trăesc pe spinarea «oamenilor de ispravă» — vagabonzi şi beţivi, criminali sau pe calea crimei, tineri cari sunt sarcina părinţilor lor greu munciţi, bărbaţi cari îşi însuşesc leafa soţiilor, întreţinuţii prostituatelor. Mai puţin vizibilă şi mai puţin numeroasă apoi, există o clasă corespunzătoare de femei.

E oare firesc ca unora ca aceştia să li se hărăzească fericirea? sau poate nu-i firesc ca ei să aducă nenorocirea asupra lor înşile şi a celor din jurul lor? Nu e vădit că trebuie să existe în mijlocul nostru, o mare câtime de mizerie care e rezultatul normal al ticăloşiei şi că mizeria nu se poate disocià de ticăloşie? Există ideea, mai mult sau mai puţin precumpănitoare şi tocmai în zilele noastre exprimată cu glas tare, că orice suferinţă socială se poate înlăturà şi că e datoria oricui să o înlăture. Amândouă aceste credinţe sunt false. A separà durerea de ticăloşie, înseamnă să lupţi împotriva alcătuirii firesti; urmarea va fi o durere şi mai mare.

A scăpà oamenii de pedeapsa naturală a unei vieţi destrăbălate, necesitează eventual inflicţia de pedepse artificiale, în celule, pe roată, sau prin biciu. Imi închipuesc că, o vorbă întărită şi prin crezul zilnic şi prin stiinţă în acelaş timp, poate aveà o autoritate cât de înaltă posibilă. Ei bine, porunca, «dacă cineva nu vrea să muncească, nu trebuie să mănânce», e deadreptul o enunţare creştină a acelei legi universale a Firii, sub care vieaţa şi-a ajuns înălţimea ei prezentă: legea, că o fiinţă care nu e în stare să lupte, trebuie să moară. Şi cu toate astea acest principiu al religiei lor, pe care ştiinţa îl justifică aşà de manifest, este unul pe care creştinii par a fi mai puţin înclinaţi să-l primească. Ideea curentă e că n'ar trebuì să existe suferinţă şi că societatea e vinovată de existenţa ei.

«Dar suntem noi sigur fără răspundere, chiar când suferinţa e a celor netrebnici?»

Dacă înţelesul lui «noi» se extinde şi asupra strămoşilor noştri, şi în deosebi şi asupra vechilor noştri legislatori, n'am nimic de zis. Admit că aceia cari au făcut, modificat şi administrat vechea lege a săracilor, erau responzabili pentru iscarea unei uimitoare demoralizări, pentru a căreia înlăturare trebuie mai mult decât o generaţie. Admit, deasemenea, răspunderea parţială a legislatorilor recenţi şi actuali pentru reglementări care au dat naştere unui corp permanent de vagabonzi, ce hoinăresc dela sindicat la sindicat; şi deasemenea recunosc responzabilitatea lor pentru faptul menţinerii unui stoc constant de criminali, prin trimiterea din nou în societate a indivizilor condamnaţi în astfel de condiţii, încât sunt aproape siliţi să comită din nou crime. Ba şi mai mult: admit că filantropii nu sunt lipsiţi de partea lor de răspundere. Odată ce ei ajută pe urmaşii celor netrebnici, dezavantajează pe urmaşii celor de treabă, îngreuind pe părinţii acestora din urmă prin urcarea dărilor locale. Ba admit chiar că aceste cete de oameni de nimica, crescuţi şi îmmulţiţi de agenţii publici şi privaţi, au suferit din pricina diferitelor intervenţii dăunătoare ale societăţii, mai mult decât ar fi suferit altfel. Despre aceste răspunderi e vorba? Bănuesc că nu.

Dar acum, lăsând la o parte chestiunea răspunderilor, oricum ar fi ele înfăţişate, şi considerând numai răul în sine, care e vindecarea lui? Daţi-mi voie să încep printr'un fapt cunoscut mie.

Un răposat, unchiu al meu Rev. Thomas Spencer, păstorind câţiva ani în *Hinton Charterhouse*, lângă Bath, îndată ce şi-a luat parohia în primire, a început să se îngrijească de binele săracilor, făcând o şcoală, o bibliotecă, o societate pentru procurarea de haine şi distribuiri de pământ, pe lângă faptul că contribuì la clădirea de case ţărăneşti model. Mai mult decât atâta: până la 1833 el fu un prieten al celor săraci — totdeauna de partea lor, împotriva dregătorilor.

Veniră însă desbaterile asupra legii săracilor, cari îi vădiră relele sistemului pe atunci în vigoare. Deşi filantrop din toată inima, el nu erà un sentimental timid. Rezultatul fu că, îndată ce trecù Noua Lege a săracilor, el se apucă să-i execute dispoziţiile în parohia lui. Intâlnì o opoziţie aproape universală: nu numai săracii i se împotriviră, ci şi fermierii asupra cărora cădeà sarcina grea a taxelor pentru săraci. Căci, curios lucru, interesele lor ajunseseră în aparenţă identificate cu menţinerea vechiului sistem care îi taxa aşà de greu. Explicaţia e că se făcuse obiceiul de a se plăti din impozite o parte din leafa fiecărui lucrător rural: «întregire de leafă», se numià aceà sumă. Şi deşi fermierii contribuiau mai mult la fondul din care se plătiau lucrătorii rurali în felul acesta, totuş deoarece, contribuiau toţi ceilalţi contribuabili, se pare că fermierii câştigau prin acest aranjament. Unchiul meu însă, care nu se lăsà cu una cu două, se împotrivì şi aduse legea la îndeplinire. Rezultatul fu că în doi ani impozitele se reduseră dela 700 lire la 200 lire anual, în vreme ce starea comunei se îmbunătăţì mult. «Cei cari până acum, căscau gura pe la colţul uliţelor, sau la uşile cârciumilor, aveau acum altceva de făcut; şi unul după altul primeau să lucreze», aşà că, dintr'o populaţie de 800, numai 15 trebuiră să fie trimişi îndărăt ca incapabili de muncă la Bath Union (când aceasta se formă), în loc de 100 cari primiau ajutor cu câtăva vreme mai înainte. Dacă se va afirmà că telescopul de 25 lire pe care enoriaşii, după câţivà ani, i l-au dăruit, arătà numai recunoştinţa contribuabililor, voiu răspunde prin faptul că atunci când, după câţiva ani omorîndu-se prin supramuncă în folosul binelui poporului, fu dus la Hinton, spre a fi îmmormântat, procesiunea care îl urmă la groapă cuprindeà nu numai pe cei cu dare de mână, ci şi pe cei săraci.

Mai multe motive m'au îndemnat, să dau această scurtă povestire. Unul e dorinţa de a dovedì că, simpatia faţă de popor şi sacrificul de dragul lui nu implică numai de cât aprobarea

ajutorului gratuit. Un alt motiv, e dorința de a arătà că binele poate rezultà, nu din îmmulțirea mijloacelor artificiale întrebuințate pentru a ușurà nenorocirea, ci dimpotrivă, din reducerea lor. Un alt scop al meu, e să pregătesc calea unei analogii:

Sub o altă formă și într'o altă sferă, noi extindem an de an un sistem care e identic în natura lui cu sistemul de «întregire de leafă», din Legea săracilor. Deși politicianii nu recunosc în totul faptul, e totuș demonstrabil că aceste felurite mijloace publice pentru binele clasei muncitorești, realizabile pe socoteala contribuabililor, sunt intrinsec de aceeaș natură și ca acelea, care, în trecut, tratau pe lucrătorul rural ca jumătate lucrător și jumătate sărac. In ambele cazuri lucrătorul primește, în schimbul muncii lui, bani spre a-și cumpărà anumite lucruri de care are nevoie; în vreme ce pentru a i se furnisà restul, se procură bani dintr'un fond comun, realizat din impozite. Ce are aface că lucrurile procurate de contribuabili de geaba, în loc să fie procurate de stăpân prin leafă, sunt de un fel sau altul? principiul e acelaș. In loc de sume, să substituim bunurile și beneficiile dobândite; și apoi să vedem cum stau lucrurile. In vremea vechei Legi a săracilor, fermierul da în locul lucrului un echivalent, să zicem în locuință, pâine, haine și încălzit: în vreme ce contribuabilii îi procurau omului și familiei lui ghete, ceai, zahăr, lumânări, puțină slănină, etc. Distribuția e firește, arbitrară. Dar nu încape îndoeală: fermierul și contribuabilii procurau lucrurile acestea între ei. In zilele noastre lucrătorul primește dela stăpânul său în leafă, equivalentul bunurilor consumabile de care are nevoie; în vreme ce dela public elp rimește împlinirea altor nevoi și dorințe. Pe costul contribuabililor, el are în unele cazuri și în curând va aveà în și mai multe, o casă pe un preț mai mic decât valoarea ei comercială, căci firește când, ca în Liverpool, o municipalitate cheltuește aproape 200.000 lire st. pentru a dărâmà și reconstruì locuințe pe seama clasei de jos și e pe cale

să cheltuească din nou aceeaș sumă, se înțelege că într'un chip oarecare, contribuabilii procură celor săraci mai mult confort, decât ar fi putut aveà pentru chiriile, pe cari le plătesc. Lucrătorul mai primește dela public cea mai mare parte din cheltuelile pentru instrucția copiilor săi. Și e foarte probabil că în curând va primì gratis întreg învățământul din partea publicului contribuabil. Contribuabilii îl îndestulează și cu cărțile și ziarele pe care le-ar dorì, și cu locuri confortabile unde să le cetească. Deasemenea, în unele cazuri, ca în Manchester, s'au făcut gimnazii pentru copiii lor de ambele sexe, precum și terenuri de joc. Cu alte cuvinte, lucrătorul obține dintr'un fond ridicat din taxe locale, anumite beneficii peste cele pe care și le-ar puteà procurà cu suma, pe care o primește pentru munca sa. Singura diferență, apoi, între acest sistem și vechiul sistem de «întregire de leafă» e în felul bunurilor obținute; dar această diferență nu atinge întru nimic natura aranjamentului.

Mai mult: în ambele cazuri e vorba în substanță de aceeaș iluzie. Intr'un caz, ca și în celălalt, ceeace pare un dar gratuit, nu e un dar gratuit. Suma pe care, sub vechea Lege a săracilor, lucrătorul pe jumătate sărac o primià dela parohie pentru a împlinì venitul lui săptămânal, nu erà, precum apăreà, o gratificație; pentrucă ea aduceà cu sine o descreștere, substanțial echivalentă, a lefii pe care o plătià stăpânul după cum s'a dovedit repede, când sistemul s'a desființat și salariul s'a ridicat. Și e întocmai la fel cu aceste aparente daruri pe care le primesc muncitorii în orașe. Nu mă refer numai la faptul că ei fără să bage de seamă, plătesc în parte, prin chiriile urcate ale locuințelor lor (când ei nu sunt contribuabili); dar mă refer la faptul că leafa primită de ei e întocmai ca și leafa lucrătorului rural, micșorată prin aceste sarcini publice ce cad asupra patronilor. Cetiți dările de seamă recente din Lancashire, relative la greva lucrătorilor de bumbac, conținând dovezi, date chiar de lucrători că,

limita profitului e aşà de redusă, încât manufacturierii mai puţin dibaci precum şi cei cu un capital insuficient, dau faliment şi că societăţile anonime care concurează cu ei arareori se menţin; şi apoi consideraţi concluzia relativă la salarii. In costul de producţie trebuie să socotim contribuţiile generale şi locale. Dacă, precum e în marile noastre oraşe, impozitele locale se ridică azi la o treime din venituri sau şi mai mult — dacă patronul trebuie să plătească acestă treime nu numai pentru locuinţa lui privată, dar şi pentru localuri, fabrici, depozite şi altele asemenea,— rezultă că această sumă trebuie luată din interesul pe care îl aduce capitalul său,sau că suma trebuie luată din fondul de salarii; sau şi dintr'o parte şi din alta. Dacă concurenţa între capitalişti de aceeaş branşă şi în alte branşe, are efectul de a reduce profitul pe care îl realizează unii în vreme ce alţii îl pierd, şi nu puţini se ruinează — dacă capitalul, nedobândind un profit adequat, se scurge în altă parte şi lasă pe muncitori neîntrebuinţaţi, — atunci e vădit că lucrătorului în astfel de condiţii, nu-i rămâne decât să aleagă între o câtime redusă de muncă şi între o plată mai scăzută a muncii. Mai mult, din motive asemănătoare, aceste sarcini locale ridică costul lucrurilor pe care lucrătorul le consumă: cheltuelile în plus ale fabricantului şi negustorului se scot prin preţuri în plus. Aşà că, precum în trecut lucrătorul rural pierdeà într'un chip, ceeace câştigà în altul, în zilele noastre se întâmplă cu lucrătorul oraşelor. Şi trebuie să mai adăugăm şi costul administraţiei cum şi cheltuelile inutile pe care ea le aduce.

Dar ce-au toate acestea a face cu «robia viitorului»? se va întrebà poate. Nimic direct, dar mult indirect, după cum vom vedeà după o altă expunere preliminară.

Se spune că, atunci când căile ferate s'au deschis pentru întâia dată în Spania, nu arareori se întâmplà că ţăranii cari stăteau pe linii erau călcaţi de tren şi că vina se aruncà pe maşinişti fiindcă nu opriau locomotiva, deoarece: — se ziceà, experienţa

săteaseă nu le dăduse încă noţiunea impulsiunii imprimate unei masse mari mişcându-se cu mare iuţeală.

Incidentul acesta îmi vine în minte, când consider ideile aşanumitului politician «practic», a cărui minte nu poate concepe un lucru de felul *momentului* politic, şi cu atât mai puţin un *moment* politic care în loc să scadă sau să rămână constant, creşte mereu. Teoria pe care el se razimă zilnic, e că schimbarea privinuită de măsura lui se va oprì în clipa în care el vrea s'o oprească. El examinează cu atenţie lucrurile pe care legea lui vrea să le îndeplinească, dar puţin se gândeşte la urmările mai îndepărtate ale mişcării pe care o stârneşte actul lui, şi cu atât mai puţin la efectele lui colaterale. Când, în timp de răsboiu, trebuind să se procure «hrană pentru praful de puşcă», se încurajà înmulţirea populaţiei— când d-l Pitt ziceà: «Să facem din ajutorul dat în cazuri unde se află un număr mai mare de copii, un drept şi o cinste, iar nu prilej de ruşine şi dispreţ [1])», nu se puteà aşteptà lumea ca dările în folosul săracilor să se împătrească în 50 ani, nimeni nu credeà atunci că bărbaţii vor preferà să ia de soţii femei cu mulţi bastarzi, în loc să ia femei modeste, din pricină că femeile cu copii aveau venituri dela parohie, şi că cete de contribuabili aveau să fie doborîţi în rândurile sărăcimii, prin impozite.

Legiutorii cari în 1833 au votat 20.000 lire anual spre a ajutà clădirea de şcoale, niciodată nu şi-au închipuit că pasul lor va duce la contribuţii forţate, locale şi generale, care acum se ridică la 6.000.000 lire [2]); ei nu s'au gândit să stabilească principiul că A trebuie să fie făcut responzabil pentru educaţia progeniturii lui B; ei nici n'au visat măcar, că văduvele

[1]) *Hansard:* Parliamentary History, 32, p. 710.

[2]) De când s'au scris acestea, suma s'a ridicat la 10.000.000; adică în 1890.

sărmane aveau să fie lipsite cu sila de ajutorul copiilor lor mai în vârstă şi încă şi mai puţin le-a trecut prin minte că, următorii lor, obligând pe părinţii săraci să ceară ajutor Oficiului spre a plăti taxele de care comitetele şcolare nu voiau să scutească, aveau să pornească obiceiul de a se apelà la Oficiul Săracilor, pricinuind în felul acesta sărăcirea altora [1]). Şi iarăş cei ce în 1834 au votat legea care reglementà munca femeilor şi copiilor în anumite fabrici, nu şi-au închipuit că sistemul pe care-l porniau se va sfârşi prin restrângerea şi inspectarea muncii în toate felurile de stabilimente de producţie, în care se întrebuinţează mai mult decât 50 de oameni; şi nici n'au conceput că inspecţia va ajunge să ceară ca înainte de a se întrebuinţà o «persoană tânără» într'o fabrică, trebuie să se dea autorizaţie de un medic, care printr'o examinare personală (nespecificată) s'a convins că nu are nici o boală care să o facă incapabilă de muncă, şi nici o infirmitate fizică: verdictul lui având să hotărească dacă «tânăra persoană» trebuie să câştige un salariu sau nu [2]). Şi încă mai puţin, după cum ziceam, politicianul care se mândreşte cu practicitatea scopului lui, se gândeşte la urmările indirecte ce vor urmà celor directe ale măsurilor lui. Astfel, pentru a luà un caz în legătură cu altul mai sus amintit, prin sistemul «plăţii conform rezultatelor», nu s'a intenţionat altceva decât, să se dea învăţătorilor un stimulent eficace: în numeroase cazuri, nimeni nu şi-a închipuit că sănătatea lor se va ruinà de atâta îndemn; nu se bănuià că învăţătorii vor fi determinaţi să adopte un sistem de «îndopare» şi să exercite o presiune nemăsurată asupra copiilor reduşi şi slabi, adesea spre marea pagubă a acestora; nu s'a prevăzut că în multe cazuri se va provocà o debilitare fizică a copiilor, pe care nici o câtime de

[1]) Fortnighly Review, Ianuarie 1884, p. 17.

[2]) Legea Fabricilor şi Atelierelor, 41 şi 42. Vict., cap. 16.

gramatică şi geografie nu o poate compensà [1]). Licenţa pentru cârciumi nu voià decât să menţină ordinea publică; acei cari au născocit-o, niciodată nu şi-au închipuit că ea aveà să influenţeze puternic alegerile într'un chip nesănătos. Şi nici politicianilor «practici» nu le-a trăsnit prin minte, atunci când s'a introdus linia *(load-line)* de încărcare obligatorie pentru vasele comerciale, că presiunea din partea intereselor armatorilor va mutà această linie de încărcare, la limita extremă. Legislatorii, care, acum vreo 40 de ani, printr'o legé au silit companiile de căi ferate să dea o locomoţie ieftină, ar fi râs, dacă li s'ar fi spus, că legea lor ar puteà eventual să pedepsească pe acei cari ar aplica-o în înţelesul cel mai larg; şi totuş acesta a fost rezultatul pentru companiile care începură să admită pasageri de clasa a treia în trenurile accelerate: mai târziu s'a fixat o amendă egală cu preţul fiecărui bilet, pentru fiecare călător de cl. a treia. Astfel acestui exemplu în legătură cu căile ferate, adăugaţi-i unul şi mai izbitor, care iese la iveală din comparaţia politicii de căi ferate a Franţei cu a Angliei. Legiuitorii cari au cerut trecerea căilor ferate franceze în seama Statului, niciodată n'au conceput posibilitatea că vor rezultà condiţii de călătorie inferioare — n'au prevăzut că dorinţa de a nu deprecià valoarea proprietăţii care eventual ar ajunge a Statului, va aduce cu sine refuzul de autorizaţie pentru liniile concurente, şi că în absenţa liniilor concurente, locomoţia va devenì relativ scumpă, înceată şi infrequentă; căci, după cum a arătat în timpul din urmă Sir Thomas Farrer, călătorul în Anglia are mari avantaje faţă de călătorul francez, în economie, viteză şi frequenţă.

[1]) De când s'au scris acestea, relele de care vorbim au fost recunoscute şi sistemul e pe cale de a fi părăsit; dar nu se spune nici o vorbă despre imensul rău pe care Statul l-a prilejuit în timpul ultimilor 20 ani milioanelor de copii.

Dar politicianul «practic», care în ciuda acestui fel de experienţe, repetate generaţie după generaţie, continuă a se gândi numai la rezultatele proxime, nu se gândeşte fireşte niciodată la rezultate mai îndepărtate, mai generale, şi încă şi mai importante decât cele din exemplele noastre. Ca să repet metafora de mai sus — el nu întreabă niciodată dacă *momentul* politic determinat prin măsura lui, uneori descrescând, dar crescând mult în alte cazuri, va urmà sau nu aceeaş direcţie generală cu alte *momente* asemenea; sau dacă nu va produce prin ciocnirea cu ele o energie efectuând schimbări la care niciodată nu s'a gândit. Contemplând numai efectele curentului produs prin propriile sale legi şi neobservând că alte curente dejà existente, şi încă şi noui curente cari vor urmà după iniţiativa lui, urmează cam aceeaş direcţie mijlocie, nu-i trece niciodată prin minte, că ele s'ar puteà unì toate într'un torent, care ar schimbà cu totul faţa lucrurilor. Sau, ca să părăsim asemănările, pentru a vorbì mai literal, el nu-şi dă seamă de adevărul că el ajută formarea unui anumit tip de organizaţie socială şi că măsuri analoge afectând schimbări înrudite de organizaţie, tind cu o forţă mereu crescândă să generalizeze acel tip; până când, trecând de un anume punct, înclinarea spre el devine irezistibilă. Intocmai după cum fiecare societate ţinteşte, când e posibil, să producă în alte societăţi o alcătuire înrudită cu a ei — precum la Greci, Spartanii şi Atenienii se întreceau să-şi răspândească instituţiile lor politice respective sau precum, în timpul revoluţiei franceze, monarhiile absolute ale Europei ţintiau să restabilească monarhia absolută în Franţa, în vreme ce Republica încurajà formarea altor republici — tot aşà înăuntrul oricărei societăţi, orice specie de alcătuire tinde să se propage. Intocmai precum sistemul cooperaţiei voluntare în companii sau asociaţii, uniuni, în vederea unor scopuri comerciale sau altor scopuri se răspândeşte într'o comunitate, tot aşà se răspândeşte şi sistemul opus;

adică al cooperaţiei silite sub direcţia Statului, şi cu cât el se extinde mai mult, cu atât mai multă putere de răspândire dobândeşte. Chestiunea principală pentru omul politic, ar trebuì să fie totdeauna: «Ce tip de alcătuire socială tind eu să produc?» Dar aceasta e o întrebare pe care niciodată el nu şi-o pune.

Noi însă vom pune întrebarea în locul lui. Să observăm acum cursul general al schimbărilor recente, care e sensul ideilor ce le însoţesc, şi să vedem încotro ne duc ele.

Iată în forma cea mai simplă o întrebare ce se pune zilnic: «Noi am făcut dejà acest lucru, de ce nu l-am face şi pe acela?» Şi respectul pentru precedenţa ce se implică prin ea, îndeamnă mereu spre o legislaţie plină de noui reglementări. Aducând în sfera lor de lucrare, ramuri industriale tot mai numeroase, legile cari restrâng orele de muncă şi dictează tratamentul lucrătorilor, sunt pe cale să fie acum aplicate şi prăvăliilor. Dela inspectarea locuinţelor cu scopul limitării numărului locatarilor şi al impunerii de condiţii sanitare, s'a trecut la inspectarea tuturor caselor sub o anumită chirie, în cari se găsesc membri din mai mult decât o singură familie şi acum vedem o inspecţie de acelaş fel a tuturor caselor mici [1]). Cumpărarea şi folosirea telegrafului de către Stat a devenit un motiv binevenit pentru cei ce susţin că Statul trebuie să cumpere şi să utilizeze şi căile ferate. Procurarea de hrană intelectuală pentru mintea copiilor pe cale publică, a fost urmată în unele cazuri şi de procurarea de hrană pentru trupurile lor, şi după ce acest lucru va fi generalizat încetul cu încetul, putem anticipà că propunerea de gratuitate într'un caz se va face şi în celălalt: argumentul că pentru a face un bun cetăţean e nevoie tot aşà de mult de trupuri bune ca şi de

[1]) Vezi scrisoarea Oficiului local de guvernare, *Times*, Ian. 2, 1884.

minți bune, este logic susținut pentru extensiunea gratuității [1]). Și apoi, sprijinindu-se pe față pe precedentele furnisate de biserică, școală, sala de lectură, înzestrate pe cale publică, se va susține că plăcerea în sensul general admis în zilele noastre are nevoie să fie legiferată și organizată cel puțin tot așà de mult ca și munca [2]).

Nu numai precedența contribue la această răspândire a reglementației, dar și necesitatea de a remedià ceeace se ivește din măsurile ineficace și din relele artificiale, mereu pricinuite. Insuccesul nu distruge credința în mijloacele întrebuințate; ci el nu face decât să sugereze o întrebuințare și mai stringentă a astfel de măsuri sau o ramificație mai largă a lor. Deoarece legile făcute spre a oprì necumpătarea, începând din vremuri vechi și până în vremurile noastre, nu au mulțumit nădejdiile puse în ele, azi se cer legi și mai viguroase, pe alocurea interzicând deadreptul vânzarea; și aici, ca și în America, ele vor fi fără îndoeală urmate de cereri, ca interzicerea să fie universală. Toate multele dispoziții în vederea înlăturării boalelor epidemice nereușind să curme izbucnirea vărsatului, febrelor etc., se caută un nou remediu constând în dreptul dat poliției de a cercetà casele, pentru a găsì persoanele bolnave și de a se autorizà oficianții medicali de a examinà pe oricine cred ei, spre a vedeà dacă el sau ea suferă de vreo boală infecțioasă sau contagioasă. Deoarece prin legea săracilor s'au

[1]) Verificarea vine mai de grabă decât mă așteptam. Acest articol erà sub tipar din Ianuarie 30, și în acest interval și anume în Martie 13 (art. a fost publicat Aprilie 1), Oficiul Școlar al Londrei a hotărît să ceară autorizația de a se întrebuințà fondurile de caritate locale, pentru a se procurà hrană și haine gratis copiilor sărmani. In curând definiția lui «sărman» va fi lărgită; sub ea se vor cuprinde mai mulți copii și se vor cere și mai multe fonduri.

[2]) *Fortnightly Review*, Ianuarie, 1884, p. 21.

cultivat timp de generații nechibzuința și neglijența, acum se propune să se preîntâmpine relele produse de caritatea forțată, prin asigurarea forțată.

Extensiunea acestei politici, pricinuind extinderea ideilor corespunzătoare, hrănește pretutindeni părerea că Guvernământul trebuie să intervină de câte ori ceva nu merge cum trebuie. «De sigur nu ai dorì ca această mizerie să continue» se va exclamà atunci când vrei să critici o măsură de prisos. Observați ce se implică în această exclamație. Ea presupune întâiu că orice suferință trebuie să fie preîntâmpinată, ceeace nu-i adevărat: multe suferințe sunt vindecabile și prevenirea lor înseamnă prevenirea unui remediu. In al doilea rând, ea presupune că orice rău poate fi ușurat: adevărul e că, având în vedere defectele existente ale firii omenești, multe rele pot fi numai schimbate dintr'un loc pentru a se formà într'un alt loc sau altă formă — adesea crescând prin schimbarea adusă. Exclamația de mai sus implică deasemenea părerea neîndoelnică, care acì ne privește în deosebi, că Statul trebuie să vindece relele de orice fel. Oamenii nici nu se gândesc măcar dacă nu cumva sunt în joc și alte mijloace în stare să vindece acele rele și dacă nu cumva relele respective nu sunt dintre acelea cari pot fi îndreptate prin aceste alte mijloace. Și e vădit lucru: cu cât intervențiile Statului devin mai numeroase, cu atât mai mult se înrădăcinează această mentalitate, și cu atât mai tari și perpetue devin cererile pentru intervenție.

Fiecare extensiune a politicii regulatoare implică un nou adaus agenților regulatori — o creștere în plus a oficialismului și o putere crescândă a organizației formate din funcționari. Luați o cumpănă cu două talere: puneți multe alice pe un taler și puține în celălalt. Ridicați alicele, una după alta, din talerul încărcat și puneți-le pe cel neîncărcat; dacă continuați în chipul

acesta poziţia talerelor va fi inversată. Inchipuiţi-vă că bara e inegal împărţită şi lăsaţi talerul uşor încărcat să fie la capătul unui braţ foarte lung: atunci transferarea fiecărui alic, producând un efect cu mult mai mare, va aduce o schimbare a poziţiei cu mult mai de grabă. Intrebuinţez comparaţia pentru a ilustrà ce rezultă din transferarea indivizilor unul după altul din masa comunităţii guvernate în alcătuirile cari guvernează. Transferarea slăbeşte pe una şi întăreşte pe celelalte, într'un grad cu mult mai mare decât cel implicat prin schimbarea relativă a numerelor. Un corp relativ mic de funcţionari, coherent, având interese comune şi lucrând sub o autoritate centrală, are un imens avantaj asupra unui public incoherent, care nu are o politică bine închegată, şi care poate fi adus să lucreze unitar numai sub o provocare puternică. Deaici urmează că o alcătuire de funcţionari trecând dincolo de un anumit stadiu de desvoltare devine tot mai irezistibilă: lucrul se poate vedeà în biurocraţiile de pe Continent.

Nu numai că puterea de rezistenţă a masselor supuse reglementării descreşte într'o proporţie geometrică cu creşterea părţii care reglementează, dar interesele private ale multora din cei supuşi reglementării grăbesc şi mai mult schimbul de proporţie: Conversaţiile din toate cercurile arată că acum, când trecerea examenelor de concurs îi face eligibili pentru serviciul public, tinerii sunt educaţi în aşà fel, încât ei le pot trece şi pot dobândì o funcţie în serviciile publice.

Urmează că oamenii cari altfel ar reprobà o creştere mai mare a funcţionarismului, sunt înclinaţi să privească spre el cu toleranţă, dacă nu favorabil, funcţionarismul oferind cariere posibile pentru cei cari depind de ele sau au legături cu ele. Oricine îşi aminteşte cât de mare e numărul familiilor din clasa de sus şi de mijloc, cari doresc să-şi plaseze copiii, va vedeà că nu puţină încur ajare pentru răspândirea controlului legislativ vine

dela aceia cari ar fi ostili faţă de el, dacă n'ar fi la mijloc interesul personal astfel stârnit.

Dorinţa presantă de cariere e sprijinită de preferinţa pentru cariere socotite respectabile. «Chiar dacă leafa lui e mică, el va avea o ocupaţie de *gentleman*», gândeşte tatăl, care doreşte să obţină o funcţie de guvernământ pentru fiul său. Şi această relativă demnitate a funcţionarilor Statului comparată cu aceea a celor ocupaţi în afaceri, creşte pe măsură ce organizaţia administrativă devine un element mai însemnat şi mai puternic în societate şi tinde tot mai mult să fixeze o măsură, un «standard» al onoarei. Ambiţia cea mai de seamă a unui tânăr francez, e să dobândească un mic post oficial în localitatea lui, să se ridice de acolo la o funcţie în centrul local de guvernământ şi în sfârşit să ajungă la vreo direcţie în Paris. Iar în Rusia, unde această universalitate a reglementării din partea Statului a fost dusă mai departe, vedem această ambiţie ajungându-şi culmea. D-l Wallace, citând un pasaj dintr'o piesă, zice: «Toţi oamenii, chiar negustorii şi cârpacii, ţintesc să se facă funcţionari, şi omul care şi-a petrecut întreaga vieaţă fără vreun rang oficial nu pare a fi demn de numele de om [1])».

Aceste felurite influenţe lucrând de sus în jos, se întâlnesc cu aşteptări şi solicitări crescânde pornind de jos în sus. Cei munciţi din greu şi supra impovăraţi, şi mai ales incapabilii veşnic ajutaţi, cari aşteaptă mereu tot mai mult ajutor, sunt gata să primească perspectivele ce le făgăduesc cutare sau cutare beneficiu din partea Statului şi sunt gata să creadă pe aceia cari le spun că astfel de beneficii pot fi date, sau trebuesc date. Ei ascultă cu încredere oarbă la toţi clăditorii de castele politice în aer, dela diplomaţii din Oxford până la irreconciliabilii Irlandezi, şi orice aşezământ nou, suportat de impozite pentru

[1]) *Rusia*, 1, 422.

binele lor, trezeşte noui nădejdi. De fapt, cu cât aşezămintele publice devin mai numeroase, cu atât mai mult se trezeşte în cetăţeni noţiunea că toate trebuesc făcute pentru ei, şi nimic prin ei. Fiecare generaţie se înstrăinează tot mai mult de gândul ajungerii scopurilor dorite prin muncă şi asociaţii private, şi se familiarizează tot mai mult cu ajungerea lor prin concursul guvernamentului, până când se poate întâmplà, ca intervenţia Statului să fie considerată ca singurul mijloc practic. Acest rezultat a fost limpede arătat în Congresul recent al Sindicatelor muncitoreşti din Paris. Delegaţii englezi, raportând alegătorilor lor, au spus că între ei şi colegii lor străini «punctul de deosebire, a fost extensiunea în care Statului i se poate cere să protejeze munca»; şi se referì la faptul aşà de vădit în dările de seamă ale şedinţelor, că delegaţii francezi au invocat mereu puterea guvernamentală, ca singurul mijloc de a le îndestulà dorinţele.

Răspândirea educaţiei a lucrat şi va lucrà şi mai mult în viitor, în aceaeş direcţie. «Noi trebuie să ne educăm stăpânii», e vorba bine cunoscută a unui liberal care a votat împotriva ultimei scutiri de impozite. Da, dacă educaţia ar puteà influenţà luminarea politică de care e nevoie, a masselor, atunci s'ar puteà mult nădăjduì dela ea. Dar cunoaşterea de regule sintactice, putinţa de a face o adunare corect, informaţia geografică şi o memorie împănată cu date de veniri la tron ale regilor şi de victorii de generali, nu implică mai multă putinţă de a formà concluzii politice, decât dobândirea de îndemânare în desen, ar implicà deprinderea de a telegrafià; sau abilitatea de a jucà crichet, ar implicà arta de a cântà din vioară. «De sigur», va zice cineva, «uşurinţa de a cetì deschide drumul cunoştinţei politice». Fără îndoeală, dar drumul va fi el oare urmat? Obişnuitul taifas de după masă, dovedeşte că 9 din 10 oameni cetesc ceeace îi amuzează mai de grabă decât ceeace îi instrueşte; şi dovedeşte deasemenea că cel din urmă lucru pe care-l cetesc oamenii e o scriere care le

spune adevăruri neplăcute sau care le spulberă nădejdi neîntemeiate.

Că această educaţie populară are drept rezultat mai de grabă o lectură extensivă a publicaţiilor cari hrănesc iluzii plăcute, decât a celor cari insistă asupra realităţilor aspre, nu mai încape îndoeală. «Un mecanic», scriind în *Pall Mall Gazette* din 3 Dec. 1883, spune:

«O educaţie îmbunătăţită desvoltă dorinţa de cultură — cultura desvoltă dorinţa după multe lucruri încă inaccesibile muncitorului; în concurenţa furioasă a zilelor noastre, ele sunt cu totul neaccesibile claselor mai sărace: deaici nemulţumirea cu lucrurile existente. Cu cât sunt mai educaţi cu atât mai nemulţumiţi. Tot din această pricină, d-l Ruskin şi d-l Morris sunt consideraţi de mulţi dintre noi ca adevăraţi profeţi».

Şi că legătura de cauză şi efect aici înfăţişată e reală, se poate vedeà destul de limpede în Germania vremurilor noastre.

Având puterea electorală, cum o are acum massa acelora cari sunt înclinaţi să nutrească speranţe în beneficiile obţinute prin reorganizarea socială viitoare, urmează că, oricine umblă după voturile lor trebuie cel puţin să se ferească de a arătà greşeala credinţelor lor; chiar dacă nu cedează ispitei de a-şi exprimà aprobarea lor pentru ele. Fiecare candidat pentru Parlament e înclinat să propună sau să susţină o nouă parte din legislaţia *ad captandum*. Ba mai mult, chiar şefii partidelor — unii dorind să-şi păstreze puterea, iar alţii să le-o smulgă — ţintesc în deosebi să obţină aderenţi întrecându-se unii pe alţii în făgăduieli. Fiecare caută popularitatea promiţând mai mult decât protivnicul lui, după cum am văzut în timpul din urmă. Şi apoi, după cum ne arată vieaţa parlamentară, loialitatea tradiţională faţă de *leader-i* nesocoteşte anumite chestiuni ce privesc însuşirea lăuntrică a măsurilor propuse. Deputaţii nu stau la îndoeală, să voteze proiecte de legi pe cari în principiu le

cred rele, din pricină că, nevoia de partid şi consideraţia pentru următoarea alegere pretind o astfel de conduită. Şi astfel o politică vițioasă e apărată chiar de aceia, cari îi văd vițiul.

In vremea aceasta se face în afară de Parlament o activă propagandă căreia îi slujesc toate aceste influenţe. Teorii comuniste, parţial recunoscute de fiecare lege ce trece în Parlament, şi tacit dacă nu mărturisit favorizate de numeroşi oameni politici cari caută partizani, sunt apărate tot mai sgomotos de *leader-ii* populari şi susţinute de societăţi organizate. Aşà e de pildă, agitaţia pentru naţionalizarea pământului, care ţinteşte spre un sistem de posedare a pământului equitabilă, în abstract. Ea e preconizată de d-l George şi prietinii săi cu o nesocotire fățişă faţă de cererile drepte ale posesorilor actuali şi ea e la baza unui plan, care merge mai mult decât jumătatea drumului spre socialismul de Stat. Vine apoi îndrăzneaţa Federaţie-Democratică a d-lui Hyndman şi aderenţilor lui. Ei ne spun că «mâna de ticăloşi cari acum posedă pământul au şi nu pot aveà alt drept decât forţa brută, faţă de zecile de milioane pe cari îi nedreptăţesc». Ei strigă împotriva «acţionarilor cărora li s'a îngăduit să pună mâna pe marile noastre comunicaţii ferate». Ei condamnă «înainte de toate clasa capitalistă actuală, cămătarii, moşierii, exploatatorii de mine, mijlocitorii, stăpânii uzinelor» — aceşti moderni negustori de sclavi, cari storc «tot mai mult profit din sclavii salariaţi pe cari îi întrebuinţează». Şi ei cred că «a sosit timpul» ca «industria să fie scutită de supremaţia lăcomiei individuale»[1]). Rămâne să indicăm că aceste tendinţe înfăţişate în diferite chipuri sunt întărite de apărarea presei, zilnic tot mai pronunţată. Ziariştii, ferindu-se să spună ceeace nu-i pe placul cetitorilor lor, unii merg în direcţia curentului şi îi

[1]) *Socialism made plain* (Socialismul pe înţelesul tuturor). Reeves, 185, Fleet Street.

adaugă în putere. Legiuirile silnice pe cari altădată le-ar fi condamnat, acum le trec cu vederea, dacă nu le apără chiar şi vorbesc despre *laissez-faire* ca despre o doctrină învechită. «Lumea nu se mai sperie, când se gândeşte la socialism», e vorba pe care am întâlnit-o într'o zi. Iar în altă zi un oarecare oraş care nu primeşte Legea Bibliotecilor Libere, e batjocorit pentrucă se sperie de o măsură aşà de cumpătat comunistă. In vremea aceasta, cei ce privesc actualul curs al legislaţiei ca dezastruos, sunt reduşi la tăcere prin credinţa că e de prisos să discuţi cu oameni în stare de beţie politică.

Vedeţi deci cât de multe sunt cauzele cari ameninţă veşnic să grăbească transformarea de sub ochii noştri. E întâiu aceà răspândire a reglementării pricinuită de imitarea celor precedente, care capătă cu atât mai multă autoritate, cu cât această politică e împinsă mai departe. E aceà nevoie crescândă de constrângere administrativă şi de restrângeri, care se nasc din relele neprevăzute şi din lacunele care urmează firesc silniciilor şi restrângerilor precedente. Mai mult decât atât, fiecare intervenţie nouă a Statului întăreşte ideea nemărturisită, că e datoria Statului să vindece toate relele şi să asigure toate beneficiile. Puterea crescândă, a unei organizaţii administrative în creştere, e însoţită de puterea descrescândă a restului societăţii de a rezistà la încălcarea şi controlul ei continuu. Immulţirea carierelor deschise de o biurocraţie în desvoltare, ispiteşte pe membrii claselor ocârmuite de ea, să-i favorizeze întinderea, întrucât ea adaugă la prilejurile de a dobândì locuri sigure şi respectabile pentru rudeniile lor. Oamenilor cu dare de mână, înclinaţi să privească la beneficiile primite dela funcţiile publice ca la nişte beneficii gratuite, li se deschide mereu pofta pentru şi mai mult. Invăţământul tot mai răspândit, ajutând împrăştierea de erori ademenitoare mai de grabă decât de adevăruri aspre, întăreşte şi generalizează tot mai mult astfel de

nădejdi. Ba ceeace e şi mai rău, aceste speranţe sunt hrănite de candidaţii la alegeri pentru a-şi mări şansele de succes, precum şi de oamenii de Stat influenţi, cari în urmărirea scopurilor de partid cer favoarea mulţimilor, favorizându-le iluziile. Dobândind justificări repetate prin noui legi în armonie cu doctrinele lor, energumenii politici şi filantropii neînţelepţi îşi continuă agitaţiile cu încredere şi un succes mereu crescând. Jurnalismul, totdeauna ecou al opiniei populare, întăreşte această tendinţă dându-i glas, în vreme ce opinia contrară, tot mai descurajată, nu îndrăzneşte să se rostească.

In felul acesta înrâuririle de felurite chipuri conspiră pentru a face să crească acţiunea în corp şi să slăbească acţiunea individuală. Schimbarea e ajutată apoi de făuritorii de planuri, fiecare gândindu-se numai la planul lui de predilecţie şi deloc la reorganizarea generală pe care o pregăteşte prin planul său unit cu acel al altora. Se spune că Revoluţia Franceză şi-a devorat proprii săi copii. Aici la noi, o catastrofă analogă pare destul de probabilă. Numeroasele prefaceri socialiste făcute prin câte o lege adusă de Parlament, unite cu alte numeroase pe cale de infăptuire, vor duce încetul cu încetul la socialismul de Stat şi se vor confundà în valul pe care puţin câte puţin l-au stârnit.

Dar de ce e numită această schimbare «robia viitorului?» e o întrebare pe cari mulţi o vor pune-o. Răspunsul e simplu. Orice socialism implică sclavia.

Ce e esenţial ideei de sclav? Cel dintâiu gând al nostru e că el e stăpânit de altul. Pentru ca stăpânirea să fie mai mult decât cu numele, ea trebuie să se arate în controlul acţiunilor sclavului — un control care de obiceiu e spre folosul celui ce controlează. Ceeace caracterizează în realitate pe rob e că el lucrează de silă pentru a mulţumì dorinţele altuia. Faptul admite mai multe grade. Amintindu-ne că la origină sclavul e

un prizonier a cărui vieaţă e la discreţia celui care l-a prins, e destul să însemnăm că există o formă aspră a robiei în care, tratat ca un animal, el trebuie să-şi cheltuească toată puterea spre folosul stăpânului său. Sub un sistem mai puţin aspru, deşi ocupat mai ales să lucreze pentru stăpânul său, i se îngăduе un răstimp în care poate lucrà şi pentru sine însuş, şi puţin pământ, din care să scoată un plus de hrană. O nouă îmbunătăţire îi dă putinţa să vândă produsul peteculuì lui de pământ şi să păstreze câştigul. Apoi ajungem la forma şi mai moderată care se iveşte când după ce un om a fost liber să lucreze pe pământul lui propriu, o cucerire îl preface în ceeace noi numim un serv: acum el are să dea stăpânului său în de an o cantitate fixă de muncă sau produsul ei, sau ambele, reţinând restul pentru sine.

In sfârşit, în unele cazuri ca în Rusia, înainte de ştergerea iobăgiei i se îngăduià să părăsească moşia stăpânului său şi să lucreze sau să aibă o meserie aiurea, cu condiţia să plătească o sumă anuală. Ce ne face pe noi, în aceste cazuri, să zicem despre sclavie că e o stare mai mult sau mai puţin grea?

Evident constrângerea mai mare sau mai mică a individului de a lucrà în folosul altuia în loc să lucreze în folosul lui propriu.

Dacă toată munca sclavului e pentru stăpânul său, robia e grea; şi e uşoară când el dă stăpânului numai o mică parte din munca sa. Să facem un pas mai departe. Inchipuiţi-vă că moare un stăpân, şi că moşia lui împreună cu sclavii ei ajunge pe mâna unor administratori; sau închipuiţi-vă că moşia şi tot ce se află pe dânsa e cumpărată de o societate; e condiţia sclavului mai bună dacă câtimea de muncă silită rămâne aceeaş? Inchipuiţi-vă că în locul unei Societăţi punem comunitatea: e vreo deosebire în bine pentru rob dacă timpul în care trebuie să lucreze pentru alţii e tot aşà de mult şi timpul lăsat lui tot aşà de puţin, ca şi mai înainte? Chestiunea esenţială e — cât de mult e silit el să

lucreze în folosul altuia şi nu în al său, şi cât de mult poate lucrà spre folosul său? Gradul robiei lui variază după proporţia între ceeace el e nevoit să cedeze şi ceeace i se îngăduie să păstreze şi nu interesează dacă stăpânul lui e o singură persoană sau o societate. Dacă fără drept de alegere, el trebuie să muncească pentru societate şi primeşte din stocul general porţiunea pe care societatea i-o hotăreşte, el devine un sclav al societăţii. Orânduirea socialistă necesită o robie de acest fel: şi spre o astfel de robie ne duc multe măsuri recente şi încă şi mai mult măsurile preconizate. Să observăm, întâiu, efectele lor proxime şi apoi efectele lor ultime.

Sistemul pornit de legea locuinţelor industriale admite o desvoltare, şi se va desvoltà. In locurile în care corpurile municipale se prefac în clăditori de case, fatal ele vor scădeà valoarea caselor altfel clădite, şi vor oprì clădirea de noui case. Orice reglementare relativă la felul de a clădì şi orice reglementări noui, micşorează câştigul celui ce clădeşte şi îl îndeamnă să-şi întrebuinţeze capitalul în altă parte şi anume acolo unde profitul lui nu este micşorat. La fel, proprietarul văzând că locuinţele mici cer multă muncă şi aduc multe pierderi — de pe acum supus la turburări de inspecţie şi intervenţie şi la cheltuelile ce-i urmează, şi văzând că proprietatea lui e zilnic, tot mai puţin avantajoasă, e îndemnat să o vândă; şi deoarece cumpărătorii se sperie din aceleaşi pricini, el e nevoit să o vândă cu pierdere. Şi acum, aceste regulamente îmmulţindu-se mai departe, şi sfârşind poate, după cum propune Lordul Grey, prin a se cere proprietarului să păstreze salubritatea caselor sale prin îndepărtarea chiriaşilor murdari, şi astfel adăugându-i-se pe lângă alte îndatoriri şi aceea de a inspectà necurăţenia, se vor activà vinderile şi mai mult şi se vor alungà în aceeaş măsură cumpărătorii: de unde o şi mai mare depreciere. Ce se va întâmplà? Immulţirea caselor, şi în deosebi a caselor mici, fiind simţitor împiedecată, se va ridicà o

cerere tot mai accentuată ca autorităţile locale să înlocuească locuinţele ce lipsesc. Corpul municipal sau un corp înrudit cu el, va aveà să clădească tot mai multe case, sau să cumpere casele ce nu mai pot fi vândute particularilor din pricinile arătate. Se va preferì să se cumpere casele cu o valoare fatal scăzută decât să se clădească altele noui. Mai mult: acest proces trebuie să lucreze în două feluri; deoarece fiecare creştere a impozitelor locale va deprecià şi mai mult proprietatea[1]). Şi apoi, când în oraşe acest proces va fi mers aşà de departe încât va fi făcut din autoritatea locală proprietarul de căpetenie al caselor, faptul va fi un bun precedent pentru clădirea de case pe cale publică şi pe seama populaţiei rurale, după cum propune Programul radical[2]), şi după cum preconizează Federaţia democratică, ce insistă asupra «construcţiei forţate de locuinţe sănătoase pentru muncitorii şi lucrătorii agricoli, în proporţia populaţiei». Vădit lucru, tendinţa a ceeace s'a făcut, se face, şi se va face în curând, e de a se apropià de idealul socialist în care comunitatea e singurul proprietar al locuinţelor.

La fel trebuie să fie şi efectul sistemului, zilnic preconizat, relativ la posesia şi exploatarea pământului. Beneficii publice

[1]) Dacă cineva crede că aceste temeri sunt neîntemeiate, n'are decât să considere faptul că din 1867—8 până la 1880—1, cheltuelile noastre locale pentru Regatul Unit au crescut dela 36.132.834 livre la 63.276.283 lire şi că în timpul aceloraşi 13 ani cheltueala municipală numai în Anglia şi Wales, a crescut dela 13 milioane la 30 mil. anual! Cum creşterea sarcinilor publice se va unì cu alte cauze spre a aduce cu sine proprietatea publică, se vede dintr'o constatare făcută de d-l W. Rathbone, M. P., asupra căreia, a fost atrasă atenţiamea de când s'a pus sub tipar paragraful de mai sus. El zice: «In experienţa mea, impozitele locale în New-York s'au ridicat dela 12 sh. 6 d. la sută la 2 lire 12 sh. 6 d. la sută asupra capitalului cetăţenilor lui — o sarcină care face mai mult decât să absoarbă întregul venit al unui proprietar englez de pământ» *Nineteenth Century*, Febr. 1883.

[2]) *Fortnightly Review*, Nov. 1883, pp. 619—20.

mai numeroase de îndeplinit cerând agenţi publici tot mai numeroşi, pe costul sarcinilor publice mărite, vor reduce tot mai mult din venitul pământului: până când deprecierea crescând tot mai mult, rezistenţa faţă de schimbarea modului de posesie va devenì tot mai slabă. Dejà, după cum ştie oricine, în multe locuri e greu să se găsească arendaşi, chiar pe preţuri mult scăzute; iar pământul de o fertilitate inferioară se lasă în părăsire; când e gospodărit de proprietar, o face cu pierdere. E limpede că profitul capitalului învestit în pământ, nu-i atât de mare încât taxele, locale şi generale, să poată fi mult urcate, pentru a suportà o administraţie publică extinsă, fără o absorbţie a lui, fapt ce va îndemnà pe proprietar să vândă şi să facă ce-ar puteà cu preţul redus pe care-l poate dobândì, emigrând sau cumpărând un teren nesupus la sarcini grele: după cum de fapt, fac unii astăzi. Acest proces, împins mai departe, va aveà efectul de a lăsà în părăsire terenul inferior: iar atunci se va ridicà tot mai general cererea făcută de d-l Arch., care adresându-se în timpul din urmă, Asociaţiei Radicale din Brighton şi susţinând că proprietarii de pământ actuali nu-şi fac terenul adecuat productiv pentru folosul obştesc, a zis «aş dorì ca actualul guvern să voteze o lege a cultivării forţate»: propunerea fu aplaudată. Domnia Sa a justificat-o prin exemplul vaccinării forţate (ilustrând astfel influenţa precedenţei). Şi această cerere se va accentuà nu numai prin nevoia de a face pământul să rodească, dar şi din nevoia de a da de lucru populaţiei rurale. După ce Guvernământul a extins proiectul de a tocmì pe cei fără lucru pentru a lucrà pe terenuri părăsite sau pe pământuri achiziţionate pe preţuri de nimica, se va ajunge la o stare, de unde nu mai e decât un mic pas până la aceà orânduire, care în programul Federaţiei Democratice, va urmà naţionalizării pământului: «organizarea armatelor agricole şi industriale sub controlul Statului, pe baza principiului cooperaţiei».

Pentru cei ce se îndoesc de putinţa împlinirii unei asemenea revoluţii se pot citâ fapte, arătându-i posibilitatea. In Galia, în timpul declinului Imperiului Roman, cei ce aveau să primească plăţi erau aşà de numeroşi în asemănare cu cei cari plătiau, şi impozitele apăsau aşà de greu încât plugarul căzù pământului sub greutatea sarcinilor: câmpiile rămaseră părăginite şi păduri prinseră a creşte unde arase plugul [1]). La fel, când Revoluţia Franceză se apropià, sarcinile publice crescuseră aşà de mult, încât multe moşii rămâneau nelucrate şi lăsate în părăsire: un sfert din sol, zăceà cu totul pustiu, iar în unele provincii jumătate erà năpădit de burueni [2]). Nici noi în Anglia n'am scăpat de întâmplări de felul acesta. Pe lângă faptul că sub vechea *Lege a Săracilor* dările în unele parohii se ridicaseră la jumătate din suma veniturilor şi că în felurite locuri pământul sta nelucrat, avem faptul că într'un caz dările absorbiseră întregul venit al solului.

[La Cholesbury, în Buckinghamshire, în 1832, darea pentru săraci secă deodată, din pricină că erà peste putinţă să fie strânsă: posesorii de pământ renunţaseră la arendele lor, fermierii renunţaseră să-şi lucreze pământul şi preoţii se lipsiră de glia şi de venitul lor. Preotul Mr. Jeston constată că în Octomvrie, 1832, administratorii parohiei şi-au închis registrele, şi că cei săraci s'au strâns în faţa uşii lui, (pe când el se aflà în pat), cerând sfat şi hrană. In parte, din slabele sale mijloace proprii, iar în parte, din mila vecinilor şi din contribuţii-ajutor impuse parohiilor învecinate, ei putură fi înlesniţi câtva timp»] [3]).

Şi comisionarii adaugă că, binevoitorul păstor recomandă ca întregul teren să se împartă între săracii valizi, nădăjduind că

[1]) *Lactantius.* De *M. Persecut.*, cc. 7, 23.
[2]) Taine, *L'Ancien Régime.*
[3]) *Report of Commissioners (Poor Laws)* p. 37. Febr. 20, 1834.

după ajutorul dat timp de 2 ani, ei vor fi în stare să se ţie pe ei înşişi. Aceste fapte, dând trup profeţiei făcute în Parlament, că dacă vechea *Lege a Săracilor* continuă încă 30 de ani, pământul va fi dat părăsirii, arată clar că mărirea sarcinilor publice poate sfârşi prin cultivarea forţată sub controlul Statului.

E vorba apoi de posesiunea de către Stat a căilor ferate. Aceasta există dejà într'o largă măsură pe continent. Dejà ea a avut acum câţiva ani şi aici apărători vajnici. Şi iată: cuvântul de ordine rostit de mai mulţi politiciani şi publicişti, e reluat de Federaţia Democratică: «Insuşirea de către Stat a căilor ferate, cu sau fără compensaţie». E vădit, că presiunea de sus, unită cu presiunea din jos, e pe cale să efectueze această schimbare dictată de politica ce precumpăneşte pretutindeni: şi cu ea trebuie să vină multe schimbări concomitente. Pentrucă proprietarii de căi ferate, la început posesori şi exploatatori numai ai căilor ferate, au devenit şefii numeroaselor industrii ce au direct sau indirect legătură cu liniile ferate: şi acestea trebuie să fie achiziţionate de guvernământ odată cu achiziţionarea căilor ferate. Dejà exclusiv purtător de scrisori, transmiţător de telegrame numai el, şi pe cale de a transportà exclusiv coletele, Statul va transportà exclusiv nu numai pe călători, mărfuri şi minerale, dar va adăugà la diferitele lui meserii actuale, multe altele. Chiar şi acum pe lângă clădirea stabilimentelor sale navale şi militare şi pe lângă clădirea de porturi, docuri şi diguri, etc., el face şi munca de constructor de vase, turnător de tunuri, fabricant de arme de răsboiu, furnisor de muniţie, confecţionar de haine militare şi cismărie: şi Statul îşi va însuşi şi căile ferate «cu sau fără compensaţie», după cum zic federaliştii democraţi; el va devenì constructor de locomotive, de vagoane, fabricant de grăsimi, proprietar de vase de transport, miner de cărbuni, posesor de cariere de piatră, proprietar de omnibuse, ş. m. d. In vremea aceasta, locţiitorii lui, dregătoriile municipale,

dejà în multe locuri furnisori de apă, fabricanţi de gaz aerian, posesori şi exploatatori de tramwaie, proprietari de băi, fără îndoeală vor fi întreprins şi alte meserii. Şi când Statul, direct sau prin reprezentanţi, a ajuns astfel să stăpânească, sau a stabilit numeroase mijloace pentru producţia *en gros* sau pentru distribuţia *en gros*, se vor creà bune precedente pentru extinderea funcţiunii lui asupra distribuţiei *en detail*: urmând exemplul Guvernului francez, care de multă vreme e un debitant de tutun *en detail*. E vădit apoi, că cele făcute, schimbările în curs de execuţie precum şi cele preconizate, ne vor duce nu numai spre proprietatea de Stat a pământului, locuinţelor şi a mijloacelor de comunicaţie, toate administrate şi lucrate de funcţionari publici, ci şi spre uzurparea de către Stat a tuturor industriilor: industriile private, tot mai dezvantajate în concurenţă cu Statul, care poate să potrivească totul în folosul lui, încetul cu încetul vor dispăreà; după cum s'a întâmplat dejà cu multe şcoale particulare dispărute în faţa şcoalelor publice. Şi aşà se va ajunge la idealul dorit de socialişti.

Şi acum, când s'a împlinit acest ideal visat, întru ajungerea căruia politicianii «practici» ajută pe socialişti, şi care e aşà de ispititor din partea aceà luminoasă pe care socialiştii o contemplă, care este şi trebuie să fie partea de umbră pe care ei nu o contemplă? Se ştie din observaţia de toate zilele făcută adesea înaintea unei căsătorii că oamenii cari văd totul în roz de obiceiu se gândesc numai la plăcerile făgăduite şi nu se gândesc deloc la necazurile cari sunt legate de căsătorie. O altă pildă a acestui adevăr ne-o dau aceşti entuziaşti politici şi revoluţionari fanatici. Pătrunşi de mizeriile existente în actuala noastră alcătuire socială şi neconsiderându-le ca pricinuite de partea rea a firii omeneşti, adaptate numai parţial stării sociale, ei şi le închipuesc vindecabile deodată şi printr'o nouă alcătuire. Cu toate acestea,

chiar dacă planurile lor se înfăptuesc, ei n'ar face decât să înlocuească un rău, printr'altul. Puţină gândire cumpănită ar arătà că în alcătuirea preconizată de ei, libertăţile lor trebuesc părăsite în măsura în care s'ar realizà binele lor material.

Căci nici o formă de cooperaţie în mic sau în mare, nu poate să fiinţeze fără o reglementare şi o supunere implicată faţă de agenţii de reglementare. Chiar una dintre propriile lor organizaţii, având scopul de a efectuà schimbări sociale, dovedeşte acest lucru. Ea e obligată să-şi ţie şedinţele de sfătuiri proprii, agenţii locali şi generali ai ei, şefii ei autorizaţi, cari trebuesc să fie ascultaţi sub pedeapsa de asuprire şi nereuşită. Iar experienţa acelora cari apără mai sgomotos noua ordine socială sub controlul părintesc al Guvernământului, arată că până şi în societăţi particulare şi înjghebate de bunăvoie, puterea organizaţiilor regulatoare devine mare, dacă nu irezistibilă, pricinuind chiar murmure şi împotrivirea celor controlaţi. Uniunile sindicale cari poartă un fel de răsboiu industrial pentru apărarea intereselor muncitorilor împotriva intereselor patronilor, socotesc, că spre a se asigurà acţiunea lor efectivă e nevoie de subordinare aproape militară, căci se dovedeşte că neînţelegerea internă e fatală pentru succesul mişcării. Şi chiar în societăţile cooperative, formate cu scopul de a face afaceri de producţie şi distribuţie, cari n'au nevoie de acel grad de ascultare faţă de căpetenii cerut acolo unde ţinta e ofensivă sau defensivă, vedem că administraţia dobândeşte atâta supremaţie încât se ivesc plângeri împotriva «tiraniei organizaţiei». Judecaţi deci ce trebuie să se întâmple când, în locul asociaţiilor relativ mici, unde oamenii, după voie, iau parte sau nu, avem o asociaţie naţională în care fiecare cetăţean se va găsì încorporat, şi din care nu se poate desface fără a-şi părăsì ţara. Inchipuiţi-vă cât de mare trebuie să devină în astfel de condiţii despotismul unui funcţionarism ierarhizat şi centralizat, ţinând în mâinile lui resursele

comunităţii şi având la spatele lui toată câtimea de forţă pe care o crede potrivită pentru a-şi aduce la îndeplinire hotărîrile lui şi a menţine ceeace el numeşte ordine. E deci lucru foarte firesc că Prinţul Bismarck arătà înclinări spre socialismul de Stat.

Şi apoi după ce vor fi recunoscut, după cum şi trebuie dacă vor să-şi desăvârşească planurile, puterea pe care o are administraţia în noul sistem social zugrăvit aşà de ademenitor, să se întrebe apărătorii lui, în ce scop trebuie să fie întrebuinţată această putere. Fără să se oprească exclusiv, după cum fac de obiceiu, la buna stare materială şi la mulţumirile intelectuale pe cari le poate da o administraţie binevoitoare, n'ar face rău să se gândească puţin la preţul cu care le plătesc. Funcţionarii nu pot creà producţia trebuincioasă: ei nu pot decât să distribue indivizilor, ceeace indivizii au produs în împreună-lucrare. Dacă administraţia e trebuincioasă pentru a distribuì, ea trebuie la rândul ei să ceară oamenilor să furnizeze mijloacele, lucrurile de distribuit. Nu poate fi, ca sub sistemul actual, o înţelegere între patron şi salariat; faptul e exclus prin însuşi planul social.

In schimb se vor da ordine lucrătorilor prin autorităţile locale, iar lucrătorii trebuie să primească ceeace autorităţile le hărăzesc. Iată care e, de fapt, alcătuirea preconizată de membrii Federaţiei Democratice, în forma ei cea mai simplă. Căci ei propun ca producţia să se facă de «*armate* agricole şi industriale sub controlul Statului», dar se pare că ei nu-şi amintesc că armatele presupun grade de ofiţeri, cari vor insistà asupra ascultării: deoarece altfel nu se poate asigurà nici ordinea şi nici o muncă eficientă. De unde urmează, că fiecare om se va găsì faţă de administraţia diriguitoare în relaţia sclavului faţă de stăpân.

«Dar, se va răspunde, cârmuirea va fi atunci un stăpân pe care *el*, lucrătorul, l-a creat împreună cu alţii şi pe care ei îl ţin constant sub supraveghere; şi un stăpân care tocmai din aceà

pricină nu-l va controlà pe el şi pe alţii mai mult decât e necesar spre binele fiecăruia şi al tuturor».

La aceasta voiu răspunde întâiu că, admiţându-se chiar că e aşà, nu e mai puţin adevărat că fiecare membru al comunităţii ca individ va fi un sclav al comunităţii în întregimea ei. Astfel de relaţie a existat de obiceiu în comunităţile militare, chiar sub forma de ocârmuire quasi-populară. In vechea Grecie principiul admis de toţi erà că cetăţeanul nu-şi aparţine nici sie însuş şi nici familiei sale, ci cetăţii — cetatea pentru Grec, fiind ceva echivalent comunităţii. Şi tocmai această doctrină, potrivită unei stări de veşnică răsboire, e o doctrină pe care socialismul o reintroduce fără să bage de seamă, într'un Stat închipuit a fi curat industrial. Serviciile fiecăruia vor aparţineà mulţimii tuturor şi pentru aceste servicii, răsplata va fi aceea pe care o cred de cuviinţă autorităţile. Aşà încât, chiar dacă administraţia e binevoitoare, robia, oricât de blândă ar fi ea, trebuie să fie rezultatul final al alcătuirii socialiste.

Un al doilea răspuns al meu e că administraţia va încetà, nu după multă vreme, de a fi ceeace trebuià să fie în intenţia creatorilor ei şi că robia nu va fi prin urmare blândă. Judecata socialiştilor e viciată de o presupunere de felul celeia care viciază speculaţiile politicianului «practic» şi anume: se presupune că oficialismul va lucrà după cum el e hărăzit să lucreze, lucru ce nu se întâmplă niciodată. Maşinăria Statului comunist ca ori şi ce maşină socială existentă, e fatal făurită din însăş firea omenească aşà cum este ea; şi cusururile firii omeneşti, aşà cum ele fiinţează, vor naşte în noua alcătuire socială aceleaşi rele ca şi în cea veche. Iubirea de putere, egoismul, nedreptatea, falsitatea, cari adesea în răstimp relativ scurt duc la dezastru, organizaţiile particulare, vor aduce inevitabil, acolo unde efectele lor se vor îngrămădi din generaţie în generaţie, rele cu mult mai mari şi cu mult mai anevoios remediabile; — căci fiind vastă, complexă şi stăpânind toate resursele, organizaţia administrativă, odată desvoltată şi consolidată, va deveni fatal irezistibilă. Şi dacă e nevoie să se dovedească faptul că, exersarea periodică a puterii electorale nu va reuşi să prevină acest lucru, e deajuns să arătăm că Guvernământul francez, deşi pur popular la obârşie şi supus din când în când judecăţii norodului, calcă, cu toate acestea, în picioare libertatea cetăţenilor, într'o măsură atât de mare, încât delegaţii Englezi la cel din urmă Congres al Sindicatelor spun constatând starea de lucruri: «e o nenorocire şi o anomalie în mijlocul naţiunii republicane».

Rezultatul final va fi o reînviere a despotismului. O armată disciplinată de funcţionari civili, întocmai ca şi o armată de funcţionari militari, dă căpeteniei ei o putere supremă — o putere care după cum ne arată istoria, adesea a dus la usurpare, ca în Europa medievală (şi încă şi mai mult în Japonia) — ba mai mult, lucrul s'a întâmplat la vecinii noştri şi în zilele noastre. Mărturisirile recente ale d-lui de Maupas au arătat cât de repede un şef constituţional, ales şi având încrederea poporului întreg, poate paralizà cu ajutorul câtorva aliaţi lipsiţi de scrupul, corpul reprezentativ, şeful devenind însuş autocrat. Avem destule cuvinte să concludem că acei ce s'au ridicat la putere într'o organizaţie socialistă nu vor sta la îndoeală să-şi îndeplinească scopurile lor personale cu orice preţ. Când vedem că despre acţionarii, cari uneori câştigă, dar adesea pierd, şi au făcut acel sistem de căi ferate, prin care a crescut atât de mult prosperitatea noastră naţională, se spune de către Consiliul Federaţiei Democratice că «au pus mâna» pe mijloacele de comunicaţie, putem deduce că cei ce ar cârmuì o administraţie socialistă, sunt în stare să interpreteze cu o extremă perversitate cererile indivizilor şi claselor de sub controlul lor. Şi când apoi, găsim membri ai aceluiaş consiliu, cari susţin că Statul ar trebuì să ia în stăpânire căile ferate, «cu sau fără compensaţie», putem bănuì că şefii

societăţii ideale dorite, rareori vor da îndărăt în faţa consideraţiei de echitate, atunci când vor urmări politica pe care ei o socotesc trebuincioasă: o politică ce va fi totdeauna identificată cu propria lor supremaţie. Ajunge un războiu cu o societate învecinată, sau vreo nemulţumire internă cerând o suprimare a ei cu forţa, pentru a transformà o administraţie socialistă într'o tiranie sdrobitoare (asemenea aceleia a vechiului Peru), o tiranie, sub care massa poporului, controlată de felurite grade de funcţionari îşi duce vieaţa inspectată acasă şi afară de casă, muncind pentru întreţinerea organizaţiei care o struneşte şi lăsându-i-se numai atât cât îi trebuie pentru a-şi duce vieaţa. Urmarea e, că va reînvià complet sub o altă formă, acel regim de Stat — acel sistem de cooperaţie silită, a cărei tradiţie în decadenţă e reprezentată de vechiul Conservatism, şi spre care ne întoarce iarăş noul Conservatism.

«Dar noi ne vom ferì de toate acestea, vom luà precauţiuni spre a prevenì astfel de dezastre», vor zice fără îndoeală entuziaştii. Fie că sunt politiciani «practici» cu noile lor măsuri regulatoare, ie comunişti cu planurile lor pentru reorganizarea muncii, răspunsul lor e totdeauna acelaş: — «E adevărat că planuri de o astfel de natură, au dat faliment fie din pricina unor cauze neprevăzute sau din pricina unor întâmplări neprielnice ori din greşelile celor în cauză; dar, de astădată ne vom folosì de experienţele trecutului şi vom reuşì». Nu cred să se găsească oameni cari să nu conceapă adevărul, vădit cu toate acestea, că bunul mers al unei societăţi şi rostul alcătuirii ei, la urma urmii se razimă pe caracterele membrilor ei şi că, nu se pot face îmbunătăţiri într'însa fără aceà desăvârşire a caracterului, care iese dintr'o industrie paşnică supusă restrângerilor impuse firesc de o vieaţă socială orânduită. Credinţa, — nu numai a socialiştilor dar şi a celor aşà numiţi liberali, ce pregătesc harnic drumul pe care au să vină cei dintâiu, — că, printr'o dibace îndemânare,

o omenire care lucrează prost şi rău, poate fi prefăcută într'o omenire ce lucrează bine, — e o curată amăgire! Cusururile omeneşti ale cetăţenilor vor ieşì la iveală în lipsurile oricărei alcătuiri sociale, unde ei sunt cuprinşi. Nu există nici o alchimie politică prin care poţi scoate o purtare de aur, din instincte de plumb.

Notă.— De când cu apariţia articolului de mai sus, au apărut două răspunsuri datorite socialiştilor: *Socialism şi Sclavie* de H. M. Hyndman şi *Herbert Spencer şi Socialismul* de Frank Fairman. Asupră-le ne vom mărginì să spunem că, după cum fac adesea adversarii, ei îmi atribue păreri pe cari nu le am. Dezaprobarea socialismului nu necesită, după cum presupune d-l Hyndman, aprobarea aşezărilor existente. Multe lucruri pe cari le condamnă domnia-sa, le condamn şi eu în aceeaş măsură; dar nu mă unesc cu domnia-sa, cât priveşte remediul. Domnul ce scrie sub pseudonimul «Frank Fairman», îmi reproşează că m'am înstrăinat de aceà simpatică apărare a claselor muncitoare, pe care el o găseşte în *Social Statics;* eu însă n'am deloc cunoştinţa unei astfel de schimbări de atitudine. A privì cu ochi îngăduitori asupra cusururilor acelora a căror vieaţă e grea, nu însemnează deloc să tolerezi pe oamenii de nimica.

PĂCATELE LEGIUITORILOR

Dacă va fi sau nu adevărat că omul e făcut din nedreptate şi zămislit din păcat, nu se poate spune; un lucru e neîndoelnic adevărat: că Guvernământul e născut din agresiune şi prin agresiune. In societăţi mici, unde timp de veacuri a domnit o pace desăvârşită, nu există nimic asemenea cu ceeace numim Guvernământ: nici o administraţie coercitivă, ci numai o căpetenie de onoare, dacă se poate vorbi de o căpetenie.

In aceste comunităţi excepţionale, neagresive şi din anumite pricini şi ele neatacate de alţii, e aşà de puţină abatere dela virtuţile adevărului, cinstei, dreptăţii şi generozităţii, încât nu-i nevoie decât de o expresie ocazională a opiniei publice, prin bătrânii adunaţi cum dă Dumnezeu[1]). Şi invers, avem dovezi că autoritatea unui şef, recunoscută la început numai vremelnic în timpul războiului, se stabileşte permanent prin prelungirea războaelor şi se întăreşte atunci când un războiu victorios sfârşeşte prin a subjugà triburi învecinate. Apoi pilde date de toate popoarele vădesc neîndoelnic adevărul, că puterea coercitivă a şefului, prefăcut în rege şi rege al regilor (un titlu frequent în vechiul Răsărit) devine cu atât mai mare, cu cât cucerirea devine şi ea obiceiu iar totalitatea naţiilor supuse creşte[2]). Prin comparaţie iese la iveală un alt adevăr pe care ar trebui să-l avem totdeauna în faţa ochilor — adevărul că agresivitatea puterii ocârmuitoare înăuntrul unei societăţi, creşte în măsura agresivităţii ei în afară. Pentru a face o armată bună, soldaţii

[1]) *Political Institutions* § 437, 573.
[2]) *Ibid.* §§ 471—3.

trebuie să asculte de comandant; la fel, pentru a face din societate o bună luptătoare, cetăţenii trebuie să asculte de guvernământul lor. Ei trebuie să furnizeze recruţi în câtimea cerută şi trebuie să renunţe la partea din proprietatea lor pe care o cere Statul.

E vădit că morala politică, la început identică cu morala războiului, va fi multă vreme înrudită cu ea; şi se va puteà deosebi de ea numai când activităţile şi pregătirile în vederea războiului se vor reduce. Vremurile noastre vădesc acest lucru. Azi pe continent, cetăţeanul e liber numai când nu i se cer serviciile lui de soldat; iar în restul vieţii lui, el e greu robit şi silit să suporte sarcina organizaţiei militare. Chiar la noi în Anglia, un războiu serios ar aduce, prin recrutarea forţată necesară, suspendarea libertăţilor multora şi ar atinge libertăţile celorlaţi, luându-li-se prin impozite sumele necesare Statului — adică silindu-i să muncească atâtea zile în plus pentru Stat. In chip inevitabil linia de conduită, stabilită în treburile Statelor cu cetăţenii lor nu poate să fie diferită de purtarea Statelor în afacerile dintre ele.

In acest articol nu voiu tratà încălcările şi felul cum ele se răsbună — povestirea lor constitue în cea mai mare parte istoria; şi nu voiu vorbì nici despre nedreptăţile lăuntrice cari au întovărăşit totdeauna nedreptăţile din afară. Nu-mi propun aici să fac o listă a nelegiuirilor legiuitorilor iresponzabili, începând cu fărădelegea regelui Khufu (pietrele vastului său mormânt au fost duse în sudoarea de sânge a o sută de mii de sclavi, trudiţi ani de zile sub lovituri de bici), trecând la cele făcute de cuceritori: Egipteni, Asirieni, Perşi, Macedoneni, Romani şi ceilalţi; şi sfârşind cu fărădelegile lui Napoleon, a cărui ambiţie de a călcà sub picioare grumazul lumii civilizate, a costat nu mai puţin de 2 milioane de vieţi[1]). Nici nu-mi propun să înşir acele păcate ale legiuitorilor responzabili ce se pot vedeà în lunga listă de legi

[1]) *Landfrey.* A se vedeà şi *Study of Sociology*, p. 42 şi apendicele.

făcute în interesul claselor dominante — o listă ce-ar ajunge în ţara noastră până la legile sub care multă vreme s'a menţinut robia şi negoţul cu sclavi, torturând aproape 40.000 negrii anual, transportându-i îmbrăcaţi în gloată, în timpul unei călătorii tropicale şi ucizându-se un mare procent dintre ei, şi sfârşind cu legile cerealelor prin cari, după vorba lui Sir Erskine May, «pentru a se asigurà unora venituri exagerate, s'a decretat ca mulţimile să rabde de foame»[1]).

Nu că prezentarea relelor vădite ale legiuitorilor, responzabili sau iresponzabili, ar fi nefolositoare. Ar puteà aveà mai multe foloase — unul din ele privind adevărul mai sus indicat. O astfel de înfăţişare ar limpezi faptul, cum acea identitate a moralei politice cu etica militară (care există necesar în timpurile primitive când armata nu-i altceva decât societatea mobilizată, iar societatea doar oştirea în odihnă) se prelungeşte prin veacuri şi loveşte adânc chiar şi în zilele noastre procedurile noastre legale şi vieaţa noastră de toate zilele. După ce vom fi arătat, de pildă, că la numeroase triburi sălbatice rostul judecătoresc al şefului nu există, sau există numai cu numele şi că în chip foarte general în timpul stadiilor vechi ale civilizaţiei europene, fiecare om erà nevoit să se apere singur şi să «răsbune» nedreptăţirile suferite cum puteà mai bine; — după ce vom fi arătat, că în timpul evului mediu dreptul de răsboiu privat între membri ai ordinului militar a fost curmat, nu pentrucă şeful suprem credeà că e datoria lui să fie arbitru între cei ce se răsboiau, dar pentrucă răsboaiele între particulari stânjeniau eficacitatea armatei sale în răsboaiele obştei; — după ce vom fi arătat că administrarea dreptăţii a desfăşurat veacuri dearândul o mare câtime din firea ei primitivă, în judecata prin lupta purtată în faţa regelui sau trimesului lui ca arbitru — şi care, la noi, a continuat

[1]) *Constitutional History of England,* 11, p. 617.

până în 1819 sub forma duelului, — s'ar puteà apoi arătà că în zilele noastre chiar lupta judiciară supravieţueşte sub o altă formă: campionii sunt advocaţii, iar pungile de bani formează armele. In cazurile civile, cu greu se poate spune că guvernământul azi se îngrijeşte mai mult decât pe vremuri să dreagă nedreptăţile suferite de oameni; dar practic vorbind, reprezentantul lui nu face altceva decât să supravegheze, ca regulele luptei să fie observate, iar rezultatul atârnă mai mult de o pungă bine umplută şi de îndemânarea advocatului, decât de dreptatea cauzei. Ba mai mult: guvernământul arată atât de puţină păsare pentru facerea de dreptate, încât atunci când prin conflictul, legal purtat în faţa reprezentantului lui, combatanţii au fost sângeraţi pecuniar până la moarte şi când, în urma unui apel al unuia din ei, hotărârea e întoarsă şi luptătorul bătut e pus să plătească pentru greşelile reprezentantului actual, sau al unui reprezentant precedent; nu arareori cel nedreptăţit, care căutà ocrotire şi restituirea pierderilor sale, e scos din sala de judecată deadreptul mort financiarmente.

Dacă ar fi bine făcută, o astfel de zugrăvire a relelor guvernământului în faptele lui (dovedind că o parte din codul moralei, încă în vigoare, s'a născut dintr'o morală ivită din, şi potrivită unei stări de răsboiu), ar puteà moderà mult nădejdile celor cari sunt dornici să extindă controlul dregătoriei. După ce vor fi observat că alături de trăsăturile încă manifeste ale acelei alcătuiri politice primitive pe care o produce militarismul cronic, supravieţuesc încă vădit, principiile ei primitive, reformatorul şi filantropul ar fi mai puţin înverşunaţi când prorocesc binele suprem rezultând din amestecul Statului pretutindenea şi vor fi mai mult înclinaţi să aibă ceva mai multă încredere în factorii neguvernamentali.

Dar lăsând la o parte cea mai mare parte din chestiunile largi cuprinse sub titlul acestui articol, îmi propun aici să consider o

parte relativ mică, ad că acele păcate ale legiuitorilor, cari nu sunt născute din ambiţiile lor personale şi din interesele de clasă ale lor, ci cari rezultă din lipsa cunoştinţei acelor studii pe cari moralmente ei sunt datori să le posede, pentru ca să-şi poată îndeplini menirea lor.

Să ne închipuim bunăoară un elev de farmacie, care după ce a ascultat descrierea unor dureri pe cari el le ia drept o colică, (dar cari în realitate sunt pricinuite de o inflamaţie a caecumului), prescrie un purgativ violent şi ucide pe pacient: el va fi socotit fără îndoeală vinovat de uciderea unui om, prin imprudenţă. Nu i se îngăduie scuza că n'a voit să facă rău, şi că dimpotrivă nădăjduià vindecarea pacientului. Nimenea nu-i va luà în seamă afirmaţia că el a făcut pur şi simplu o greşeală de diagnostic. I se va spune că nu are nici un drept să riste urmări dezastruoase, amestecându-se într'o treabă, pentru care aveà aşà de slabe cunoştinţe. Faptul că el nu ştià cât de mare erà neştiinţa lui, nu contează la judecată. Se presupune implicit că experienţa comună tuturor oamenilor ar fi trebuit să-l înveţe că până şi cel ce se pricepe şi cu atât mai mult cel nepriceput, este expus să facă greşeli în diagnosticul boalelor şi în tratamentul prescris; şi că nesocotind avertismentul dat de experienţa de toate zilele, s'a făcut răspunzător de urmări.

Noi măsurăm răspunderile legiuitorilor pentru nenorocirile pe cari le pricinuesc, într'un chip cu mult mai blând. In cele mai multe cazuri, departe de a crede că ei merită să fie pedepsiţi fiindcă au pricinuit dezastre prin legi făcute în necunoştinţă de cauză, noi cu greu credem că ei ar merità reprobarea noastră. Socotim că experienţa comună ar fi trebuit să înveţe pe elevul de farmacie nepriceput cum este, să nu se amestece unde nu se pricepe, dar nu socotim că experienţa comună ar fi trebuit să înveţe şi pe legislator că nu trebuie să se amestece acolo unde n'are pricepere.

Deşi are înainte-i o grămadă de fapte în legislaţia scrisă a ţării noastre şi a altor ţări, care ar trebui să-i arate imensele rele pricinuite de o legislaţie greşită, el nu e condamnat pentru nesocotirea primejdiei amestecului pripit al Statului. Dimpotrivă, oamenii cred că el are un merit prin însuş faptul intrării lui în Parlament — fie că a ieşit din Universitate, sau a părăsit în ajun o ceată de câini de vânătoare cari l-au făcut popular la el acasă, sau poate a venit dintr'un oraş de provincie unde a dobândit o mare avere, sau că a eşit din barou unde şi-a făcut un nume: a doua zi după intrarea lui în Parlament, cu sufletul deplin liniştit, el începe să ajute sau să împiedece un mijloc sau altul, de a operà asupra trupului politic. In cazul acesta, nici n'are rost să-l scuze că nu ştie el însuş cât de puţin ştie, pentrucă publicul în deobşte e de aceeaş părere cu el când crede, că n'are nici un rost ca el să ştie ceva mai mult decât ceeace îl învaţă desbaterile asupra măsurilor propuse.

Şi cu toatea aceste, nenorocirile pe cari le aduce legiferarea din partea oamenilor nepricepuţi, enorme cantitativ când sunt comparate cu nenorocirile pricinuite de un tratament medical nepriceput, sar în ochii tuturor cari privesc fie şi fugitiv istoria legislaţiilor. Cetitorul să mă ierte dacă reamintesc acì câteva exemple familiare. Veac după veac, oamenii de Stat au continuat să facă legi contra cametei cari înrăutăţiau starea datornicului — prin faptul că ele provocau o urcare a dobânzilor «dela 5 la 6 când intenţia erà să le reducă la 4»[1]), ca sub Ludovic al XV; şi indirect producând o mulţime de rele neprevăzute ca de pildă împiedecarea întrebuinţării reproductive a capitalului de rezervă şi «încărcând pe micii proprietari cu o mulţime de sarcini perpetue[2])».

[1]) W. E. H. Lecky: *History of Rationalism,* 11, 293—4.

[2]) De Tocqueville: *The State of Society in France before the Revolution* p. 421.

Deasemenea, încercările făcute în Anglia timp de cinci sute de ani cu scopul de a împiedecà acapararea mărfurilor (cu scopul de a le specula), şi cari în Franţa, după mărturia lui Arthur Young (*Young's Travels*, 128—9), au împiedecat să se cumpere «mai mult decât două baniţe de grâu în târg», au continuat generaţie după generaţie să mărească mizeria şi mortalitatea prin scumpirea traiului, căci după cum oricine ştie azi, negustorul *en gros*, care în statutul «*De pistoribus*» erà înfierat ca «un asupritor pe faţă al celor săraci»[1]), e un om a cărui funcţie socială e de a egalizà distribuirea unui bun împiedecând consumarea fără rost de repede. De o natură analogă fu măsura care în 1315, pentru a micşorà asprimea foametei, stabilià preţurile alimentelor («preţurile maximale»), dar care a fost repede desfiinţată după ce pricinuise o deplină dispariţie a diferitelor alimente de pe piaţă; dispărură deasemenea şi acele măsuri care fuseseră aplicate mai multă vreme şi cari fixau printr'un ordin al magistratului «*câştigurile raţionale*» ale negustorilor de alimente»[2]). In acelaşi spirit şi urmate de nenorociri asemănătoare au fost şi multele încercări de a fixà salariile. Ele începură cu Statutul Muncitorilor sub Edward III, şi încetară abià acum 60 de ani, când după ce-au galvanizat îndelung în Spitalfields o industrie în decădere, şi au dat naştere unei populaţii mizere, Camera Lorzilor şi a Comunelor în sfârşit au renunţat să mai fixeze câştigul ţesătorilor de mătase prin deciziunile magistraţilor.

Aici îmi închipuesc că sunt întrerupt nerăbdător: «Ştim noi toate acestea; povestea e veche. Dezastrele amestecului în negoţ ne-au împuiat urechile, şi nimeni n'are nevoie să i se repete aceeaş lecţie». Primul meu răspuns e că marea majoritate a oamenilor n'a învăţat niciodată cum se cade această lecţie şi că mulţi cari au

[1]) G. L. Craik's *History of British Commerce*, 1, 134.
[2]) Ibid., I. 136—7.

învăţat-o au şi uitat-o. Căci aceleaşi motive de apărare ale acestor reglementări întrebuinţate odinioară, sunt din nou întrebuinţate azi. In Statutul 35 al lui Edward III ce ţintià să menţină preţul scrumbiilor, dar care fu curând desfiinţat fiindcă în realitate el ridicà preţul, se face plângerea că oamenii «ajungând la târg... se tocmesc pentru scrumbii şi că fiecare dintre ei, din răutate şi pizmă, măreşte preţul, că dacă unul oferă 40 shilingi, altul va oferì 10 shilingi mai mult, şi al treilea 60 de shilingi, şi aşà fiecare caută să întreacă pe celălalt în preţul oferit[1])».

Dar iată că «tocmeala» din târg, condamnată aici şi atribuită «răutăţii şi pizmei» e din nou condamnată în zilele noastre. Relele concurenţei au fost mai ales denunţate sgomotos de Socialişti iar sfatul Federaţiei Democratice denunţă sistemul schimbului «sub controlul lăcomiei şi profitului individual». Al doilea răspuns al meu, e că amestecul în legea ofertei şi cererii, care cu o generaţie înainte erà considerat ca fiind de obiceiu răufăcător, se face azi zilnic prin Legi ale Parlamentului în noui domenii, şi că, după cum voiu arătà în curând, în aceste noui domenii ele măresc relele în loc să le vindece, ba produc altele noui, precum se făceà în vechime în domenii în cari acum s'a renunţat la intervenţie.

Legile de mai sus sunt pomenite pentru a reamintì cetitorului că legiuitorii neinstruiţi în trecut au mărit continu suferinţele omeneşti deşi intenţia lor erà de a le uşurà; şi voiu adăogà că aceste rele, dovedite că se intensifică şi că se produc prin legislaţie, vor fi înzecite sau şi mai mult mărite în viitor: atunci cetitorul îşi va puteà face o idee de relele acumulate şi pricinuite de legiuirea neîndrumată de ştiinţa socială. Intr'un articol cetit în faţa Societăţii Statistice, în Maiu 1873, d-l Janson, vicepreşedinte al Societăţii de Legislaţie, constată că, dela Statutul lui Merton (20, Henry III) până la sfârşitul anului 1872, s'au votat

[1]) Craik, loc. cit,. 1, 137.

18.110 legi publice, din cari patru cincimi au fost în parte sau deplin desfiinţate. El constată deasemenea că numărul Legilor publice desfiinţate deplin sau parţial sau amendate în timpul celor trei ani 1870—72 a fost de 3532 din cari 2759 au fost total desfiinţate. Pentru a vedeà dacă aceste desfiinţări de legi au continuat, m'am adresat volumelor ce apar anual «The Public General Statutes» pentru ultimele 3 sesiuni. Lăsând la o parte multe legi corectate (amendate) rezultatul e că în ultimele trei sesiuni, s'au desfiinţat cu totul, separat sau în grupuri 650 de legi, *aparţinând guvernului actual*, afară de multe ale guvernelor trecute. Insă făcând orice concesie, trebuie să concludem că în chiar zilele noastre s'au desfiinţat mii de legi. Nu încape îndoeală că o parte însemnată dintre legile desfiinţate erau învechite, că altele au fost cerute de schimbarea împrejurărilor (deşi considerând câte din ele sunt legi cu totul recente, e vădit că nu acest din urmă motiv a fost pricina de căpetenie a desfiinţării lor); iar altele pur şi simplu pentrucă erau neefective; în acelaş timp s'au contopit consecvent numeroase legi într'o singură lege. Dar fără îndoeală, în o mulţime de cazuri desfiinţarea s'a făcut pentrucă legile s'au dovedit dăunătoare. Noi vorbim de obiceiu cu uşurinţă de astfel de schimbări — şi ne gândim cu indiferenţă la legislaţia anulată. Uităm că înainte ca legile să fie desfiinţate ele au adus de obiceiu rele mai mult sau mai puţin serioase, unele pentru câţiva ani, altele pentru zeci, iar altele pentru sute de ani. Schimbaţi idea vagă a unei legi rele în idea concretă de factor care operează asupra vieţii oamenilor şi veţi vedeà că o lege poate însemnà atâta durere, boală şi atâta mortalitate. O formă vicioasă a procedurii legale de pildă aduce cheltueli, sau amânări sau însemnate pierderi de avere. Ce implică legile? Pierdere de bani, adesea greu munciţi, griji mari şi prelungite, adesea ruinarea sănătăţii pentru toată viaţa, nenorociri în familie şi la cei ce depind de ele: copii cărora li se ia hrana din gură şi

îmbrăcămintea de pe trup, tot atâtea mizerii cari aduc cu ele nenorociri şi mai mari în viitor. Adăugaţi cazurile cu mult mai numeroase ale acelora cari, lipsiţi de mijloace sau de curajul de a intrà într'un proces, şi deci fiind nevoiţi să sufere fraudele, sărăcesc; şi unde mai pui durerile trupeşti şi sufleteşti ce urmează din toate acestea! Chiar dacă am spune că o lege a fost numai o simplă piedecă, acest lucru însemnează că ea a pricinuit o pierdere, necazuri pe deasupra şi chin. Să nu uităm apoi că oamenilor supramunciţi, grijile noui şi sbuciumul le aduc adesea depresiuni fizice şi sufleteşti, cu suferinţele direct sau indirect legate de ele. Văzând deci că legislaţia rea înseamnă atingerea vieţilor omeneşti, gândiţi-vă care trebuie să fie câtimea totală a chinurilor sufleteşti, a durerii trupeşti şi a mortalităţii mărite pe care o reprezintă aceste mii de legi votate şi desfiinţate apoi.

Pentru a limpezì deplin adevărul, că legiferarea, neluminată de ştiinţa trebuincioasă, aduce rele enorme, daţi-mi voie să iau un exemplu pe care mi-l furnisează o chestiune la ordinea zilei.

Astfel am spus, că amestecul în legătura dintre cerere şi ofertă (la care s'a renunţat în anumite domenii, după grozave dezastre, ce s'au desfăşurat timp de secole) se introduce acum şi în alte domenii. Se presupune că această legătură există numai acolo unde i s'a dovedit existenţa prin relele ce au urmat din nesocotirea ei: atât de şovăelnică e credinţa oamenilor într'insa. Nici nu se bănueşte că în cazurile unde legea ofertei şi cererii pare a da greş, cauzalitatea firească a fost doar curmată de piedeci artificiale. Şi cu toate acestea în cazul la care mă refer acum — procurarea de case pentru cei săraci — n'avem decât să ne întrebăm ce legi s'au făcut într'un trecut destul de îndelungat, pentru a vedeà că grozavele rele de care lumea s'a plâns, sunt de cele mai multe ori pricinuite printr'o lege.

Acum o generaţie, discuţia a durat multă vreme asupra nepotrivirii şi proastei calităţi a locuinţelor industriale, şi eu am mai avut prilejul să tratez această chestiune. Iată un pasaj scris de mine pe vremuri:

«Un arhitect, care e şi un inspector în acelaş timp, o descrie [Legea Construcţiilor] ca având următoarele consecinţe. In acele districte ale Londrei alcătuite din case inferioare, clădite în acel chip nesubstanţial pe care noua lege a construcţiilor aveà să-l îmbunătăţească, se obţine o chirie mijlocie, destul de remunerativă pentru proprietarii ale căror case au fost clădite ieftin înainte de Noua Lege a Construcţiei. Această chirie mijlocie existentă fixează în aceste districte chiria pentru case noui de aceeaş împărţire şi calitate — adică cu acelaş număr de încăperi, pentrucă oamenii pentru cari au fost clădite aceste case, nu apreciază avantajul în plus de a locuì între pereţi întăriţi prin legături de fier. Acum se vede din experienţă că acele case cari au fost clădite *conform dispoziţiilor prezente* şi închiriate cu sumă stabilită de legea ofertei şi cererii, nu aduc ceva ce-ar semănà cu un venit convenabil. Constructorii s'au mărginit deaceea să ridice case în districte mai bune (unde posibilitatea unei concurenţe profitabile cu clădirile preexistente arată că acele case preexistente erau destul de substanţial clădite) şi au încetat de a ridicà locuinţe pentru masse, cu excepţia suburbiilor unde nu există nici un rău presant de ordin sanitar. In vremea aceasta, în districtele inferioare descrise mai sus, s'a ivit o creştere a supra aglomeraţiei — o jumătate duzină de familii într'o casă, vreo 20 de suflete într'o singură odaie. Ba rezultatul a fost şi mai rău. Starea de tristă dărăpănare în care cad aceste adăposturi ale celor săraci, se datoreşte lipsei de concurenţă din partea caselor noui. Proprietarii nu mai au chiriaşi ispitiţi să se mute prin oferta de locuinţe mai bune. Reparaţiile nu se mai fac nemai fiind trebuincioase pentru a

asigurà cel mai mare profit posibil. De fapt pentru un mare procent din adevăratele grozăvii pe cari agitatorii noştri sanitari încearcă să le înlăture printr'o nouă lege, avem să mulţumim agitatorilor precedenţi din aceeaş şcoală!» (*Social Statics*, p. 384, ed. 1851).

Nu erau numai acestea pricinile, determinate prin lege, ale relelor de acest fel. După cum am arătat în următorul pasaj, au fost recunoscute şi altele ca atare:

«Scriind înainte de desfiinţarea vămii pe cărămidă, *The Builder* (Constructorul) zice: «Se presupune că o pătrime a costului unei locuinţe care se închiriază pentru 2 sh. 6 d. sau 3 shilingi pe săptămână e pricinuită de cheltuelile necesitate de dobândirea titlului de proprietate şi de taxa pe lemnul şi cărămida întrebuinţate în construcţia ei. Fireşte proprietarul unei astfel de proprietăţi, trebuie să fie remunerat şi el; deaceea el încarcă 7½ d. (= pence) sau 9 d. săptămânal pentru a acoperì aceste sarcini». D-l C. Gatliff, secretar al Societăţii pentru Imbunătăţirea Locuinţelor Claselor Muncitoare, descriind efectele taxei pe ferestre zice: —Ei plătesc acum pentru instituţia lor din St.-Pancras suma de lire 162, sh. 16 pentru taxa pe ferestre, sau 1 procent anual din cheltueala dela început. Chiria mijlocie plătită de chiriaşii Societăţii e 5 sh. 6 d. săptămânal, şi taxa pe ferestre, cuprinsă în această sumă, e de 7¼ d. săptămânal». — *Times*, Ianuarie 31, 1850. —*Social Statics*, p. 385 (ed. 1851).

Dar aici nu se cuprinde întreaga evidenţă pe care o înfăţişà presa acelor timpuri. S'a publicat în *Times* din Dec. 7. 1850 (prea târziu pentru a se puteà utilizà în lucrarea menţionată, pe care am scos-o în ultima săptămână a anului 1850), o scrisoare a Clubului de Reformă, şi semnată «Arhitect», care conţineà următoarele:

«Lordul Kinnaird recomandă în ziarul d-voastră de ieri, construcţia de locuinţe model, contopind 2 sau 3 case într'una singură.

«Daţi-mi voie să sugerez domniei-sale, şi prietenului său Lordul Ashley la care se referă, că dacă:

«1. Taxa pe ferestre s'ar desfiinţà;

«2. Dacă s'ar desfiinţà Legea Construcţiilor (exceptând clauzele cari cer ca pereţii despărţitori şi pereţii externi să fie rezistenţi incendiului);

«3. Dacă s'ar egalizà sau desfiinţà taxele pe lemnul de construcţii, şi

«4. Dacă s'ar aduce o lege care să faciliteze transferarea proprietăţii,

«N'ar mai fi nici o nevoie de locuinţe model, cum nu-i nici o nevoie de corăbii model, de uzine de bumbac model, sau de maşini cu vapori model.

«Prima dispoziţie limitează locuinţa săracului la 7 ferestre,

«A doua limitează dimensiunea casei săracului la 25/18 picioare (cam de mărimea unei sufragerii convenabile), în care spaţiu, constructorul trebuie să îngrămădească o scară, o intrare, o odaie de locuit şi o bucătărie (cuprinzându-se în ea şi pereţii externi şi cei despărţitori).

«A treia, determină pe constructor să ridice casa celui sărac din lemn nepotrivit pentru construcţie, deoarece vama pentru materialul bun (Baltic) e de 15 ori mai mare decât vama pentru cel rău sau deteriorat (Canadian). Guvernământul chiar exclude pe cel din urmă din toate contractele lor.

Legea care ar uşurà transferarea proprietăţii ar aveà o influenţă în bine considerabilă asupra actualei stări mizerabile a locuitorilor săraci. Atunci micile proprietăţi funciare libere ar puteà fi tot aşà de uşor transferabile ca şi proprietăţile prin contract *(leasehold)*. Adesea s'a construit prost numai pentrucă se clădià pe terenuri închiriate».

Spre a fi ferit de o concluzie pripită sau de exagerări, am luat precauţiunea de a consultà pe un mare constructor din Eastend

şi un antreprenor care are o experienţă de 40 ani, d-l C. Forrest, Museum Works, 17, Victoria Park Square, Bethnal Green, care fiind epitrop de biserică, membru al adunării parohiale şi al asistenţei celor săraci, are pe lângă cunoştinţele sale întinse în materie de clădire, o vastă cunoştinţă a afacerilor publice locale. D-l Forrest, care mă autorizà să-i dau numele în vileag, verifică constatările de mai sus, cu excepţia uneia pe care el o întăreşte şi mai mult decât o fac eu. Domnia-sa, spune că «Arhitectul» nu apreciază în destul răul adus de definiţia «casei de mâna a patra»; deoarece dimensiunile ei sunt cu mult mai mici decât acelea pe cari le arată (poate în conformitate cu prevederile unei legi a Construcţiei mai recentă). D-l Forrest face mai mult decât atâta. Pe lângă faptul că ilustrează relele efecte ale creşterii mari a chiriilor aduse de terenuri (în timp de 60 ani anume dela 1 liră la 8 lire 10 sh. pentru o casă de rangul al patrulea), care fapt, sprijinit de alte cauze, l-au silit să părăsească planurile pentru locuinţele industriale pe care aveà de gând să le construească — pe lângă că e de aceeaş părere cu cel ce iscăleşte «Arhitect» că acest rău a fost mult mărit prin greutăţile de transferare a terenului datorite sistemului fideicomisului şi al substituţiei stabilite prin lege, domnia-sa relevează că creşterea sarcinilor locale («impozite prohibitorii» precum le numeşte) a fost un nou obstacol pus construirii de case mici. Unul din argumentele domniei-sale e că la costul fiecărei case noui, trebuie să se adauge taxa întreţinerii străzii, drumului şi al canalizării, ce se adaugă proporţional lungimii faţadei şi care prin urmare e cu mult mai simţită de casele fără profunzime (mici) decât de cele profunde (mari).

Dela aceste neajunsuri produse prin lege, cari erau mari acum o generaţie şi cari deatunci au tot crescut, să trecem la neajunsurile produse tot prin legiuiri de dată mai recentă. Mizeria, boala, mortalitatea, crescând continuu în mahalale prin piedicele puse

caselor de mâna a patra şi prin aglomerarea forţată a acelor ce fiinţau înainte, devenind un adevărat scandal, guvernul fu îndemnat să înlăture răul. El răspunse prin *Legile Locuinţelor Muncitoreşti*, care da autorităţilor locale puterea de a dărâmà casele rele şi de a se îngriji să se clădească altele bune. Cari au fost rezultatele? Un rezumat al operaţiilor Biuroului Metropolitan de lucrări, datat Dec. 21, 1883, arată că până în Septemvrie ultimul an, el a lipsit de locuinţă, mărind contribuţiile cu un milion şi un sfert, 21.000 persoane şi a făcut case pentru 12.000 — pentru restul de 9.000 trebuind să se construească ulterior, ei rămân în acest răstimp fără locuinţe. Dar aceasta nu-i totul. Un alt reprezentant local al Guvernului, Comisia de canalizare pentru oraşul Londra (City), lucrând în acelaş fel, a dărâmat, sub sila legii, în Golden Lane şi Petticoat Square, o grămadă de căsuţe condamnate, cari împreună dădeau sălaş la 1734 oameni sărmani. Din locurile astfel curăţite acum 5 ani unul a fost vândut, prin autorizaţia Statului, unei staţiuni de căi ferate, iar celălalt abià acum a fost acoperit cu locuinţe industriale, cari vor sălăşlui eventual jumătate din populaţia aruncată pe drumuri: rezultatul e până azi că, dacă adăugăm la cei deslocuiţi de Biuroul de Lucrări Metropolitan, pe cei 1734, avem 11.000 de oameni lăsaţi artificial pe drumuri, oameni cari au trebuit să-şi caute câte un colţ în locuri mizerabile dejà supraîngrămădite.

Vedeţi deci, ce-au făcut legislatorii. Prin taxe rău impuse, ei au ridicat preţul cărămizii şi lemnului de construcţie: s'au mărit cheltuelile clădirii caselor; şi au încurajat, de dragul economiei, întrebuinţarea materialului prost în câtimi meschine. Pentru a împiedecà construcţia mai departe de locuinţe proaste, s'au stabilit dispoziţii, cari în chip medieval, dictau calitatea locuinţelor construite. Nu i-a trecut nimănui prin minte că insistându-se asupra unei calităţi superioare şi deci mărind

preţurile, se va limità cererea şi eventual se va reduce şi oferta. Prin adăugarea de sarcini locale, în timpul din urmă, legislaţia a împiedecat şi mai mult construirea de case mici. In sfârşit, după ce prin măsuri succesive, s'au produs întâi case rele şi apoi o lipsă a celor mai bune, ei au căutat să remedieze răul supraîncărcării caselor săracilor, micşorând capacitatea casei care dejà nu-i mai puteà cuprinde.

Unde stă deci vina pentru mizeriile din East-End? Impotriva cui trebuie să se ridice «strigătul amarnic al Londrei desmoştenite[1])?»

---

[1]) In timpul din urmă oraşul Glasgow a dat o ilustrare gigantică a dezastrelor cari rezultă din amestecul cu caracter socialist al corpurilor municipale. (Pentru amănunte *Glasgow Herald*, Sept. 11, 1891). In cursul desbaterilor Consiliului Comunal s'a spus: «Creditul de îmbunătăţire al oraşului G. a urmărit ani de zile o goană după prostii» şi că a aşezat Corporaţia «într'o mlaştină». Din cam 2.000.000 lire luate dela contribuabili pentru a cumpărà şi curăţà 88 de acre de case rele, 1.000.000 lire au fost redobândite prin vânzarea pământului curăţat. Dar proprietatea rămasă în mâinile Corporaţiei, mai ales terenul viran, prin evaluări succesive în 1880, 1884 şi 1891, s'a văzut că s'a depreciat încetul cu încetul la 320.000 lire. Mai mult: clădirile model (blocks) clădite de Creditul de îmbunătăţire, s'au dovedit a fi nu numai un faliment financiar, dar şi faliment din punct de vedere filantropic. Un «bloc» de acesta care a costat 10.000 lire şi în primul an a dat o dobândă de 5%, a adus în anul următor 4% iar în anul al treilea 2¾%. Un altul care a costat 11.000 lire dă numai 3%. Şi după cum se înţelege, aceste locuinţe în loc de a fi căutate au tot mai puţini chiriaşi — deşi «raderea» unei suprafeţe atât de mari de locuinţe ale claselor de jos a mărit presiunea populaţiei muncitoare şi a făcut supra-aglomerarea şi mai mare în alte părţi ale cetăţii, intensificând în acelaş timp relele sanitare pe cari voiau să le uşureze. Comentând rezultatele manifeste la sfârşitul anului 1888, d-l Honeyman, preşedintele secţiunii de Economie Socială al Societăţii filozofice din Glasgow, ziceà că zidirile model ale Creditului de îmbunătăţire erau aşà de proaste că «nici unui constructor cu mintea sănăcoasă nu i-ar puteà trece prin gând să le imite, pentrucă n'ar rentà», şi că ele sau eliminat orice concurenţă cinstită, «alungând pe constructorii

Antropologul german Bastian ne spune că dacă un băştinaş bolnav dă de gol fetişul, prin faptul că nu se vindecă, el e sugrumat. Noi putem pe drept cuvânt bănui că la locuitorii din Guinea oricine ar fi fost destul de îndrăzneţ pentru a se îndoi de puterea fetişului ar fi fost pe loc dat morţii. In timpul când autoritatea guvernamentală erà impusă prin măsuri aspre, existà o primejdie de aceeaş natură pentru cel care spuneà ceva nerespectuos despre fetişul politic. Azi însă, cea mai rea pedeapsă ce se dă omului care pune la îndoeală atotputernicia lui e că e ocărît ca un reacţionar, care crede numai în ceeace se numeşte *laissez-faire*. Nu ne putem aşteptà ca faptele pe care el le-ar scoate la iveală să scadă apreciabil credinţa în fetiş stabilită, căci noi vedem zilnic că această credinţă rămâne în picioare faţă de orice mărturie împotriva ei. Să examinăm o mică parte din vasta massă a acestor mărturii care trec nebăgate în seamă.

«Un biurou de guvernământ e asemenea inversului unui filtru; pui în el lucrurile limpezi şi ele ies murdare». Aceasta erà comparaţia pe ce am auzit-o cu mulţi ani în urmă dela răposatul Sir

---

obişnuiţi». Domnia-sa a arătat deasemenea că dispoziţiile şi restricţiile relativelaclădire, impuse de Societate, tindeau «să păstreze viran terenul aparţinând Corporaţiei şi să împiedece ridicarea de locuinţe pentru clasele cele mai umile». In acelaş fel la un meeting al Societăţii Kyrle, Primarul din Glasgow a arătat că atunci când din motive filantropice s'au clădit case pentru muncitori cu preţuri cari n'ar rentà unui constructor obişnuit, imediat toţi acei constructori cari până acum împliniau nevoile claselor muncitoare se retrăgeau şi filantropia trebuià să iaa suprăşi întreaga sarcină a clădirii».

Pentru realizarea acestui noian de rele, multe mii de contribuabili cari muncesc din greu, ca să trăească de azi pe mâine, au fost impuşi, strâmtoraţi şi nenorociţi. Iată relele enorme cari vin pe urma credinţii neîntemeiate şi uşuratice în puterea nelimitată a unei majorităţi — nenorocita superstiţie că un corp ales de un număr mai mare de cetăţeni, are dreptul să ia dela cetăţeni, şi după plac, orice sumă de bani, pentru orice scop îi trece prin minte.

Charles Fox, care în timpul vieţii lui dobândise o experienţă considerabilă a serviciilor administrative. Că părerea lui nu erà izolată, ştie toată lumea. Scandalurile divulgate de presă şi criticile aduse în Parlament, nu lasă pe nimeni în neştiinţă asupra viciilor rutinei oficiale. Tărăgănările de care lumea s'a plâns veşnic şi cari în timpul d-lui Fox Maule ajunseseră în aşà hal încât «comisiunile de ofiţeri» erau de obiceiu cu «doi ani în întârziere», sunt din nou ilustrate prin faptul apariţiei primului volum al recensământului general din 1881, cu doi ani după strângerea informaţiilor. Dacă căutăm explicaţiile acestui fel de amânări, găsim o confuzie cu greu de închipuit. In cazul rezultatului recensământului, ni se spune de Oficiul de înregistrare că «greutatea nu constă numai în vasta mulţime a diferitelor circumscripţii luate în consideraţie, dar şi mai mult în încâlcita confuzie a hotarelor lor», căci există 39.000 circumscripţii administrative de 22 feluri deosebite cari se încalcă unele pe altele — sute de parohii, comune, cartiere, cercuri de judecătorii de pace, districte sanitare urbane şi rurale, dioceze, districte de înregistrare, etc. Şi apoi, după cum indică d-l Rathbone, sub propria-i iscălitură, aceste numeroase feluri de circumscripţii suprapuse, cu hotare ce se întretaie, au corpurile lor administrative deosebite, cu sfera lor de acţiune în districtele lor respective.

Dacă cineva ar întrebà: pentru ce Parlamentul a stabilit un nou rând de divizii pentru fiecare nouă administraţie? Răspunsul care se impune e — pentru a fi consequent cu metoda sa.

Această confuzie organizată corespunde complet acelei organizate confuzii pe care Parlamentul o măreşte an de an, aruncând peste grămada vechilor lui legi, o mulţime de legi noui, ale căror prevederi încalcă şi schimbă în toate chipurile prevederile mulţimii de legi, peste cari ele sunt aruncate: sarcina de a lămuri care este legea e lăsată persoanelor particulare cari îşi pierd avutul lor, căutând să dobândească interpretările

judecătorilor. De altă parte, acest sistem de a pune rețele de districte peste alte rețele, cu autoritățile lor ce se bat cap în cap, se împacă foarte bine cu metoda după care cetitorul legii sănătății publice din 1872, care dorește să știe cari sunt puterile ce se exercitează asupră-i, e trimis la 26 de legi precedente, de mai multe clase și de numeroase date[1]). Și deasemenea se împacă și cu inerția administrativă. Intâlnim mereu cazuri cari arată rezistența oficialității față de îmbunătățiri, ca de pildă împotrivirea Admiralității când i s'a propus întrebuințarea telegrafului electric. Răspunsul ei era: — «Noi avem un sistem foarte bun de semafore (înștiințare prin semnale)». Despre Oficiul Postal, acum câțiva ani răposatul Sir Charles Siemens spunea, că a oprit întrebuințarea mijloacelor perfecționate de telegrafiere și că mai târziu a pus piedeci întrebuințării telefonului. Alte cazuri asemenea celui al locuințelor industriale, arată din vreme în vreme, cum Statul cu o mână mărește relele pe care cu cealaltă mână încearcă să le micșoreze. De pildă el pune o taxă pe asigurările contra incendiilor și apoi ia dispoziții pentru înlesnirea stingerilor incendiilor: sau desemnează anumite feluri de construcții cari, după cum arată căpitanul Shaw, aduc cu ele primejdii și mai mari[2]). Și iarăș, absurditățile rutinei oficiale, rigidă unde nu ar trebui și lăsătoare unde ar trebui să fie rigidă, uneori cresc destul de mult pentru a prîcinui scandaluri. Așà noi vedem un document secret de Stat, de importanță, pus în mâinile unui copist prost plătit, care nu se găsià nici măcar în funcție permanentă a guvernământului și dat în vileag prin el; sau chipul de pregătire al fontei

[1]) Statisticile Legislației. De F. H. Janson, Eug., F. L. L., Vicepreședinte al Societății Legislației *(Incorporated Law Society)*. (Cetit înaintea Soc. Statistica, Mai 1873).

[2]) *Măsuri împotriva focului; sau un rezumat al principiilor de observat în evaluarea riscului ce amenință clădirile.* (Fire Surveys).

Moorsom, era ținut secret chiar față de cei mai înalți ofițeri ai noștri de artilerie; în schimb ofițerii noștri au învățat să-l cunoască dela Rușì, cărora li se îngăduise să-l cunoască; sau iată o diagramă care arătà «distanțele la cari vapoarele blindate britanice și străine pot fi perforate de tunurile mari ale noastre», comunicată de un *attaché* întreprinzător propriului său Guvernământ, diagrama deveni apoi cunoscută «tuturor Guvernămintelor din Europa», în vreme ce ofițerii Englezi n'aveau nici o cunoștință despre toate acestea[1]). Și la fel cu supravegherea Statului. S'a dovedit că inspecția argintului era de prisos, și că în aceeaș vreme comerțul de argint a fost prejudiciat prin ea[2]), și în alte cazuri Statul a coborît calitatea stabilind un standard pe care e inutil să-l întreci. Examinați și cazul pieții de unt din Cork, unde calitățile superioare sunt dezavantajate prin faptul că ele nu profită potrivit unei mai bune reputații[3]). Sau luați cazul afumării scrumbiilor (azi numai facultativă). Aici reglementarea a avut drept efect de a pune pe mulți preparatori de scrumbii inferior afumate cari nu trec de nivelul aprobării oficiale, în aceeaș categorie cu acei câțiva mai buni cari se ridică peste acest nivel, descurajând astfel pe acești din urmă. Dar din astfel de lecțiuni nu învață nimeni nimic. Chiar și acolo unde falimentul supravegherii sare în ochi nimeni nu-l bagă în seamă; luați ca exemplu grozava catastrofă dela podul de pe Tay care s'a năruit când un tren plin de oameni fost înghițit de valuri. Denunțuri nenumărate, tari și necruțătoare, s'au pornit împotriva inginerului și antreprenorului, etc.; dar prea puțin s'a spus despre funcționarul care dăduse podului cuvenita aprobare oficială. Și la fel e cu prevenirea bolilor. N'are a face că sub administrația sau

[1]) V. *Times*, Oct. 6, 1874, unde se dau și alte exemple.

[2]) Sir Thomas Farrer, *The State and its Relation to Trade*, p. 147.

[3]) Ibid., p. 149.

dictarea agenţilor de Stat, se întâmplă unele din cele mai rele neajunsuri, ca atunci când vieţile a 87 soţii şi copii de soldaţi au fost sacrificate în corabia *Accrington* [1]), sau ca în cazul unde febra tifoidă şi difteria sunt răspândite prin sistemul de drenaj oficial, ca în Edinburgh [2]), sau ca în cazul când dispoziţii sanitare impuse oficial şi totdeauna rău aplicate măresc relele pe cari ele ar trebui să le reducă [3]). O mulţime de astfel de dovezi nu clatină totuş încrederea cu care se invocă inspecţia sanitară—acum e invocată mai mult ca oricând; — după cum se vede în sugestia recentă ca toate şcolile publice să fie sub supravegherea medicilor numiţi de guvernământ. Ba mai mult, chiar când Statul a pricinuit vădit neajunsul de care lumea se plânge, încrederea în rostul lui binefăcător nu-i atinsă. Lucrul se vede din faptul că după ce Statul a autorizat acum vreo 30 ani sau mai de grabă a cerut ca oraşele să stabilească sisteme de drenaj cari vărsau în râuri murdăria oraşelor, şi după ce în chipul acesta s'au infectat izvoarele aprovizionării cu apă, s'au ridicat plângeri prosteşti împotriva companiilor de apă pentru necurăţeniile apei lor — un strigăt care a continuat şi după ce aceste oraşe au fost silite, cu noui cheltueli, să transforme complet sistemele lor de drenaj. Iar acum, ca unic remediu se cere ca tot Statul să întreprindă întreaga afacere prin reprezentanţii lui locali. Relele aduse de Stat devin, ca în cazul locuinţelor industriale, prilejuri de a rugà din nou pe Stat să facă şi mai multe!

[1]) Hausard, vol. cl. VI p. 718 şi vol. cl. VIII, p. 4464.

[2]) Scrisoarea unui medic în *Times*, 17 Ian. 1876, verifică şi alte mărturii; una din ele relativă la Windsor am citat-o mai înainte, unde ca şi în Edinburgh, nu se găsià nici o urmă de tifus în părţile nedrenate, în vreme ce cele drenate boala fu fatală.

[3]) O spun aceasta în parte din conştiinţa personală: am în faţa mea memorii deacum 25 de ani privind rezultate de sub propria mea observaţie. Fapte cari verifică au fost date în vileag recent de Sir Richard Cross în *Nineteenth Century*, Ianuarie 1884, p. 155.

Această adoraţie a legislaţiei e într'o privinţă, mai puţin scuzabilă decât adoraţia fetişistă cu care am comparat-o în chip tacit. Sălbaticul are scuza că fetişul lui e mut — nu-şi mărturiseşte neputinţa. Dar omul civilizat persistă să atribue acestui idol făcut de propriile-i mâini, puteri pe care fetişul mărturiseşte într'un chip sau altul, că nu le are. Nu mă gândesc numai la faptul că desbaterile parlamentare ne dau în vileag măsuri legislative, cari au făcut rău în loc de bine; nici nu mai amintesc că miile de legi ale Parlamentului ce desfiinţează legi precedente sunt tot atâtea recunoaşteri tacite de faliment; nici nu mă refer numai la astfel de mărturisiri quasi-guvernamentale ca cea conţinută în raportul comisarilor Legii Săracilor, care spuneà că: «Noi găsim, pe de o parte, că abià există un statut în legătură cu administrarea ajutorului public care să fi produs efectele intenţionate de legiuire şi că majoritatea lor a creat noui neajunsuri şi au agravat pe acelea pe cari voiau să le prevină» [1]). Mă refer mai de grabă la mărturisirile făcute de oameni de Stat şi de administraţiile publice. Iată, de pildă, într'un memoriu adresat d-lui Gladstone şi adoptat de o întrunire de personajii foarte influente sub preşedinţia răposatului Lord Lyttelton, cetesc:

«Noi, subsemnaţii membri ai Casei Lorzilor şi membri ai Casei Comunelor, contribuabili şi locuitori ai Metropolei, simţind puternic adevărul şi gravitatea afirmării D-v. în Casa Comunelor, din 1866, după care există încă o stare lamentabilă şi deplorabilă a tuturor aranjamentelor cu privire la lucrările publice — şovăire, nesiguranţă, cheltueli, extravaganţă, josnicie şi toate viciile imaginabile, etc.[2])».

Iată iarăş un exemplu dat de o notă a Ministerului de Comerţ (Noemvrie 1883) în care se spune că începând cu «Comitetul

[1]) Sir G. Nichol: *Istoria Legii Săracilor în Anglia.*

[2]) *Times*, Martie 31, 1873.

Naufragiilor din 1836, cu greu se poate spune că a trecut o sesiune fără să se fi adus vreo Lege din partea legislaturii sau a guvernământului cu acest obiect (prevenirea naufragiilor)»; şi că «mulţimea statutelor, cari au fost contopite toate într'o singură lege în 1854, a devenit din nou un scandal şi izvor de nemulţumiri», deoarece fiecare măsură nouă se ia pentru că cele vechi au dat greş. Şi apoi iată mărturisirea că «pierderea de vieţi şi vase a fost mai mare începând cu 1876 decât oricând înainte de această dată». Dar în acest răstimp costul administraţiei a crescut dela 17.000 la 73.000 lire anual [1]).

E surprinzător cum cu toate cunoştinţele mai pozitive ale timpului nostru imaginaţia e aţâţată prin mijloace artificiale întrebuinţate în anumite chipuri. Vedem aceasta cât ţine istoria omenirii, dela vopsirea trupului cu care sălbaticul caută să sperie pe duşmanul lui, până la ceremoniile religioase şi procesiunile regale, sau roba lungă a preşedintelui camerei şi până la bagheta unui uşier îmbrăcat oficial. Imi amintesc un copil, care, deşi puteà suportà cu destulă linişte o mască oribilă cadaverică, câtă vreme erà ţinută în mână, fugià ţipând, când tatăl lui şi-o puneà pe faţă. Un simţimânt înrudit îl încearcă alegătorii când aleşii lor trec dela ei de acasă în Parlament: atât timp cât sunt candidaţi, ei sunt luaţi în râs şi bătaie de joc, de un partid sau altul, şi trataţi cu cea mai mare lipsă de respect; dar îndată ce se adună la Westminster, toţi cei improşcaţi de presă şi de oratorii politici cu invective, batjocure şi acuzaţi de incompetenţă şi ignoranţă, stârnesc o încredere nemărginită. Judecând după rugăminţile

[1]) Aceste paragrafe conţin numai câteva exemple noui. Altele multe pe cari le-am dat înainte în cărţi şi essay-uri se vor găsì în «*Statistica Socială*» a mea (1851); în «*Supra-Legislaţie*» (1853); «*Guvernământul reprezentativ*» (1857); «*Administraţia Specializată*», (1871); «*Studiul Sociologiei*» (1873) şi în postscriptul acesteia (1880); pe lângă alte cazuri din essay-uri mai mărunte.

ce li se fac, nu există nimic ce înţelepciunea şi puterea lor să nu poată face.

Se va răspunde la toate acestea fără îndoeală că nu putem aveà altceva mai bun decât conducerea prin «înţelepciunea colectivă», că aleşii naţiunii alegând dintre ei un mic număr de oameni de Stat, aduc puterile lor cele mai bune, luminate de întreaga cunoştinţă a timpului, pentru a atacà problemele din faţa lor. «Ce vreţi mai mult decât atât?» vor întrebà cei mai mulţi dintre cetitori.

Răspunsul meu, e că această desăvârşită cunoaştere a timpului cu care se zice că vin pregătiţi legiuitorii pentru a-şi face datoria, e o cunoştinţă din care cea mai mare parte e vădit inutilă şi că ei nu pot fi dojeniţi îndestul pentru faptul că nu văd cari sunt adevăratele cunoştinţe trebuincioase menirii lor. Nu mulţimea de cunoştinţe filologice prin care se disting mulţi dintr'înşii, ne va ajutà câtuş de puţin pentru a-i judecà; şi nici nu se poate spune că le-ar fi spre mult ajutor literaturile accesibile lor prin aceste cunoştinţe de limbi. Experienţele şi speculaţiile politice întemeiate pe micile societăţi istorice, pe filozofi (cari presupun că răsboiul e starea normală a omenirii, că sclavia e deasemenea folositoare şi justă, şi că femeile trebue să rămână sub o perpetuă tutelă), le pot fi de puţin ajutor atunci când e vorba să-şi dea seamă ce efect vor aveà legile aduse prin Parlament în sânul societăţilor mari de tip modern. Pot ei să mediteze în bună voie asupra faptelor tuturor oamenilor mari prin cari, după teoria lui Carlyle, se făureşte societatea şi pot să-şi petreacă ani de zile cetind acele istorii ale conflictelor internaţionale, şi ale trădărilor, intrigilor şi tratatelor de cari operele istorice sunt pline, fără să poată să se apropie mult de înţelegerea originei şi cauzelor alcătuirilor şi acţiunilor sociale, şi de înţelegerea felurilor cum legile le pot atinge. Şi iarăş, nu se poate spune că informaţia câştigată în uzină, la

bursă sau în justiţie, adaugă mult la pregătirea indispensabilă lor.

Ceeace e în adevăr necesar pentru ei e studiul sistematic al cauzelor şi efectelor lor naturale, aşà cum ele lucrează în societatea fiinţelor omeneşti. Deşi conştiinţa limpede a legăturii dintre cauză şi efect e ultima trăsătură pe care o aduce progresul intelectual, deşi pentru sălbatic chiar o simplă cauză mecanică nu e concepută ca atare — chiar la Greci sborul unei săgeţi erà socotit ca fiind călăuzit de un zeu — cu toate că din timpurile lor până aproape în zilele noastre, epidemiile au fost de obiceiu considerate ca având o obârşie suprafirească—şi deşi în sânul fenomenelor sociale, cele mai complexe dintre toate, ne putem aşteptà ca relaţiile cauzale să fie încă foarte multă vreme necunoscute, cu toate acestea, în zilele noastre existenţa acestor relaţii cauzale a devenit destul de limpede pentru a sili pe toţi oamenii cari gândesc, să ajungă la concluzia că înainte de a te amestecà în ele, trebuie să le studiezi cu hărnicie. Chiar numai faptele, acum familiare, că există o legătură între numărul căsătoriilor şi între preţul grânelor, şi că în aceeaş societate, în timpul aceleiaşi generaţii raportul dintre criminalitate şi populaţie variază în limite strâmte, ar trebui să fie suficiente pentru a face pe toţi să vadă că dorinţele omeneşti, având drept călăuză atâta inteligenţă câtă ele pot aveà, lucrează cu o uniformitate aproximativă. Ar trebui să se tragă concluzia că printre cauzele sociale tocmai cele stârnite prin legiuire şi cari lucrează cu o regularitate mijlocie aceeaş, nu numai că trebuie să aducă fatal o schimbare a acţiunilor oamenilor, dar că ele prin efectul lor, schimbă firea acţiunilor probabil în feluri pe cari legiuitorii nu le-au avut în vedere. Ar trebui să se recunoască faptul că, relaţia cauzală în domeniul social, mai mult decât orice altă relaţie cauzală, e o cauzaţie rodnică; şi ar trebui să se vadă

că efectele indirecte şi îndepărtate nu sunt mai puţin inevitabile decât efectele imediate. Nu vreau să spun că s'ar negà în deobşte aceste constatări şi concluzii. Dar sunt credinţe şi credinţe — unele numai cu numele, altele cari influenţează felul de a lucrà al cuiva în mică măsură; şi în fine altele cari au o influenţă irezistibilă şi puternică în toate împrejurările vieţii omeneşti. Din nefericire credinţele legiuitorilor privitoare la legătura de cauzalitate în treburile sociale, sunt superficiale. Să considerăm câteva din adevărurile pe cari toţi le admit tacit, dar pe cari puţini le iau în seamă atunci când legiferează.

E indiscutabil că fiecare fiinţă omenească se poate până la un oarecare grad schimbà, atât fizicește cât şi sufletește. Orice teorie asupra educaţiei, orice disciplină, începând cu aceà a aritmeticianului, până la deprinderea atletului ce luptă pentru a dobândì un premiu, orice răsplată propusă pentru virtuţi şi fiece pedepsire a viciului, implică credinţa, întrupată într'o seamă de proverbe, că folosinţa sau nefolosirea fiecărei facultăţi trupeşti sau sufleteşti, are drept urmare, o schimbare adaptivă a ei — pierdere de putere sau eventual câştig de putere.

Vine apoi faptul, deasemenea universal recunoscut în manifestările lui mari, că modificările de structură fizică şi sufletească, produse într'un chip sau altul, se moştenesc. Nimenea nu neagă că prin acumularea de mici schimbări, generaţie după generaţie, constituţia se adaptează împrejurărilor: aşà că un climat fatal altor rasse e nevătămător pentru rassa care s'a deprins cu el. Nimeni nu neagă că popoarele cari ţin de aceiaş tulpină, dar cari s'au împrăştiat în diferite ţinuturi unde au trăit în împrejurări de vieaţă deosebite, au dobândit în cursul vremurilor aptitudini şi tendinţe felurite. Nimeni nu neagă că, în împrejurări noui chiar şi azi, se făuresc noui caractere naţionale: dovadă Americanii. Şi dacă adaptarea se petrece pretutindeni şi neîncetat,

atunci urmează dela sine că orice schimbare a condiţiilor sociale stârneşte astfel de modificări de adaptare.

La acestea adăugaţi corolariul incontestabil că oricare lege care slujeşte spre a alterà felurile de acţiune ale oamenilor — silind, restrângând sau ajutând în noui chipuri aceste acţiuni — înrâureşte în sensul că, în cursul vremurilor pricinueşte noui adaptări ale firii omeneşti. Dincolo de efectul nemijlocit fiinţează efectul îndepărtat, cu totul ignorat de cei mai mulţi — o prefacere a caracterului oamenilor obişnuiţi, o reprefacere care poate fi de dorit sau nu, dar care, oricum, este cel mai însemnat din rezultatele ce trebuesc considerate.

Alte adevăruri generale, pe cari cetăţeanul şi cu atât mai mult legiuitorul ar trebui să le examineze şi studieze până când ele au intrat în mecanismul său intelectual, ies la iveală atunci când ne întrebăm cum se produc activităţile sociale; iar când recunoaştem răspunsul vădit că ele sunt rezultatele contopite ale dorinţelor indivizilor în goana lor după satisfacţii, urmând drumurile cari, date fiind obişnuinţele şi lumea de idei, par mai uşoare — mergând în direcţiile unde întâmpină mai puţină rezistenţă atunci credem că adevărurile economiei politice sunt tot atâtea urmări ale felului de a fi al oamenilor. Nu-i nevoie să se dovedească că alcătuirile sociale trebuesc să fie într'un fel sau altul un produs al emoţiunilor omeneşti călăuzite de ideile strămoşilor sau ale oamenilor în vieaţă. Deaici urmează inevitabil că adevărata interpretare a fenomenelor sociale se găseşte în cooperaţia acestor factori din generaţie în generaţie.

O astfel de interpretare ne duce deadreptul la concluzia că printre dorinţele oamenilor, în goana lor după mulţumiri, acelea cari au promovat activităţile lor private şi conlucrările lor spontane, au promovat cu mult mai mult desvoltarea socială decât acelea ce au lucrat prin agenţi guvernamentali. Faptul că bogate grâne cresc acum prin locurile unde odinioară nu se puteau

culege decât roade sălbatice, se datoreşte urmăririi de mulţumiri individuale timp de multe veacuri. Progresul dela wigwamuri (colibele Indienilor) până la casele bune ale vremurilor noastre a rezultat din dorinţa omului de a-şi mări bunăstarea lui personală, şi oraşe întregi s'au ridicat din acelaş îndemn. Incepând cu negustoria făcută în mijlocul adunărilor de oameni cu prilejul serbărilor religioase, organizaţia comercială azi aşà de întinsă şi complexă a fost ivită pe dea'ntregul numai din năzuinţele oamenilor de a-şi împlini scopurile lor private. De când e lumea guvernămintele n'au făcut decât să zădărnicească şi să turbure creşterea şi desvoltarea societăţilor, şi nici cum nu au promovat-o. Singurul bine adus de ele e descărcarea parţială a funcţiunilor lor proprii asupra particularilor şi păstrarea ordinei sociale. Şi la fel e cu acele progrese ale ştiinţei şi cu îmbunătăţirile de procedee prin cari aceste schimbări de alcătuire şi aceste activităţi crescânde au putut fi posibile. Nu Statului îi datorăm mulţimea de invenţii folositoare dela hârleţ până la telefon; nu Statul a făcut cu putinţă navigaţia extinsă cu ajutorul unei astronomii desvoltate. Nu Statul a făcut descoperirile în fizică, chimie şi celelalte ştiinţe cari călăuzesc producţia fabricanţilor moderni şi nu Statul a dat la iveală maşinile de toate felurile, mijloacele de a transportà oamenii şi lucrurile din loc în loc şi mijloacele ce contribuesc în o mie de feluri la confortul nostru. Transacţiile cu extensie mondială conduse în biurourile comercianţilor, belşugul de trafic care umple străzile noastre, sistemul de distribuţie *en detail* care ne dă în mână toate cele de nevoie şi ne aduce la uşă zilnic cele trebuincioase vieţii, nu sunt de origine guvernamentală. Toate acestea s'au născut din activităţile spontane ale cetăţenilor, separate ori asociate. Mai mult: acestor activităţi spontane însuş guvernămintele le datorează până şi mijloacele îndeplinirii rosturilor lor. Desbrăcaţi maşinăria politică de toate acele ajutoare pe cari Ştiinţa şi Arta i le-au pus la

dispoziţie — lăsaţi-o numai cu cele inventate de funcţionarii de Stat şi funcţiunile lui vor încetà. Chiar limbajul în care sunt scrise legile lui şi în care se dau zilnic ordinele agenţilor lui sunt un instrument ce nu-i datorit nici pe departe legislatorului; ci el s'a ivit şi crescut pe nebăgate de seamă în timpul legăturilor dintre oamenii cari îşi urmăriau satisfacţiile lor personale.

Şi apoi urmarea celui precedent este adevărul că această alcătuire socială formată în chip spontan e aşà de contopită, încât nu poţi lucrà asupra unei părţi fără să nu atingi mai mult sau mai puţin toate celelalte părţi. Se vede aceasta prea limpede atunci când privim cum lipsa de bumbac (care la început paralizează anumite districte manufacturiere şi apoi atinge afacerile *en gros* şi *en detail* în tot regatul precum şi pe cumpărătorii cari au nevoie de mărfurile respective) continuă să lovească şi pe fabricanţii şi distribuitorii, ca şi pe consumatorii, altor fabricate-lână, pânză, etc. Sau se poate vedeà aceasta şi din faptul că o urcare a preţului cărbunelui, pe lângă că înrâureşte vieaţa gospodăriilor de pretutindeni, împiedecă multe din industriile noastre, ridică preţurile bunurilor produse, alterează consumarea lor, şi schimbă obişnuinţele consumatorilor. Ceeace noi vedem clar în aceste anumite cazuri se întâmplă în toate cazurile, simţit sau nesimţit. Şi e vădit că legile aduse prin Parlament fac parte dintre acei factori cari, afară de efecte produse direct, au nenumărate alte efecte mijlocite lucrând într'o sumedenie de chipuri. Un distins profesor, ale cărui studii îi dau vaste mijloace de judecată observă: «Odată ce începi să te amesteci în rândueala Firii, nu poţi şti unde o să te opreşti». Şi dacă aceasta e adevărat pentru orândueala Naturii subumane, lucrul e cu atât mai adevărat pentru acea rândueală a Naturii care există în alcătuirea socială, compusă din fiinţe omeneşti.

Iar acum pentru a fixà odată pentru totdeauna concluzia că legiuitorul ar trebuì să aducă meseriei lui o vie conştiinţă a

acestor şi altor astfel de largi adevăruri privitoare la societatea asupra căreia îşi propune să legifereze, daţi-mi voie să înfăţişez oarecum şi mai deplin pe unul din ele, pe care nu l-am amintit încă.

Conservarea oricărei specii superioare de fiinţe depinde de conformarea când cu unul, când cu altul din două principii radical opuse. Inceputul vieţii şi vârsta adultă a membrilor ei trebuesc tratate în chipuri contrare. Le vom contemplà în ordinea lor naturală.

Unul din faptele cele mai cunoscute e că animalele superioare, relativ încete în ajungerea maturităţii, sunt în stare când o ajung, să dea mai mult ajutor urmaşilor lor decât animalele inferioare. Adulţii îşi îngrijesc puii timp de perioade mai mult sau mai puţin prelungite, toată vremea când puii nu sunt încă în stare să se îngrijească ei înşişi, şi e vădit că păstrarea speciei poate fi asigurată numai prin această grije părintească. Nu-i nevoie să se dovedească faptul că puiul de pasăre, orb şi fără pene, sau căţelul plăpând chiar după ce a deschis ochii ar muri îndată, dacă ar trebui să se încălzească şi hrănească singur. Ajutorul gratuit ce i se dă trebuie să fie cu atât mai mare cu cât puiul are mai puţină însemnătate fie pentru el însuş, fie pentru alţii; şi el poate scădeà cu atât mai repede cu cât, printr'o desvoltare crescândă, puiul dobândeşte puterea, la început, de a se ţine pe el însuş şi, încetul cu încetul, de a susţine şi pe alţii. Aceasta înseamnează că, în timpul imaturităţii, beneficiile primite trebuie să varieze în raport invers, cu puterea sau destoinicia primitorului. E limpede că, dacă în timpul acestei prime părţi a vieţii beneficiile şi răsplata ar fi proporţionate cu meritele, specia s'ar stinge într'o generaţie.

Dela acest regim al grupului de familie, să ne întoarcem la acel grup mai mare, format de membrii adulţi ai speciei. Gândiţi-vă ce se întâmplă când noul individ dobândind deplina întrebuinţare

a puterilor lui şi începând de a avea un ajutor părintesc, e lăsat propriilor lui puteri? Acum intră în joc un principiu cu totul opus celui descris mai sus. In tot restul vieţii lui, fiecare adult primeşte beneficii în proporţie cu meritele lui — răsplata în proporţie cu dibăcia de a împlini toate cerinţele vieţii — pentru a dobândi hrană, a găsi adăpost, a scăpa de duşmani. Pus în concurenţa cu membrii din propria lui specie şi în antagonism cu membrii altor specii el piere sau e ucis, sau prosperează şi se reproduce după cum e bine sau rău înzestrat în lupta vieţii.

E vădit, că dacă un regim opus ar puteà fi menţinut, urmările lui ar fi cu timpul fatale. Dacă beneficiile primite de fiecare individ ar fi proporţionate cu inferioritatea lui — dacă prin urmare, s'ar promovà îmmulţirea celor inferiori şi s'ar împiedecà reproducerea celor superiori, ar rezultà o degenerare progresivă: eventual specia degenerată nu s'ar puteà susţine în prezenţa speciilor antagoniste şi a speciilor concurente.

Lucrul cel mare care trebuie reţinut din toate acestea e că, modurile de tratare ale Naturii, înăuntrul grupului familiei şi în afară de el, sunt diametral opuse unul altuia; şi că încălcarea unui mod în sfera celuilalt mod opus, ar aveà un efect distrugător mai curând sau mai târziu.

Şi-ar puteà cineva închipuì că toate aceste adevăruri ar puteà să nu aibă valoare pentru neamul omenesc? Nu poate nimeni negà că în sânul familiei umane, ca şi în sânul oricărei dintre familiile animalelor inferioare, ar fi fatal ca beneficiile să fie în proporţie cu meritele. Poate cineva afirmà că, în afară de familie, printre adulţi nu trebuie să fie la oameni, ca şi în lumea animalelor o proporţionare a beneficiilor, după merite? Ar puteà cineva susţineà că, nu va rezultà nici un rău dacă cei rău înzestraţi ar puteà să prospereze şi să se îmmulţească totaşà de mult şi poate şi mai mult decât cei bine înzestraţi? O societate de oameni, stând în faţa altor societăţi, sau în relaţii de antagonism sau de

concurenţă, poate fi considerată ca o specie sau şi mai literal ca o varietate a unei specii; şi trebuie să fie adevărat despre ea ca şi despre alte specii sau varietăţi adevărul că ea n'ar fi în stare să se susţină în lupta cu alte societăţi, dacă ar dezavantajà pe cei superiori pentru a avantajà pe cei inferiori. De sigur nimeni nu poate să nu vadă că, dacă principiul vieţii de familie s'ar adoptà şi realizà deplin în vieaţa socială — dacà răsplata ar fi cu atât mai mare cu cât meritul e mai mic — repede ar urmà rezultate fatale pentru societate. Iar dacă e aşà, atunci chiar şi o parţială încălcare a regimului Statului de către regimul familiei, ar fi încetul cu încetul urmată de rezultate fatale. Societatea în întregimea ei nu se poate amestecà — fără să fie atinsă de un dezastru, imediat sau mai îndepărtat — în jocul acestor principii opuse sub imperiul cărora fiecare speţă a ajuns la atâta destoinicie câtă are pentru a-şi duce vieaţa şi sub care ea îşi păstrează aceà destoinicie.

Zic cu tot dinadinsul — societatea în întregimea ei; nu am de gând să exclud sau să condamn ajutorul pe care omul superior îl dă celui inferior, în calitatea lui de individ singuratic. Deşi chiar aşadar, fără alegere şi prin aceasta punând pe cel inferior în stare să se îmmulţească, un astfel de ajutor aduce nenorociri; totuş în lipsa de ajutor dat de societate, ajutorul individual, cerut mai mult în viitor decât acum şi asociat cu un simţ mai mare de răspundere din partea celui care-l dă, ar puteà în mijlocie, să fie dat pentru a susţine pe oamenii merituoşi atinşi de vreo nenorocire şi nu pe netrebnicii din născare: am aveà de socotit în acelaş timp şi beneficiul social concomitent ce se naşte din cultura simpatiilor. Dar toate acestea se pot admite cu condiţia ca să se menţină deosebirea între etica de familie şi cea de Stat. Deci, atunci când generozitatea trebuie să fie principiul esenţial al uneia, justiţia să fie principiul esenţial al celeilalte; — cu alte cuvinte, o riguroasă menţinere a acelor relaţii normale între

cetăţeni sub imperiul cărora fiecare dobândeşte în schimbul muncii lui, destoinice sau nedestoinice, fizice sau intelectuale, atât, cât de mare se dovedeşte a fi valoarea ei prin căutarea ei: deci, o răsplată ce dă individului putinţa de a prosperà şi a lăsà urmaşi în proporţia însuşirilor bune care îl fac valoros pentru sine şi pentru alţii.

Şi cu toată evidenţa acestor adevăruri ce ar trebui să izbească pe orice om, care îşi părăseşte lexicoanele sau documentele lui de legi şi registrele lui pentru a privì în larg la aceà firească orânduealà a lucrurilor, sub care noi vieţuim şi după care trebuie să ne conformăm—se găsesc totuş oameni cari apără continuu ideea guvernământului părintesc. Amestecul eticei de familie în etica Statului, în loc să fie privit ca vătămător din punct de vedere social, e tot mai mult cerut ca singurul mijloc eficace spre realizarea binelui obştesc. Această amăgire s'a înrădăcinat atât de adânc, încât ea viciază credinţele până şi ale acelora, despre cari s'ar puteà crede, mai mult decât despre toţi ceilalţi, că nu sunt cuprinşi de dânsa. In essay-ul, căreia Clubul Cobden i-a conferit premiul său în 1880, se afirmă că «adevărul existenţii Comerţului liber e înnegurat de norii înşelăciunii lui *laissez-faire*»; şi ni se spune că avem mare nevoie de o mai părintească guvernare — aceà stafie de care se sperie vechii economişti [1]).

* * *

Dată fiind însemnătatea vitală a adevărului asupra căruia am insistat mai sus, dat că primirea sau respingerea lui atinge întregul mecanism al concluziilor politice formate, cred că mi se iartă dacă stăruesc asupră-i, citând aici anumite pasajii

[1]) *Despre însemnătatea Economiei politice pentru Omenire*. A. N. Cumming, pp. 47, 48.

dintr'o operă pe care am dat-o la lumina zilei în 1851: anticipez că cetitorul nu trebuie să creadă că îmi însuşesc implicaţiunile teleologice ce ele conţin. După ce descriam «starea de răsboiu universal menţinută în tot domeniul creaţiunii inferioare», şi după ce arătăm că din această stare rezultă o mijlocie de bine, continuam astfel:

«Observaţi mai departe că inimicii lor carnivori, nu numai că îndepărtează din turmele erbivore pe indivizii cari au trecut dincolo de floarea vieţii, dar ei plivesc dintre ele şi pe cei bolnăvicioşi, rău-plăsmuiţi, şi pe cei mai puţini vioi sau puternci. Prin ajutorul acestui proces purificator, precum şi prin lupta aşà de universală în timpul împerecherilor, se previne orice viciare a rassei prin îmmulţirea exemplarelor inferioare, şi se asigură menţinerea unei constituţii complet adaptate condiţiilor împrejmuitoare şi deci a celei mai îmbelşugate în fericire.

«Desvoltarea fiinţelor superioare e un progres spre o formă ce va aveà putinţa unei fericiri nemicşorate de aceste neajunsuri. In rassa omenească trebuie să se petreacă această desăvârşire. Civilizaţia e ultima treaptă a desăvârşirii ei. Şi omul ideal e acela în care se împlinesc toate condiţiile acelei perfecţionări. Deocamdată atât buna stare a omenirii existente, cât şi prefacerea ei spre această ultimă perfecţie, sunt condiţionate de aceeaş disciplină binefăcătoare, deşi severă, căreia se supun, în mare, toate făpturile însufleţite, o disciplină care e necruţătoare în realizarea binelui; o lege care în urmărirea fericirii nu cunoaşte abaterea pentru a cruţà suferinţa parţială sau vremelnică. Sărăcia incapabilului, nenorocirile ce cad pe capul celui imprudent, moartea prin inaniţie a celui trândav şi aceà înghiontire ce înlătură pe cel slab din calea celui tare, care lasă pe atâţi în strâmtoare şi mizerie, sunt hotărîrile unei mari şi departe-văzătoare bunăvoinţe».

* * *

«Pentru a deveni bun pentru starea socială, omul nu trebuie numai să-şi piardă sălbătăcia lui, dar trebuie să-şi dobândească însuşirile necesare vieţii civilizate. Trebuie să-şi desvolte puterea de muncă; trebuie să ia fiinţă aceà prefacere a intelectului care îl califică pentru nouile lui îndatoriri şi înainte de toate, omul trebuie să dobândească destoinicia de a jertfì o neînsemnată mulţumire imediată de dragul uneia mari, viitoare. Starea de

tranziție va fi firește una nenorocită. Mizeria rezultă inevitabil din împotrivirea între constituție și condițiuni. Toate aceste neajunsuri, ce ne supără și cari celui neinițiat par urmările vădite ale unei cauze ce poate fi înlăturată, sunt de fapt însoțitorii inevitabili ai adaptării acum în înaintare. Omenirea e împinsă spre necesitățile neiertătoare ale nouei sale poziții — ea se plăsmuește în potrivire cu ele și trebuie să sufere cât poate mai bine nefericirea ce rezultă deaici. Procesul *trebuie* să se petreacă și suferințele *trebuesc* îndurate. Nici o putere de pe pământ, nici o lege dibaci născocită de oamenii de Stat, nici un plan care vrea să îndrepte toată lumea, nici un panaceu comunist, nici una din reformele pe cari oamenii totdeauna le-au izvodit și le vor născoci nu poate micșorà suferințele nici măcar cu o fărîmă. Ele pot fi intensificate și sunt. Și în prevenirea intensificării lor, filantropul va găsì destul câmp de lucrare. Dar de prefacere se leagă o câtime *normală* de suferință, care nu poate fi niciodată micșorată fără să se atingă însăș legile vieții».

* * *

«Firește întrucât asprimea acestui proces e potolită prin simpatia spontană și reciprocă a oamenilor, e bine ca ea să fie potolită: deaici, urmează un rău incontestabil atunci când simpatia se manifestă fără să se aibă în vedere rezultatele ultime. Dar neajunsurile ce se ivesc deaici sunt nimic față de binefacerile ce urmează altfel. Numai când această simpatie promovează vădit o călcare a dreptății — numai când ea pricinuește o intervenție oprită de legea libertății, aceeaș pentru toți — numai când prin aceasta, ea suspendă într'un anume domeniu al vieții relația dintre constituția insului și condițiile de vieață, ea realizează deadreptul un rău. Atunci ea își zădărnicește propriul ei scop. In loc să micșoreze suferința, simpatia eventual o mărește. Ea favorizează îmmulțirea celor mai rău înzestrați pentru viețuire și prin urmare, împiedecă îmmulțirea celor mai bine înzestrați — lăsând după cum se și întâmplă — mai puțin loc pentru aceștia din urmă. Ea tinde să umple lumea cu aceia cărora vieața le hărăzește mai multă durere și tinde să înlăture dintr'ânsa pe aceia cărora vieața le-ar da mai multă plăcere. Ea impune mizeria pozitivă și pune piedecă fericirii pozitive». — «*Statistica Socială*», pp. 322—5 și pp. 380—1 (edit. din 1851).

O treime de veac scursă dela publicarea acestor pasajii, nu mi-a adus nici un motiv pentru a-mi schimbà atitudinea înfățișată într'ânsele. Dimpotrivă, acest răstimp mi-a adus o mare

mulțime de mărturii care mă întăresc în aceà atitudine. Rezultatele binefăcătoare ale supraviețuirii celui mai bine înzestrat, se dovedesc a fi nemăsurat mai mari decât cele indicate în pasajiile de mai sus. Procesul «selecției naturale» cum a numit-o Darwin, colaborând cu o tendință spre variație și cu moștenirea variațiilor, s'a arătat a fi o pricină de căpetenie (deși cred eu, nu singura pricină) a acelei evoluții prin care toate ființele însuflețite, începând cu cele mai de jos (și deosebindu-se tot mai mult în sens divergent în cursul acestei evoluții), au ajuns treptele lor actuale de organizație și adaptare la felul lor de vieață. Acest adevăr a ajuns așà de banal încât pare că e necesar să-ți ceri scuze când îl mai amintești. Și cu toate acestea, ciudat lucru, azi când acest adevăr e recunoscut de oamenii cei mai culți — acum, când efectul binefăcător al supraviețuirii celor mai bine înzestrați e așà de întipărit în mintea lor, încât te-ai așteptà cu mult mai mult decât dela oamenii din trecut, ca ei să ezite înainte de a-i neutralizà acțiunea — acum mai mult ca oricând înainte în istoria lumii, ei fac totul cu putință pentru a promovà supraviețuirea celor mai puțin înzestrați! Dar postulatul că oamenii sunt ființe raționale, e încă în stare să ademenească și să facă să se tragă concluzii cari sunt extrem de departe de ținta cea adevărată[1]).

[1]) Vorba lui Emerson, că cea mai mare parte dintre oameni pot pricepe un principiu numai când lumina lui cade asupra unui fapt, mă hotărăște să citez aici un fapt care poate vădì principiul și pentru oamenii asupra cărora, în forma-i abstractă, el nu produce nici un efect. Rar se întâmplă ca mulțimea răului pricinuit prin ocrotirea celor vicioși și netrebnici să poată fi apreciată cum trebuie. Dar în America, la o adunare a Asociației Carității (a Statelor-Unite), ținută în Dec. 18, 1874, d-l Harris a dat la iveală amănunțit un exemplu uimitor. Faptul s'a petrecut într'un comitat așezat pe Hudson-ul de Sus, remarcabil pentru proporția criminalității și a săracilor față de populație. Cu generații înainte trăise o oarecare «copilă a nimănui» numită «Margareta» care s'a dovedit a fi muma

«Da, în adevăr: principiul d-v. derivă din vieaţa brutelor şi deci e un principiu brutal. Cred că nu voiţi să-mi daţi să înţeleg că oamenii trebuesc ţinuţi sub aceeaş disciplină ca şi animalele. Nu-mi pasă de argumentele d-v. luate din istoria naturală. Conştiinţa mea îmi spune că cei slabi trebuesc ajutaţi, şi dacă oamenii egoişti nu vor să-i ajute, ei trebuesc forţaţi prin lege la aceasta. Nu-mi spune că laptele bunătăţii omeneşti trebuie rezervat numai pentru relaţiile dintre indivizi şi că guvernele nu trebuesc să aibă alt rost, decât să administreze o aspră justiţie. Orice om cu simţul milii trebuie să simtă că trebuie să înlăturăm foamea, durerea şi murdăria, şi dacă agenţii privaţi nu ajung pentru aceasta, trebuie să se stabilească oficii publice cu această menire».

Cam în felul acesta aştept să mi se răspundă de către 9 din 10 dintre cetitori. In unele cazuri, răspunsul acesta va porni fără îndoeală dintr'o iubire deaproapele aşà de acută încât ei nu pot vedeà mizeria omenească fără să nu fie cuprinşi de nerăbdarea care exclude orice gândire asupra rezultatelor nemijlocite. Cât despre susceptibilităţile celorlalţi să mi se dea voie să fiu puţin sceptic. Persoanele cari se mânie aţunci când, pentru a menţine presupusele noastre «interese» naţionale şi «prestigiul» naţional, cei în drept nu trimit mii de oameni pentru ca o parte din ei să fie distruşi, în vreme ce se distrug alte mii de oameni (pentrucă noi le bănuim intenţiile sau nu ne plac instituţiile lor, sau vrem să

---

prolifică a unei rodnice progenituri. Pe lângă un mare număr de idioţi, imbecili, beţivi, nebuni, sărântoci şi prostituaţi, ţinutul cunoaşte 200 din descendenţii ei cari au fost adevăraţi criminali. Erà o binefacere sau o cruzime să li se dea putinţa acestora ca generaţie după generaţie să se înmulţească pentru a deveni un blestem mereu cres ând pentru societatea din juru-le?

[Pentru amănunte a se vedeà: *The Jukes: Studiu asupra Crimei, Pauperismului, Boalei şi Eredităţii.* De R. L. Dugdale. N.-York. Putnams]

punem mâna pe teritoriul lor), nu pot după toate acestea să fie aşà de miloase încât să nu poată suportà privelişteа nevoilor celor săraci. Nu putem încercà decât *puţină* admiraţie pentru oamenii cari susţin o politică ce izbeşte societăţile în desvoltarea lor şi cari apoi privesc cu o indiferenţă cinică la valvârtejul de murdărie şi mizerie cu toate suferinţele şi morţii ce urmează unui răsboiu. Acei cari atunci când Boer-ii (Burii) — afirmându-şi independenţa lor — ne-au rezistat cu succes se mâniau pentrucă «onoarea» Britanică nu erà menţinută la înălţime prin luptă pentru a răsbunà o înfrângere, (cu preţul unei mortalităţi şi mizerii şi mai mari a soldaţilor noştrii şi a celor ce luptă împotrivă-le), nu pot aveà atâta «entuziasm pentru umanitate» la cât ne-am aşteptà auzind protestele amăgitoare de felul celui mai sus arătat. In adevăr, alături cu această sensibilitate care pare a nu-i lăsà să privească cu linişte la durerile «duptei pentru vieaţă» aşà cum ea se petrece fără sgomot în juru-le, ei par a fi atât de împietriţi încât nu numai că suportă dar se şi bucură când contemplă durerile luptelor în sensul literal al cuvântului. Se vede aceasta din cererea de ziare ilustrate ce conţin scene de măcelăriri, şi în lăcomia cu care se cetesc dările de seamă amănunţite ale încăierărilor sângeroase. Avem deci toată dreptatea să ne îndoim de oamenii cari au astfel de sentimente încât nu pot suportà gândul nevoilor vieţii, îndurate mai ales de cei trândavi şi uşuratici şi cu toate acestea au cerut 31 de ediţii ale cărţii *«Cele 5 bătălii decisive ale lumii»*, în cari se pot desfătà în dragă voie în povestiri de ucideri sângeroase. Ba încă şi mai izbitor e contrastul între milostivirea profesată şi mila în fapt a acelora cari ar voì să abată cursul normal al lucrurilor pentru a preîntâmpinà mizerii imediate, chiar cu preţul unor mizerii şi mai mari produse ulterior. Căci iată cum în alte prilejuri îi puteţi auzì susţinând cu o desăvârşită nesocotire a vărsării de sânge şi a morţii altora, că în interesele omenirii, în mare,

e bine ca rassele inferioare să fie stârpite şi ca locul lor să fie luat de rassele superioare. Aşà că — minunat lucru! — deşi ei nu pot suportà gândul neajunsurilor cari însoţesc lupta pentru existenţă, aşà cum ea se petrece fără violenţe între indivizii societăţilor în care ei trăesc, ei suportă cu linişte aceleaşi rele în formele lor intense şi *en gros*, atunci când ele sunt impuse prin foc şi sabie asupra comunităţilor şi naţiunilor întregi. Nu-mi pare deci demnă de mult respect această consideraţie generoasă pentru inferiorii dela noi, care e în acelaş timp însoţită de sacrificarea fără scrupul a inferiorilor de dincolo de hotarele ţării noastre.

Incă şi mai puţin respectabilă apare această extremă îngrijorare pentru cei din propriul nostru sânge (o îngrijorare, care în acelaş timp se împacă foarte bine cu desăvârşitul dispreţ pentru cei de alt sânge) când îi observăm metodele. Dacă ea ar promovà efortul personal pentru ajutorarea celor suferinzi, ea ar primi pe drept o meritată laudă. Dacă cei mulţi cari exprimă această ieftină milă, ar fi asemenea celor puţini ce îşi închină o mare parte a timpului lor pentru a ajutà şi încurajà, şi ocazional a face să petreacă pe cei ce-şi duc cu greu şi nevoi vieaţa, ei ar meritâ o admiraţie neprecupeţită. Cu cât sunt mai mulţi bărbaţii şi femeile care ajută pe cei săraci să se ajute ei înşişi — cu cât sunt mai mulţi acei a căror simpatie pentru cei necăjiţi se vădeşte direct şi nu prin reprezentanţi, cu atât avem mai multe cuvinte să ne bucurăm. Dar imensa majoritate a persoanelor care doresc să aline prin lege mizeriile celor ce nu reuşesc în vieaţă şi a celor ce nu se prăpădesc cu firea pentru a reuşì, propun realizarea dorinţei lor numai în mică măsură pe propria lor socoteală; ci mai ales pe socoteala altora — uneori cu învoirea, dar de cele mai multe ori fără învoirea lor. Ba mai mult decât atâta: cei cari sunt forţaţi să facă atât de mult pentru cei lipsiţi, adesea au ei înşişi o nevoie tot aşà de mare, dacă nu şi mai mare, să fie ei înşişi

ajutaţi. Săracii merituoşi se află printre aceia cari sunt puşi la contribuţie pentru a ţineà pe socoteala lor pe săracii ticăloşi. Precum sub vechea lege a săracilor lucrătorul harnic şi prevăzător trebuià să plătească pentru ca oamenii de nimic să nu sufere, până când nu arareori sub greutatea acestor impozite în plus el însuş dădeà în brânci şi erà nevoit să-şi ia refugiul la casa săracilor — precum în prezent, totalul impozitelor ridicate în oraşele mari, pentru toate scopurile publice, s'a ridicat la o sumă aşà de mare încât «nu se poate mări această sumă fără să impui la grele sarcini pe micii negustori şi industriaşi, cari dejà fac prea grele sforţări pentru a nu cădeà în sărăcie[1])»; tot aşà în toate cazurile, politica ce se face e un factor ce măreşte durerile celor cari au *mai multă* nevoie de milă, pentru a se uşurà durerile celor ce merită mai puţină milostivire. Oamenii cu atâta iubire deaproapele, încât nu pot lăsà ca lupta pentru existenţă să aducă asupra celor netrebnici suferinţele cari răsplătesc pe drept incapacitatea şi reaua lor purtare, au atât de puţină iubire de aproapele lor, încât ei pot, cu dinadinsul, înnăsprì lupta pentru existenţă pentru cei harnici, şi le impun, lor şi copiilor lor, rele artificiale pe lângă neajunsurile firesti pe cari ei şi altfel trebuesc să le îndure!

Şi iată-ne reîntorşi după atâta înconjur la subiectul nostru dela început — păcatele legiuitorilor. Acum ne apare limpede, cea mai de rând dintre greşelile pe cari le făptuesc stăpânitorii — o greşeală aşà de comună, şi aşà de consfinţită prin obicei, încât nimeni nu-şi închipueşte că e o greşeală. Vedem cum Guvernământul născut din agresiune şi prin agresiune, continuă mereu să-şi trădeze natura lui originară prin agresivitatea lui, şi chiar ceeace la prima vedere pare numai binefacere, nu vădeşte puţine neajunsuri, dacă considerăm lucrurile în urmările lor:

[1]) Mr. J. Chamberlain în *Fortnightly Review*, Dec. 1883, pag. 772.

caritatea cu preţul cruzimii; căci nu-i oare crud să măreşti suferinţele celor mai buni pentru a micşorà suferinţele celor mai răi dintre oameni?

E în adevăr de mirare ce uşor ne lăsăm înşelaţi cu vorbe şi fraze cari sugerează numai un aspect al lucrurilor, în vreme ce aspectul opus e lăsat în umbră. O bună ilustrare a celor spuse şi înrudită cu chestiunea ce urmează, se vădeşte în întrebuinţarea cuvintelor «protecţie» şi «protecţionist» de către adeversarii comerţului liber şi în recunoaşterea tacită a rostului ei de către partizanii comerţului liber. In vreme ce unii au ignorat de obiceiu, ceilalţi s'au ferit să accentueze adevărul, că această aşà numită protecţie totdeauna implică agresiune; şi că numele «agresionist» ar trebui să ia locul cuvântului «protecţionist». Căci nimic nu poate fi mai sigur decât că, dacă pentru a menţine profitul lui A, B e oprit să cumpere dela C, sau e amendat cu suma pe care o plăteşte drept vamă dacă cumpără dela C, cel care e încolţit e B pentru ca A să poată fi «protejat». Mai mult decât atâta: «agresionişti» e o numire de două ori mai aplicabilă celor ce sunt împotriva comerţului liber decât denumirea eufemistă de «protecţionist»; vedeţi bine: pentru ca un producător să câştige, 10 consumatori sunt jupuiţi.

Ei bine, perfect aceeaş confuzie de idei, pricinuită de privirea numai a unei feţe a lucrului, poate fi urmărită prin toate legislaţiile cari iau cu forţa proprietatea unui om cu scopul de a da beneficii gratuite altui om. De obiceiu când se discută una din numeroasele măsuri de felul acesta, gândul predominant e la bietul Ioan care trebuie să fie ocrotit împotriva vreunui neajuns, dar nimeni nu se gândeşte şi la Gheorghe, care munceşte din greu şi asupra căruia ne năpustim netam-nesam, deşi adesea el e mai vrednic de milă decât Ioan.

Se storc bani (fie direct, fie prin chiria ridicată) dela precupeaţa care îşi trage bucata dela gură ca să poată face faţă

cheltuelilor, dela zidarul aruncat pe drumuri de o grevă, dela mecanicul ale cărui economii se topesc ca ceara bunăoară când cade pe capul lui vreo boală, dela văduva care spală rufe sau coase din zorii zilei până noaptea pentru a-şi hrăni copiii orfani de tată: şi toate acestea pentru ca ticălosul trândav să fie mântuit de foame, pentru ca să poată aveà lecţii ieftine copiii vecinilor mai puţin sărmani şi pentru ca tot felul de oameni, foarte adesea având o stare mai bună, să poată cetì ziare şi romane fără să plătească nici o leţcae. Eroarea nomenclaturii e, într'un anume sens, mai înşelătoare decât aceà greşeală care îngăduie ca agresionistii să fie numiţi protecţionişti; căci, după cum s'a arătat mai sus, protecţia săracilor vicieşi implică o agresiune asupra săracilor virtuoşi. E fără înedoală adevărat, că *partea mai mare* a banilor storşi vine dela acei cari relativ sunt cu dare de mână. Dar acest fapt nu constitue o mângâiere pentru cei fără mijloace, dela care se stoarce cu sila restul. Ba mai mult: dacă facem asemănarea între apăsările pe cari le suferă cele două clase, e vădit că lucrul stă şi mai rău decât pare la prima vedere, căci în vreme ce pentru cel cu dare de mână stoarcerea însemnează pierderea lucrurilor de lux, pentru cel sărman ea înseamnă pierderea celor trebuincioase traiului.

Şi acum, priviţi ce Nemesis ameninţă să vină pe urma acestui cronic păcat al legiuitorilor. Ei şi clasa lor, în comun cu toţi posesorii de proprietate, sunt primejduiţi să sufere dintr'o aplicare consequentă a acelui principiu general, care practic se afirmă prin fiecare din aceste legi confiscătoare ale Parlamentului. Căci care e presupunerea tacită dela care purced astfel de legi? Ea socoteşte că nici un om nu are dreptul la proprietatea lui, nici măcar la aceea pe care a câştigat-o prin sudoarea frunţii sale; şi că comunitatea poate desfiinţà atât din acest drept, cât crede ea de cuviinţă. Nu se poate aduce nici un cuvânt de apărare pentru acestă însuşire a posesiunilor lui A în folosul lui B,

afară de unul care porneşte dela postulatul că societatea în întregimea ei are drept absolut asupra posesiunilor fiecăruia dintre membrii ei. Iar acum acestă doctrină, tacit admisă, e proclamată cu glas tare. — D-l George şi prietenii d-sale d-l Hyndman şi cei cari îl sprijinesc, împing teoria spre deslegarea ei logică. Ei au fost instruiţi prin exemple, ce cresc în număr an de an, că individul n'are nici un drept pe care comunitatea să nu-l poată încălcà cu toată dreptatea; iar ei spun acum: «Va merge greu, dar preferim această învăţătură» şi vom desfiinţà cu totul drepturile individuale».

Neajunsurile legislative, de felul celor mai sus arătate, sunt explicate în mare măsură şi reprobarea lor se mai îndulceşte, dacă privim lucrurile din depărtare. Ele îşi au rădăcina în eroarea, că societatea se poate fabricà, când de fapt ea e un organism în creştere. Nici cultura trecutului şi nici a prezentului nu a dat unui număr considerabil de oameni o concepţie ştiinţifică a societăţii — care e o alcătuire firească în care toate instituţiile ei, guvernamentale, religioase, industriale, comerciale etc., sunt legate unele de altele prin atârnarea lor unele de altele — o alcătuire care e într'un anume sens organică. Chiar dacă o astfel de concepţie e profesată cu numele, ea nu influenţează felul conduitei celui ce o are. Dimpotrivă, omenirea în întregimea ei, e foarte obişnuit privită ca fiind asemenea unui aluat pe care bucătarul îl poate plăsmui după plac, prefăcându-l într'o foaie de plăcintă, sau în cozonac, ori în prăjituri. Comunistul ne arată foarte limpede credinţa lui că trupul politic se lasă să i se dea orice formă; şi ideea tacit implicată de multe legi parlamentare, e că oamenii în grupări împletiţi într'un aşezământ sau altul, într'o întocmire sau alta, vor puteà fiinţà aşà cum vrea legea.

Se poate spune în adevăr că — lăsând chiar la o parte această eronată concepţie a unei societăţi, ca fiind o massă plastică iar

nu un corp organizat — sunt fapte ce se impun atenţiei noastre ceas de ceas şi cari ar trebuì să facă pe oricine sceptic când e vorba de succesul uneia sau altei căi propuse pentru a schimbà acţiunile unui popor. Experienţa zilnică dovedeşte, atât cetăţeanului cât şi legiuitorului că felul de a fi al fiinţelor omeneşti sfidează orice calcul. Iată de pildă, soţul care a renunţat la gândul de a conduce pe soţia lui şi se lasă condus de ea. Copiii asupra cărora el a încercat când cu răul, când cu binele, când dojenindu-i, când sfătuindu-i, când răsplătindu-i, nu răspund satisfăcător niciunei metode; şi prin nimic în lume mama lor nu poate fi abătută a-i tratà în chipul pe care el îl crede dezastruos. Şi la fel în legăturile lui cu servitorii lui. Fie prin vorbă bună, fie prin dojană, rareori reuşeşte pentru mai multă vreme: o lipsă de atenţie, sau punctualitate, sau curăţenie, sau cumpătare duce la veşnice schimbări. Cu toate acestea, deşì legiuitorul găseşte că e greu să tratezi omenirea în detaliu, el are însă toată încrederea în dibăcia lui de a tratà omenirea în întregul ei.

El e sigur că cetăţenii, din vieaţa cărora el nu cunoaşte nici a mia parte, din cari nu a văzut în toată vieaţa lui nici a suta parte, şi marea massă ce aparţine unor clase cu obişnuinţe şi un fel de a gândì asupra cărora el are doar noţiuni vagi, vor lucrà în felul prevăzut de el şi că vor rezultà scopurile lui. Nu-i aici oare o minunată nepotrivire între premise şi concluzie?

Ne-am aşteptà că odată ce-au observat pricinile acestor nesuccese familiare, odată ce ziarele le-au dat priveliştea unei vieţi sociale prea vaste, prea felurite, prea încâlcite, pentru a fi închipuită măcar vag în gândul cuiva, oamenii s'ar apucà să legifereze cu cea mai mare ezitare. Şi cu toate acestea aici mai mult decât în orice alt prilej, ei sunt gata să lucreze cu toată încrederea că nu greşesc. Nicăiri nu există un contrast atât de uimitor între greutatea problemei şi lipsa de pregătire a celor ce se apucă de deslegarea ei. Nu încape îndoeală că printre credinţele

monstruoase una dintre cele mai monstruoase e aceea că: în vreme ce pentru o meserie simplă, ca cizmăria de pildă, e nevoie de ani de zile de ucenicie, singurul lucru care nu are nevoie de ucenicie e să făureşti legile unei naţiuni!

Rezumând rezultatele discuţiei, nu am puteà spune cu bună dreptate că în faţa legiuitorului stau diferite secrete deschise, ce sunt totuş atât de deschise încât *n'ar trebuì să rămână secrete* pentru cel ce ia asupra-şi vasta şi grozava răspundere de a aplicà asupra milioanelor şi milioanelor de fiinţe omeneşti măsuri, cari dacă nu duc la fericirea lor, vor mărì mizeriile şi le vor grăbì moartea?

Avem înainte de toate adevărul incontestabil, vădit, şi cu toate acestea ignorat cu desăvârşire, că nu există nici un fenomen social care să nu-şi aibă obârşia în fenomenele vieţii omeneşti individuale, cari la rândul lor îşi au rădăcina în fenomenele vitale văzute în mare. Şi se înţelege dela sine, că deoarece aceste fenomene vitale, trupeşti şi sufleteşti, nu sunt haotice în relaţiile lor (ceeace se dovedeşte prin însăş faptul că vieaţa se menţine) fenomenele ce rezultă nu pot fi cu totul haotice: trebuie să existe un fel de ordine în fenomenele cari se nasc din conlucrarea fiinţelor omeneşti. E evident deci, că atunci când cineva, nestudiind astfel de fenomene rezultând din ordinea socială, se apucă să pună la cale societatea, el va aduce adevărate nenorociri.

In al doilea rând, lăsând la o parte raţionamentul *a priorì*, această concluzie ar trebuì să se impună legislatorului prin comparaţia societăţilor. Ar trebuì să fie destul de vădit, că înainte de a te amestecà în amănuntele organizaţiei sociale, ar trebuì să cercetezi dacă nu cumva organizaţia socială nu are o istorie naturală; şi pentru a răspunde acestei întrebări, ar fi bine ca pornind dela cele mai simple societăţi, să vezi în ce privinţe seamănă alcătuirile sociale. O astfel de sociologie comparată,

urmărită câtuşi de puţin, arată o uniformitate de geneză substanţială. Am găsì existenţa obişnuită a unei căpetenii, şi stabilirea unei autorităţi de căpetenie, prin răsboiu; pretutindeni se ridică deasupra celorlalţi omul de medicină (vindecătorul) care e în acelaş timp şi preot; prezenţa unui cult ce înfăţişează pretutindenea aceleaşi trăsături fundamentale; urme de diviziune a muncii de timpuriu şi cari cu vremea se accentuează tot mai mult; felurite complicaţii eclesiastice, politice ce se ivesc atunci când grupele sunt compuse şi recompuse prin răsboiu; toate acestea dovedesc oricui le compară, că afară de diferenţe specifice, societăţile au asemănări generale în modul lor de naştere şi desvoltare. Ele înfăţişează trăsături de structură cari arată că organizaţia socială are legi mai presus de voinţele individuale, legi a căror nesocotire se răsbună prin adevărate dezastre.

Şi apoi în al treilea rând, mai există aceà masă de informaţie călăuzitoare pe care ne-o dă legislaţia transmisă a ţării noastre şi a altor ţări, care, lucru şi mai vădit, trebuie să fie considerată. Aici şi aiurea, diferitele încercări, făcute de regi şi oameni de Stat, au dat greş şi n'au adus binele ce se intenţionà prin ele, ci dimpotrivă au produs rele neaşteptate. Veac după veac noui măsuri asemenea celor vechi precum şi alte măsuri înrudite în principiu, au spulberat din nou nădejdile puse în ele şi au adus noui dezastre. Şi cu toate acestea, nici alegătorii şi nici cei pe cari ei îi aleg, nu cred că e nevoie de anume studii sistematice ale acelei legiferări care în vremurile trecute a continuat să înrăutăţească starea oamenilor pe cari voià să-i fericească. E neîndoelnic că cineva nu poate fi bun pentru funcţia de legiuitor, fără să aibă o largă cunoştinţă a acelor experienţe legislative pe cari trecutul ni le-a lăsat moştenire.

Reîntorcându-ne la comparaţia dela început, trebuie să spunem că legiuitorul e moralmente de lăudat sau de înfruntat

după cum el a făcut sau n'a făcut cunoştinţă cu toate aceste felurite categorii de fapte. Un medic, care după ani de studiu, a dobândit o cunoştinţă competentă a fiziologiei, patologiei şi terapeuticei, nu e considerat responzabil din punct de vedere al codului penal, dacă un om moare sub tratamentul lui: el s'a pregătit cât a putut mai bine şi a lucrat după cea mai bună şi mai luminată a lui judecată. La fel, legiuitorul ale cărui măsuri aduc rău în loc de bine, cu toate cercetările întinse şi metodice cari l-au ajutat să ia o hotărîre, nu poate fi considerat că a comis altceva decât o eroare de raţionament. Dimpotrivă, legislatorul ce e cu totul sau în mare parte necunoscător al sumedeniilor de fapte pe care el trebuiă să le examineze înainte ca părerea lui asupra unei legi propuse să poată aveà vreo valoare, şi care cu toate acestea ajută la votarea acelei legi, nu are mai mult drept să i se ierte fapta dacă rezultatul ei e mizeria şi mortalitatea, decât elevul de farmacie, care pricinueşte moarte, prin doctoria pe care o prescrie pacientului fără să se priceapă în medicină.

MAREA SUPERSTIŢIE POLITICĂ

Marea superstiţie politică a trecutului erà dreptul divin al regilor. Marea superstiţie politică a prezentului e dreptul divin al parlamentelor. Uleiul ungerii pare a fi picurat pe nebăgate de seamă de pe capul unuia pe capul mai multora, dându-le şi lor sfinţire precum şi hotărîrilor lor.

Oricât de neraţională ne-ar părea cea mai veche dintre aceste două credinţe, trebuie să recunoaştem că ea erà mai întemeiată decât cea din urmă. Fie că ne întoarcem la timpurile când regele erà un zeu, sau la timpurile când el erà urmaşul unui zeu, sau când el erà desemnat spre a stăpâni de către un zeu, noi găsim bune cuvinte pentru ca vocea lui să fi fost ascultată pasiv. Când, ca de pildă sub Ludovic XIV, teologi de felul lui Bossuet învăţau că regii «sunt zei, şi că într'un sens ei se împărtăşesc din neatârnarea divină», sau când lumea credeà, precum credeau Tory-i noştri în vremurile vechi, că «monarhul erà reprezentantul cerului», e clar că dată premisa, concluzia inevitabilă erà că nu se puteà pune nici o stavilă poruncilor guvernamentale. Dar pentru credinţa modernă în atotputernicia Parlamentului nu există o astfel de justificare. Neavând nici o pretenţie la obârşia divină sau la o desemnare din partea divinităţii, un corp legislativ nu poate arătà nici o justificare pentru pretenţia lui de a fi o autoritate neţărmurită; şi nici nu s'a încercat să se dea vreodată vre-o justificare naturală. Deci credinţa în autoritatea lui nemărginită nu are acel temei care în vechime explică credinţa în autoritatea nelimitată a unui rege.

E ciudat cât de adesea oamenii continuă să păstreze de fapt,

doctrine pe cari după nume le-au părăsit, reţinând substanţa după ce au abandonat forma. In teologie lucrul a fost ilustrat de Carlyle, care în zilele lui de student, după ce renunţă, (credeà el), la crezul părinţilor lui, lepădà numai coaja lui, dar păstrà cuprinsul. In adevăr, el a dovedit — prin concepţiile lui despre lume, om şi rostul său — că face parte dintre cei mai aprigi Calviniști Scoţieni. Deasemenea ştiinţa furnisează un exemplu în geologie, cu supranaturalismul în Biologie — Sir Charles Lyell: In vreme ce în calitate de reprezentant de căpetenie al teoriei uniformitare în geologie, el ignorà cosmogonia mozaică, el apără multă vreme credinţa în creaţiunile speciale de tipuri organice, care nu poate aveà alt izvor decât cosmogonia mozaică şi numai în partea din urmă a vieţii lui se dădù învins în faţa argumentelor lui Darwin. In politică, după cum am arătat mai sus, avem un caz analog. Doctrina afirmată tacit şi comună Tory-lor, Whig-ilor şi radicalilor, că autoritatea guvernamentală n'are margini, datează din vremuri când se presupuneà că legiuitorul aveà la spatele lui sprijinul puterii lui Dumnezeu. Dar doctrina supravieţueşte încă, deşi credinţa că legiuitorul are chezăşia lui Dumnezeu a murit. «O! o lege a Parlamentului, însemnează ceva», e răspunsul ce se dă unui cetăţean care nu pricepe rostul vreunei intervenţii arbitrare a Statului; iar cetăţeanul amuţeşte în faţa acestui «argument». Nici nu-i trece prin minte să întrebe în ce chip, în ce timp şi de unde vine această atotputernicie atât de mult afirmată şi mărginită numai de imposibilităţi de ordin fizic.

Aici ne vom permite să ne îndoim de această atotputernicie. In lipsa justificării, odinioară validă din punct de vedere logic, că stăpânitorul pe pământ fiind un reprezentant al stăpânitorului din Cer, supunerea întru toate către el e o datorie, daţi-ne de voie să întrebăm care e cuvântul pentru care se afirmă datoria a ne supune întru toate unei puteri cârmuitoare, constituţionale

sau republicane, ce nu are o supremaţie de obârşie cerească. E vădit că această întrebare ne duce la o cercetare critică a teoriilor trecute şi prezente privitoare la autoritatea politică. Poate credeţi că e nevoie să-mi cer scuze pentru faptul că reînviez chestiuni despre cari se bănueşte că sunt de mult lămurite, dar cred că am un motiv suficient în faptul limpezit mai sus, că teoria în de obşte admisă, e rău întemeiată sau neîntemeiată.

Ceeace se înfăţişează mai întâiu atenţiei noastre e noţiunea de suveranitate; o examinare critică a acestei noţiuni, aşà cum o profesează cei cari nu admit originea suprafirească a suveranităţii, ne întoarce îndărăt la argumentele lui Hobbes.

Să admitem pentru o clipă postulatul lui Hobbes că, «atâta vreme cât oamenii trăesc fără o putere comună care să-i ţină pe toţi în frâu şi teamă, ei se află în starea ce se numeşte răsboiu... când fiecare e duşmanul fiecăruia»[1]); deşi aceasta nu-i adevărat, deoarece există societăţi mici şi necivilizate unde fără nici o «putere comună care să-i ţie pe toţi în teamă», oamenii trăesc în pace şi armonie mai bine decât în societăţile unde există o astfel de putere. Să presupunem deasemenea că are dreptate când admite că ridicarea unui cârmuitor peste oamenii întovărăşiţi rezultă din dorinţa lor a tuturora de a păstrà ordinea între ei, deşi de fapt lucrul se explică din nevoia firească de subordonarea faţă de o căpetenie în timp de răsboiu defensiv ori ofensiv şi n'are la obârşie nici o legătură necesară şi adesea nici reală cu păstrarea ordinei într'o ceată de indivizi asociaţi. Incăodată, să admitem presupunerea, care dealtfel nu stă în picioare, că pentru a scăpà de relele conflictelor cronice, ce altfel nu s'ar mai curmà, membrii unei comunităţi încheie un «pact sau înţelegere» prin care toţi se leagă să renunţe la libertatea lor primitivă

[1]) T. Hobbes: *Opere complecte*, vol. III, pp. 112—13.

de acţiune şi să se subordoneze voinţei unui autocrat asupra alegerii căruia toţi s'au înţeles [1]), acceptând totdeodată implicit că descendenţii lor sunt legaţi pe vecie de contractul pe cari strămoşii lor îndepărtaţi l-au făcut şi pentru ei. Incăodată daţi-ne voie să nu obiectăm nimic la toate acestea, ci să trecem la concluziile pe cari le trage Hobbes. El zice:

«Acolo unde n'a avut loc mai înainte nici un pact, nu s'a transferat nici un drept şi fiecare om are dreptul la orice; deci nici o acţiune nu poate fi nedreaptă. Dar odată ce s'a făcut o înţelegere, atunci, a o călcà e *nedrept* şi definiţia INJUSTIŢIEI nu-i alta decât *neîndeplinirea contractului*... De aceea, înainte ca numele de just şi injust să poată aveà rost, trebuie să existe o putere coercitivă, care să silească pe toţi oamenii fără deosebire să-şi execute contractul lor de teama vreunui pedepse mai mari decât folosul pe care aşteaptă să-l dobândească din călcarea contractului lor» [2]).

Să fie oare caracterele oamenilor (ca în lumina lui Hobbes) aşà de rele încât să motiveze presupunerea lui că, nimeni nu s'ar ţine de legământ dacă ar lipsì puterea coercitivă şi ameninţarea cu pedeapsa? In zilele noastre «numele de just şi injust» pot aveà loc chiar făcând abstracţie de vreo putere coercitivă. Printre prietenii mei aşi puteà numì pe mulţi în cari am deplină încredere că îşi respectă legământul fără nici «o groază de pedeapsă» şi pentru cari cerinţele justiţiei ar fi tot aşà de imperative în absenţa unei puteri coercitive ca şi în prezenţa ei. Notând însă numai faptul că această nedovedită presupunere viciază argumentul lui Hobbes în folosul autorităţii de Stat, şi acceptând atât premisele lui cât şi concluzia, avem de observat două lucruri importante. Unul e, că autoritatea de Stat astfel explicată e mijlocul ce duce spre un scop şi n'are nici o valoare decât slujind acelui scop: dacă scopul nu-i servit, autoritatea, prin

[1]) T. Hobbes: *Collected works*, pag. 159.
[2]) T. Hobbes: O. C. vol. III, pp. 130—1.

hipoteză, nu există. Altul e, că scopul pentru care există autoritatea, după cum s'a specificat, e impunerea prin forţă a justiţiei, menţinerea relaţiilor echitabile. Raţionamentul nu dă altă motivare pentru o altă silă impusă cetăţenilor decât cea cerută pentru a preveni o agresiune directă şi acele agresiuni indirecte ce derivă din călcarea contractului, la care dacă adăugăm ocrotirea faţă de duşmani externi, avem cuprinsul întregii funcţiuni implicate prin explicaţia autorităţii suverane, după Hobbes.

Argumentele lui Hobbes erau în interesul monarhiei absolute. Admiratorul lui modern, Austin, aveà să derive autoritatea legii din suveranitatea nelimitată a unui singur om, sau a unui număr de oameni, mic sau mai mare, comparat cu întreaga comunitate. Austin făceà parte la început din armată; şi s'a remarcat pe drept cuvânt că «urmele permanente lăsate de armată» se pot vedeà în a sa *Provincie a Jurisprudenţei*. Când, neînfricoşaţi de pedanteriile exasperante — nesfârşitele distincţii şi definiţii şi repetiţii — cari serviau numai pentru a ascunde doctrinele lui esenţiale, ne încredinţăm ce sunt ele în fond, se vădeşte că el aseamănă autoritatea civilă cu cea militară: considerând ca ceva dovedit că una ca şi cealaltă e indiscutabilă atât în ceeace priveşte originea cât şi rangul. Pentru a justificà legea pozitivă, el ne duce îndărăt la absoluta suveranitate a puterii pe care a impus-o un monarh, o aristocraţie, sau acel corp mai mare de oameni cari au votul hotărîtor într'o democraţie; pe acest corp el îl numeşte un suveran în contrast cu restul comunităţii, care din incapacitate sau altă pricină, rămâne supus lui. Şi după ce a afirmat sau mai de grabă a luat drept un lucru dovedit autoritatea nelimitată a corpului, simplu ori compus, pe care îl numeşte un suveran, el nu mai întâmpină firesţe nici o dificultate când deduce validitatea legală a edictelor lui, pe cari el le numeşte legea pozitivă. Dar problema, prin aceasta nu-i decât dată încă un pas înapoi, şi acolo rămâne nerezolvită. Adevărata chestiune

este — de unde suveranitatea? Care este anume garanţia acestei supremaţii nejustificate pe care un singur om, sau un număr mai mic sau mai mare de oameni o asumă asupra restului? Un critic ar puteà spune pe bună dreptate: «Te dispensăm de osteneala de a derivà legea pozitivă din suveranitatea nelimitată: legătura e destul de vădită. Dar dovedeşte întâiu de unde vine şi cum se justifică suveranitatea nelimitată de care vorbeşti».

La această întrebare nu există nici un răspuns. Analizaţi presupunerea lui şi se va dovedì că doctrina lui Austin nu e mai întemeiată decât aceea a lui Hobbes. In absenţa unei obârşii admise şi divine sau în lipsa unui decret divin, nici un stăpânitor cu un singur cap şi nici un cârmuitor cu mai multe capete, nu poate înfăţişà scrisorile de acreditare pe cari le implică pretenţia lui la suveranitatea nelimitată.

* * *

«Dar desigur», vor răspunde într'un cor asurzitorc ei mai mulţi, «există un drept neîndoelnic al majorităţii, care dă un drept neîndolenic parlamentului pe care ea îl alege».

Da, acum ajungem la rădăcina chestiunii. Dreptul divin al parlamentelor însemnează dreptul divin al majorităţilor. Presupunerea fundamentală făcută de legiuitori ca şi de oameni, e că o majoritate are puteri neţărmurite. Aceasta este teoria curentă pe care toţi o primesc fără dovadă, ca pe un adevăr ce se vădeşte prin sine însuş. Cu toate acestea, eu cred că analiza critică va arătà că această teorie curentă are nevoie să fie radical modificată.

Intr'un ess y asupra «moralei drumului de fier şi politicii drumului de fier» publicată în *Edinburgh Review* pe Oct. 1854, am avut ocaziunea să tratez chestiunea puterilor unei majorităţi aşà cum ea e exemplificată în activitatea companiilor de căi ferate.

Nu se poate pregăti mai bine drumul pentru concluziunile ce urmează îndată, decât citând un pasaj dintr'ânsul:

«In orice împrejurări sau pentru orice scopuri ar cooperà un număr de oameni, se crede că dacă printre ei se iveşte o diferenţă de păreri, dreptatea cere ca voinţa numărului celui mai mare de oameni să se execute mai de grabă decât voinţa minorităţii; şi această regulă se presupune că e uniform aplicabilă, oricare ar fi rezultatul. Convingerea aceasta este aşà de înrădăcinată şi etica chestiunii a fost aşà de puţin considerată, încât celor mai mulţi le-ar pricinuì oarecare uimire chiar numai această sugestie a unei îndoeli. Cu toate acestea nu-i nevoie decât de o scurtă analiză pentru a arătà că această părere nu are mult mai multă temeinicie decât o superstiţie politică. Se pot uşor alege exemple cari dovedesc prin reducere la absurd, că dreptul unei majorităţi e pur şi simplu un drept condiţionat, valid numai în limite specifice. Să luăm câteva. Să presupunem că la întrunirea generală a unei asociaţii filantropice, s'ar luà hotărîrea ca pe lângă ajutarea celor nenorociţi, asociaţia să întrebuinţeze un fel de misionari cari înăuntrul ţării noastre ar predicà înlăturarea papismului. S'ar puteà întrebuinţà pe drept pentru acest scop subscrierile catolicilor, cari s'au alăturat asociaţiei având în vedere scopul ei caritabil? Luaţi exemplul membrilor unui club de lectură unde majoritatea socotind că în împrejurările existente tragerea la ţintă ar fi mai importantă decât lectura, ar decide să schimbe scopul uniunilor şi să aplice fondurile pe cari le au la îndemână, pentru cumpărarea de praf de puşcă, gloanţe şi ţinte. Restul societăţii ar puteà fi legat prin această hotărîre? Presupuneţi că aţâţată de veşti din Australia majoritatea unei societăţi care are ca scop achiziţionarea de terenuri, bunuri alodiale, ar hotărî nu numai să pornească într'un corp pentru a face săpături de aur, dar şi să întrebuinţeze capitalul lor acumulat pentru echipare. Ar fi această însuşire a proprietăţii dreaptă faţă de minoritate? şi trebuie aceştia să ia parte la expediţie? Cu greu s'ar găsì cineva care să hazardeze un răspuns afirmativ chiar şi la prima din aceste întrebări, cu atât mai puţin, la celelalte. Şi de ce? Pentrucă oricine trebuie să vadă că prin faptul că cineva s'a unit cu alţii, nimenea nu poate fi echitabil silit prin trădare să facă acte cu totul străine de scopul pentru care el s'a unit cu ceilalţi. Fiecare din aceste minorităţi ar replicà pe bună dreptate celor cari ar încercà să-i sileascà: — «Noi ne-am unit cu d-stră pentru un scop bine definit; noi am cheltuit banii şi timpul nostru pentru promovarea acelui scop; în toate chestiunile în legătură cu scopul nostru, noi ne învoim tacit

să ne conformăm voinţii majorităţii, dar noi nu ne-am învoit să ne conformăm asupra altor chestiuni. Dacă ne aduceţi pentru a sta alături de d-stră profesând un anumit scop, şi-apoi întreprindeţi altceva, despre care noi nu fusesem încunoştiinţaţi, atunci d-stră obţineţi sprijinul nostru sub pretexte false; d-stră treceţi dincolo de înţelegerea exprimată sau înţeleasă, prin care noi ne-am legat, şi deci noi nu mai suntem legaţi de hotărîrile ce luaţi. E limpede, că aceasta e singura interpretare raţională ce se poate da problemei. Principiul general, ce stă la temelia guvernământului adevărat al oricărei asociaţii de oameni, este că membrii lui se leagă împreună să se supună cu toţii voinţei majorităţii în toate chestiile ce privesc împlinirea scopurilor, pentru cari ei s'au asociat; dar nu în altele. Numai până aici contractul poate aveà valoare. Căci după cum se implică în însăş natura unui contract, acei cari îl încheie trebuie să ştie ce se leagă ei să facă; şi deoarece acei cari se unesc cu alţii pentru un scop specificat nu pot luà în considerare toate scopurile nespecificate pe cari uniunea le poate ipotetic întreprinde, urmează că acel contract prin care te-ai legat, nu se poate extinde la obiecte ce n'au fost specificate. Şi dacă nu există nici un contract exprimat sau subînţeles între uniune şi membrii ei, relativ la scopuri nespecificate, atunci silirea minorităţii de către majoritate să le întreprindă, înseamnă nici mai mult nici mai puţin decât o grosolană tiranie».

Fireşte, dacă există o astfel de confuzie de idei relativ la puterile unei majorităţi, acolo unde faptul asociaţiei limitează tacit puterile ei, cu atât mai mult trebuie să existe o astfel de confuzie acolo unde nu există un act de asociaţie. Cu toate acestea, acelaş principiu are valoare şi aici. Accentuez din nou ideea că membrii unei asociaţii sunt legaţi, «să se supună cu toţii voinţei majorităţii *în toate chestiunile ce privesc împlinirea scopurilor pentru cari s'au asociat*; *dar nu în altele*». Şi eu susţin că aceasta are tot atâta valoare pentru o naţiune ca şi pentru o asociaţie.

«Da», se va răspunde neîndoelnic, «însă deoarece nu există nici un act prin care se asociază membrii unei naţiuni — fiindcă nu există, nici n'a existat cândva o specificare a scopurilor pentru

care societatea a fost formată, nu există deasemenea nici o limită şi prin urmare, puterea majorităţii e nelimitată».

Evident trebuie să se admită că ipoteza unui contract social, fie sub forma admisă de Hobbes sau concepută de Rousseau, e neîntemeiată. Ba mai mult, trebuie să se admită că şi în cazul când un astfel de contract s'ar fi făcut cândva, el nu leagă pe urmaşii celor cari l-au făcut. Mai mult, dacă cineva spune că în lipsa acelor limitări ale puterii ei, pe care un act de asociaţie le-ar implicà, nu e nimic care ar oprì o majoritate de a-şi impune voinţa prin silă unei minorităţi, trebuie să se dea încuviinţare majorităţii, însă o încuviinţare unită cu comentariul că dacă forţa superioară a majorităţii e justificarea ei, atunci forţa superioară a unui despot sprijinită de o armată adequată e deasemenea justificată. Dar noi nu ne îndepărtăm de problema noastră. Ceeace căutăm aici e o justificare superioară pentru subordinarea minorităţii faţă de majoritate; nu ne interesează justificarea prin neputinţa minorităţii de a rezistà silniciei fizice. Chiar Austin, atunci când vrea să stabilească autoritatea incontestabilă a legii pozitive (şi când admite o suveranitate absolută de un fel oarecare, monarhică, aristocratică, constituţională sau populară, ca izvor al autorităţii ei incontestabile), se simte obligat la urma urmei, să admită o limită morală a acţiunii ei, asupra comunităţii. In vreme ce insistă, preocupat cum e de rigida lui teorie a suveranităţii, şi afirmă că un corp suveran ce îşi ia puterea dela popor «e *legalmente* liber să-i scurteze libertatea politică după cum îi place», el recunoaşte totuş că «un guvernământ poate fi împiedecat de *moralitatea pozitivă* de a reduce libertatea politică pe care el o lasă sau acordă supuşilor săi[1])». De aici, am deduce nu o justificare

[1]) *The Province of Jurisprudence*, Ed. 2-a p. 241.

fizică, ci una morală, pentru presupusa putere absolută a majorităţii.

Aceasta va atrage imediat replica. «Fireşte, în lipsa unei învoiri cu limitările pe care ea le implică, stăpânirea majorităţii n'are margini; pentru că e mai just ca majoritatea să domine şi nu minoritatea». Această obiecţie pare foarte rezonabilă înainte de a fi înlăturată. Noi putem să-i opunem propoziţia tot aşà de uşor de susţinut, că în lipsa unei învoiri, supremaţia unei majorităţi asupra minorităţii, nu există deloc. Aceste puteri şi obligaţii ale majorităţii şi minorităţii se nasc dintr'o cooperaţie de un fel oarecare; în absenţa unei învoeli de a cooperà, astfel de puteri şi obligaţii lipsesc.

Aici argumentaţia pare să ajungă la un punct mort. In starea existentă a lucrurilor, nu pare a există nici o origine morală nici pentru suveranitatea majorităţii şi nici pentu limitarea suveranităţii ei. Dar o mai departe consideraţie relevă soluţia acestei greutăţi. Căci dacă înlăturăm orice gând al unei învoeli ipotetice făcute cândva cu scopul de a cooperà şi ne întrebăm, care ar fi învoeala, în care ar voi să intre *acum* cetăţenii, cu o practică unanimitate, dobândim un răspuns destul de clar; şi odată cu el şi o justificare destul de clară pentru stăpânirea majorităţii înlăuntrul unei anumite sfere şi nu în afară de aceà sferă. Să observăm întâiu câteva limitări de acest fel ale puterii majorităţii cari deodată devin vădite.

Să presupunem că toţi Englezii ar fi acum întrebaţi dacă se învoesc să coopereze pentru învăţământul religios şi dacă se învoesc ca majoritatea să aibă putinţa de a fixà crezul şi formele cultului, o mare parte din ei ar răspunde foarte hotărît: «Nu». Dacă cineva ar propune să se reînvie legile relative la lux şi ar pune întrebarea dacă ei vor să se oblige de a respectà voinţa majorităţii relativ la croeala şi calitatea hainelor lor, aproape toti ar refuzà. La fel, dacă (pentru a luà o chestiune la ordinea zilei) oamenii

ar fi siliţi să-şi dea părerea prin vot relativ la băuturile pe care le beau, şi ar fi întrebaţi dacă ar voi să primească deciziunea majorităţii în această privinţă, de sigur jumătate şi probabil mai mult decât jumătate, ar răspunde negativ. La fel cât priveşte alte multe acţiuni, pe cari cei mai mulţi oameni astăzi le consideră ca fiind de ordin pur particular. Orice propunere pentru a se cooperà la executarea sau reglementarea acestor din urmă feluri de acţiuni ar fi departe de a fi unanim primită. E vădit deci, că dacă cooperaţia socială ar începe prin noi înşine şi dacă condiţiile ei ar fi să fie specificate înainte de obţinerea consimţimântului, s'ar găsi că există o mare câtime de vieaţă omenească căreia i s'ar refuzà cooperarea şi în privinţa căreia prin urmare nici o autoritate a majorităţii asupra minorităţii n'ar puteà fi pe drept exercitată.

Să ne întoarcem acum la chestiunea pusă întors — pentru cari scopuri, s'ar învoi toţi oamenii să coopereze? Nimeni nu ar negà că învoirea ar fi, practic vorbind, unanimă pentru a rezistà invaziei din afară. Exceptând numai pe Quaker-i cari la vremea lor au făcut o operă foarte folositoare şi cari acum dispar, toţi s'ar unì pentru războiul defensiv (nu însă şi pentru războiul ofensiv); şi pentru aceasta ei s'ar legà implicit să se conformeze voinţei majorităţii cât priveşte măsurile îndreptate spre acel scop. Ar fi deasemenea o unanimitate reală şi în învoirea de a cooperà pentru apărarea faţă de inimicii interni ca şi împotriva duşmanilor externi. Scoţând pe criminali, toată lumea doreşte în chip firesc să i se ocrotească cum trebuie persoana şi proprietatea. Fiecare cetăţean doreşte să-şi păstreze vieaţa, să păstreze lucrurile cari duc la menţinerea vieţii şi la putinţa de a se bucurà de ea; şi fiecare cetăţean ar dorì să-şi păstreze intactă libertatea de a se folosì de aceste lucruri, cât şi de a dobândì altele. E vădit pentru el că el nu poate face toate acestea dacă lucrează singur. El e neputincios împotriva năvălitorilor străini, dacă nu se uneşte

cu semenii lui şi ar fi tot aşà de anevoiasă, primejdioasă şi ineficace ocrotirea împotriva celor ce-i invadează locuinţa, dacă insul nu s'ar unì cu semenii lui. Ei sunt deasemenea cu toţii interesaţi într'o altă cooperaţie — uzul teritoriului pe care îl locuesc. Dacă posesiunea primitivă comună ar supravieţuì împreună cu controlul primitiv comun al întrebuinţării ce se face de pământ de către indivizi ori grupe dintr'înşii, atunci şi hotărîrile majorităţii ar biruì pe bună dreptate când e vorba de condiţiile sub care porţiuni dintr'ânsul ar puteà fi întrebuinţate pentru procurarea de hrană sau pentru alte scopuri. Chiar în prezent, deşi lucrul s'a complicat prin creşterea posesiunii private, totuş deoarece Statul e încă posesorul suprem (fiecare propretari de pământ fiind după lege un arendaş al Coroanei) care are putinţa de a-şi reluà posesia, sau de a autorizà exproprierea pe un preţ rezonabil, se implică că voinţa majorităţii e validă cu privire la modul şi condiţiile în cari pot fi utilizate părţi de suprafaţă sau de subsol: ceeace implică anumite învoeli făcute în folosul publicului cu persoanele şi societăţile private.

Aici nu-i nevoie de amănunte; şi nici nu-i nevoie să discutăm acea regiune ce se află între aceste două clase de cazuri şi să spunem cât de mult se include în ultima şi cât de mult se exclude din prima. Pentru scopul nostru imediat e deajuns să recunoaştem adevărul incontestabil, că sunt numeroase feluri de acţiuni cu privire la cari oamenii, dacă ar fi întrebaţi, n'ar voì să se învoească într'un chip unanim să fie legaţi prin voinţa majorităţii; în vreme ce sunt alte feluri de acţiuni, în privinţa cărora ei s'ar învoì aproape unanim la aceasta. Aici găsim în anumite limite o justificare definită pentru a impune voinţa majorităţii, şi o anumită justificare pentru a negà autoritatea voinţei ei dincolo de acele limite.

Dar e evident, pentru cine analizează chestiunea, că ea se rezolvă într'o altă chestiune. Cari sunt drepturile relative ale

întregului grup şi cari ale membrilor lui? Sunt drepturile comunităţii universal valide împotriva celor individuale? Sau are şi individul unele drepturi cari sunt valide împotriva comunităţii? Judecata dată asupra acestui punct stă la temelia întregului sistem de convingeri politice şi mai ales a acelor convingeri ce privesc sfera proprie a guvernământului. Cu acest prilej îmi propun să reînviez o controversă uitată, în nădejdea de a ajunge la o concluzie deosebită de cea azi la modă.

Profesorul Jevons zice în opera lui *Statul în relaţia sa cu munca:* «Primul pas de făcut e să ne scoatem din cap ideea că în chestiuni de ordine socială există ceva ce se numeşte drepturi abstracte». De acelaş caracter e şi părerea d-lui Matthew Arnold în articolul său asupra proprietăţii literare: — «Un autor n'are nici un drept natura de proprietate asupra producţiei lui. Dar atunci el n'are deasemenea nici un drept natural asupra a nimic ce el ar puteà produce sau dobândì [1]). «La fel am cetit de curând într'un ziar săptămânal de mare reputaţie că: «a explicà încă odată că nu există ceeace se numeşte „drept natural" ar fi curată pierdere de filozofie». Şi vederile exprimate în aceste frânturi sunt de obiceiu rostite de oameni de Stat şi oameni de legi într'un fel care implică că numai massele necugetătoare ar puteà împărtăşì altă părere.

Ne-am fi putut aşteptà ca părerile în această privinţă să fie rostite mai puţin dogmatic, căci există o întreagă şcoală de legişti pe Continent, care menţine o părere diametral opusă celei susţinute de şcoala engleză. Ideea de *Natur-recht* e ideea fundamentală a jurisprudenţei germane. Acum, oricare ar fi în mare ideea pe care o avem despre filozofia germană, ea nu poate fi caracterizată ca superficială. O doctrină care este împărtăşită în mijlocul unui popor care se distinge deasupra tuturor celorlalte, ca

[1]) *Fortnightly Review*, 1880, vol. XXVII, pag. 322.

fiind cercetători harnici şi cari de sigur nu pot fi numiţi gânditori superficiali, n'ar trebui să fie înlăturată ca o simplă iluzie populară. Aceasta însă fie spus în treacăt. Alături de cele ce se spun în citaţiile de mai sus, avem şi părerea contrară.

Să vedem care este şi ce rezultă când îi căutăm justificarea.

Intorcându-ne la Bentham găsim această contra-propoziţie exprimată deschis. El ne spune că guvernământul îşi împlineşte rostul «creând drepturi pe cari le conferă indivizilor: drepturi de siguranţă personală; drepturi de protecţie a onoarei; drepturi de proprietate, etc.[1])» Dacă despre această doctrină s'ar afirmă că decurge din dreptul divin al regilor, atunci într'ânsa n'ar fi nici o nepotrivire manifestă. Dacă ne-ar veni din vechiul Peru unde *Ynca* «era izvorul din care curgeau toate lucrurile[2])»; sau din Shoa (Abisinia) unde «el (Regele) e stăpânul absolut al persoanelor şi rostului lor lumesc[3])»; sau din Dahome, unde «toţi oamenii sunt robi ai regelui[4])» doctrina ar fi destul de consistentă; dar Bentham, departe de a fi un absolutist ca Hobbes, a scris în interesul stăpânirii prin popor. In al său *Cod Constituţional*)[5] el fixează suveranitatea în întreaga naţiune; spunând că e mai bine «să se dea puterea suverană celei mai mari porţiuni posibile din acei oameni cărora e drept şi bine să li se dea cea mai mare fericire posibilă» pentrucă «această proporţie e mai potrivită decât oricare alta ce ar puteà fi propusă pentru ajungerea acelei fericiri».

Observaţi acum ce se întâmplă când punem aceste două doctrine laolată. Poporul suveran în întregimea lui, desemnează reprezentanţi şi aşà creează un guvernământ; guvernământul astfel

[1]) Operele lui Bentham (Ed. Bowring), I p. 301.
[2]) W. H. Prescott, *Cucerirea Perului*, cartea I, cap. I.
[3]) J. Harris, *Ţinuturile muntoase ale Etiopiei*, vol. II, pag. 94.
[4]) R. F. Burton, *Misiunea la Gelele, Rege al Dahomei*, vol. I, pag. 26.
[5]) Operele lui Bentham, vol. IX, pag. 97.

creeat, creează drepturi; şi apoi după ce a creeat drepturi, el le revarsă asupra membrilor singuratici ai poporului suveran prin care el însuş a fost creeat. Iată o minunată pildă de ghidueie politică. D. Matthew Arnold, susţinând în articolul sus citat, că «proprietatea e creaţiunea legii», ne spune să ne ferim de «fantoma metafizică a proprietăţii în sine». De sigur printre fantomele metafizice cea mai asemănătoare cu o umbră, e aceasta care presupune un lucru obţinut prin creearea unui agent, ce la rândul lui creează lucrul şi apoi conferă lucrul chiar asupra propriului său creeator!

Din orice punct de vedere am considerà lucrul, propoziţia lui Bentham se dovedeşte inimaginabilă. Guvernământul, zice el, îşi împlineşte rostul «creând drepturi». Se pot da cuvântului «creând» două înţelesuri. El poate însemnà a produce ceva din nimic; sau se poate presupune că el însemnează a da o formă şi alcătuire la ceva care dejà există. Sunt mulţi cari gândesc, că producerea a ceva din nimic nu poate fi concepută ca efectuată nici chiar de atotputernicia unei fiinţe supranaturale şi probabil nimeni nu va afirmà că producţia a cevà din nimic e în competenţa unui guvernământ omenesc. Concepţia cealaltă e că un guvernământ omenesc creează numai în sensul că el dă formă la ceva preexistent. In acest caz, se pune întrebarea. «Ce este acel preexistent căruia el îi dă o formă?» E limpede, că toată chestiunea se învârteşte în jurul cuvântului «a creeà», care amăgeşte pe cetitorul mai puţin critic.

Bentham erà un partizan pedant al expresiei lămurite şi în a sa *Carte a Erorilor* el are un capitol asupra «termenilor înşelători». E curios că tocmai el a furnisat o pildă aşà de izbitoare a unei păreri pervertite din pricina unui termen înşelător. Dar să trecem acum cu vederea aceste deosebite imposibilităţi de gândire şi să căutăm cea mai defensibilă interpretare a vederii lui Bentham.

Se poate spune că totalitatea tuturor puterilor şi drepturilor există la început ca un întreg nedivizat în poporul suveran; şi că acest întreg nedivizat e încredinţat (după cum spuneà Austin) unei puteri stăpânitoare, desemnată de poporul suveran, pentru a-l distribui. Dacă, după cum am văzut, propoziţia că «drepturile sunt creeate» e o simplă figură de stil, atunci unicul sens inteligibil al părerii lui Bentham e următorul: o mulţime de indivizi, cari toţi doresc să-şi satisfacă dorinţele lor şi deţin ca un agregat toate izvoarele de satisfacere a lor, precum şi puterea asupra acţiunilor individuale, numesc un guvernământ, care specifică felul şi condiţiile în care acţiunile individuale se pot desfăşurà şi satisfacţia poate fi obţinută. Să observăm ce cuprind acestea. Fiecare om există în două înfăţişări. In înfăţişarea lui privată el e supus guvernământului. In înfăţişarea lui publică, el e un membru al poporului suveran care desemnează guvernământul. Cu alte cuvinte, în calitate de om privat el e unul dintre aceia cărora li se dau drepturi şi în calitatea lui de om public, el e unul din aceia ce, prin guvernământul pe care ei îl desemnează, dau drepturile. Prefaceţi această prezentare abstractă într'una concretă şi vedeţi ce însemnează ea. Să zicem că bunăoară comunitatea constă dintr'un milion de oameni cari, prin ipoteză, nu sunt numai coproprietarii regiunei locuite, dar şi coproprietarii tuturor libertăţilor de acţiune şi posesiune: singurul drept recunoscut fiind dreptul agregatului de un milion de oameni asupra tuturor lucrurilor. Ce urmează deaici? Fiecare individ, chiar când el nu posedă un product oarecare al propriei sale munci, are, ca o unitate ce e din corpul suveran, o milionime din produsele muncii tuturor celorlalţi. Iată o concluzie inevitabilă. Deoarece, după Bentham, guvernământul nu-i decât un agent, drepturile pe cari el le conferă sunt prin urmare drepturi cari i-au fost lui încredinţate de poporul suveran. Dacă e aşà, astfel de drepturi trebuie să fie posedate *en bloc* de poporul

suveran, înainte ca guvernământul, căreia îi sunt încredinţate, să le confere indivizilor, şi dacă e aşà, fiecare individ are o milionime din aceste drepturi în calitatea lui de om public, în vreme ce în calitatea lui privată el n'are nici un drept. Pe acestea le dobândeşte numai când ceilalţi membri ai milionului se unesc pentru a-l înzestrà cu ele; în vreme ce el înzestrează cu ele pe fiecare alt membru care face parte din acel milion.

Aşà că, ori cum am interpreta-o, propoziţiunea lui Bentham ne lasă într'o adevărată încurcătură de absurdităţi.

Chiar ignorând opiniunea opusă a scriitorilor germani şi francezi asupra Dreptului şi chiar fără o analiză care să dovedească că propria lor opiniune nu poate fi susţinută, discipolii lui Bentham ar fi putut să trateze cu mai multă consideraţie doctrina drepturilor naturale. Căci mai multe grupe de fenomene sociale se unesc întru a dovedì că această doctrină e bine întemeiată, în vreme ce doctrina pe care ei o opun, este lipsită de temei.

Multe triburi de pe întreaga scoarţă a pământului, ne arată că înainte de a se înjghebà guvernăminte lămurite, conduita oamenilor e reglementată prin obiceiuri. Bechuanii sunt controlaţi prin «obiceiuri de mult recunoscute»[1]). Printre Hotentoţii Koranna, cari se poate spune «tolerează pe căpeteniile lor mai de grabă decât îi ascultă»[2]), «când nu se împotrivesc vechei datine fiecare pare a lucrà după cum crede de cuviinţă»[3]). Araucanienii sunt conduşi «de nimic alt decât de datinile lor primordiale sau de convenţiuni tacite»[4]). La Kirghizi judecăţile bătrânilor se

[1]) W. J. Burchell, *Călătorie în interiorul Africei de Sud*, vol. I, p. 544.
[2]) Arbousset şi Daumas, *Călătorie de explorare*, pag. 27.
[3]) G. Thomson, *Călătorii şi aventuri în Africa de Sud.*
[4]) G. A. Thomson, *Dicţionarul geografic şi istoric al Americii, al lui Alcedo*, vol. I, pag. 405.

întemeiază pe «datine universal recunoscute» [1]). Deasemenea despre Dyaki, Rajahul Brooke zice: «obiceiurile par a se fi prefăcut pur şi simplu în legi şi călcarea obiceiului atrage pedeapsa» [2]).

Aşà de sfinte sunt obiceiurile immemoriale pentru omul primitiv, încât nici nu-i trece prin minte vreodată să pună la îndoeală autoritatea lor; şi când se iveşte un guvernământ, puterea lui e linistată de ele. In Madagascar cuvântul regelui ajunge numai «acolo unde nu există o lege, un obiceiu sau un precedent» [3]). Raffles ne spune că în Iava «datinile pământului» [4]) restrâng voinţa stăpânitorului. In Sumatra deasemenea oamenii nu îngăduе căpeteniilor lor să «schimbe vechile lor datine» [5]). Mai mult uneori ca în Ashantee «încercarea de a schimbà unele obiceiuri a pricinuit detronarea regelui» [6]). Acum, între datinile pe cari în chipul acesta le găsim a fi preguvernamentale şi cari îşi supun lor puterea guvernamentală când aceasta este stabilită, sunt acelea cari recunosc anumite drepturi individuale — drepturi de a lucrà în anumite chipuri şi de a stăpânì anumite lucruri. Chiar acolo unde recunoaşterea proprietăţii este mai puţin desvoltată, există proprietatea de arme, unelte şi ornamente personale; şi în genere recunoaşterea trece şi asupra multor altor lucruri. La indienii Americei de Nord, de felul celor ce se numesc Snakes, cari n'au un guvernământ, există proprietatea privată de cai. La Chippewayani «cari n'au nici un guvernământ regulat», vânatul prins în curse private «e considerat ca proprietate privată» [7]).

[1]) Alex. Michie, *Călătorie prin Siberia de Sud*, pag. 248.
[2]) C. Brooke, 10 *ani în Saràvvak*, vol. I pag. 129.
[3]) W. Ellis, *Istoria Madagascarului*, vol. I. pag. 277.
[4]) Sir. T. S. Raffles, *Istoria Iavei*, vol. I, pag. 274.
[5]) W. Marsden, *Istoria Sumatrei*, pag. 217.
[6]) J. Beecham, *Ashantee şi Coasta de Aur*, pag. 90.
[7]) H. R. Schoolcraft, *Expediţie la izvoarele lui Mississippi*, pag. 177.

Fapte de acelaş fel, privitoare la colibe, unelte şi alte lucruri aparţinând persoanei, ar puteà fi scoase la iveală dela Aht-i, Comanchi, Eschimoşi şi Indienii Brasilieni. La diferite popoare necivilizate, obiceiul a stabilit dreptul asupra grânelor crescute pe un petec de pământ, dar nu şi asupra pământului; iar Todas, cari n'au nici un fel de organizaţie politică, fac o distincţie asemănătoare între proprietatea vitelor cornute şi aceea a pământului. Ceeace spune Kolff despre «paşnicii Arafuras» rezumă bine mărturiile. Ei «recunosc dreptul de proprietate în sensul cel mai deplin al cuvântului, fără să aibă vreo altă autoritate decât hotărîrile bătrânilor lor, conform obiceiurilor strămoşilor lor [1])».

Dar chiar fără să căutăm dovezi la triburile necivilizate, avem destule dovezi în stadiile începătorare ale naţiilor civilizate. Bentham şi următorii lui par a fi uitat că Legea noastră comună e înainte de toate o contopire a «obiceiurilor regatului». Ea n'a făcut decât să dea o formă hotărîtă legilor pe cari le-a găsit în existenţă. Aşà că, faptele şi teoria se contrazic cu totul. Faptul e că proprietatea erà bine recunoscută înainte de existenţa legii, teoria spune că «proprietatea e creaţia legii». Aceşti scriitori şi oameni de stat cari cu atâta dispreţ se apucă să înveţe turma cea neştiutoare, au ei înşişi nevoie de învăţătură.

Consideraţii de un alt ordin, ar fi fost deajuns pentru a-i face să se oprească, dacă le-ar fi studiat. Dacă ar fi adevărat, cum susţine Bentham, că Guvernământul îşi împlineşte rostul «creând drepturi pe cari le conferă indivizilor», atunci se înţelege că n'ar există uniformitatea aproximativă ce fiinţează în drepturile conferite de diferitele guvernăminte. In absenţa unei cauze determinante care să domineze deciziunile lor probabilitatea cea mare ar fi împotriva unei considerabile asemănări între deciziile lor. Dar de fapt există o foarte mare concordanţă între aceste deciziuni.

[1]) G. W. Earl Kolff, *Călătoria lui Dourga*, pag. 161.

Oriunde am privi, găsim că guvernămintele interzic aceleaş feluri de agresiuni şi, se înţelege, recunosc aceleaşi feluri de drepturi. Ele interzic de obiceiu uciderea, furtul, adulterul; afirmând astfel că cetăţenii pot fi puşi la adăpost de anumite atingeri ale drepturilor lor. Şi odată cu progresul societăţii ocrotirea se întinde şi asupra cerinţelor individuale mai puţin importante, dându-se bunăoară sancţiuni contra călcării contractului, împotriva calomniei, mărturiei mincinoase, etc. Cu un cuvânt, comparaţia arată că deşi codurile de legi se deosebesc în amănunte, pe măsură ce ele se desvoltă, ele se aseamănă în punctele fundamentale. Ce dovedeşte acest lucru? Nu se poate ca această asemănare să fie întâmplătoare. Dacă potrivirea acesta fiinţează, e pentrucă pretinsa creare de legi nu-i altceva decât sancţionarea formală şi o mai bună lămurire a acelor revendicări de drepturi şi recunoaşteri de drepturi cari decurg în chip firesc din dorinţele individuale ale oamenilor cari trăesc într'o societate.

Sociologia comparată ne desvăluie un alt grup de fapte de unde se poate trage aceeaş concluzie. Odată cu progresul social, creşte şi datoria Statului, nu numai de a da o sancţiune formală drepturilor indivizilor, dar şi de a-i apără împotriva agresorilor. Inainte de a există un guvern permanent şi în multe cazuri şi după ce el s'a desvoltat considerabil, drepturile fiecărui individ sunt afirmate şi apărate de el însuş, sau de familia lui.

In prezent, la triburile sălbatice şi în trecutul popoarelor azi civilizate şi chiar acum în părţi ale Europei rău administrate, pedeapsa pentru o ucidere e o chestiune de ordin privat: «datoria sfântă a răsbunării sângelui prin sânge» cade asupra unuia din ceata rudelor celui ucis. Deasemenea în societăţile primitive, compensaţiile pentru agresiunea asupra proprietăţii şi vătămările de alte feluri, sunt revendicate arbitrar de fiecare individ sau familie. Dar odată cu progresul organizaţiei sociale, puterea stăpânitoare centrală îşi ia asupră-şi tot mai mult

sarcina să asigure indivizilor ocrotirea lor personală, siguranţa posesiunilor lor, şi până la un oarecare punct, de a forţà împlinirea contractelor. La început îndeletnicindu-se aproape exclusiv numai cu apărarea societăţii ca un întreg împotriva altor societăţi, sau cu conducerea atacului împotriva altor societăţi, guvernământul, încetul cu încetul a ajuns să ia asupră-şi funcţia de a apără pe indivizi, unul faţă de altul. N'avem decât să ne amintim vremurile în cari obiceiul de a purtà arme erà ceva constant, sau să ne gândim la siguranţa mai mare a persoanei şi proprietăţii realizată prin administraţia poliţienească din zilele noastre, sau să considerăm înlesnirea ce ni se face pentru a redobândì mici datorii, pentru a vedeà că se recunoaşte tot mai mult ca o datorie a Statului punerea la adăpost şi ocrotirea fiecărui individ astfel ca să poată urmărì neîmpiedecat de nimeni scopurile vieţii lui, înăuntrul limitelor stabilite de scopurile asemănătoare urmărite de alţii. Cu alte cuvinte, odată cu progresul social, avem nu numai o mai deplină recunoaştere a drepturilor pe cari noì le numim naturale, dar şi o mai eficace impunere a lor prin guvernământ. Guvernământul se pune tot mai mult în serviciul acestor condiţii esenţiale şi necesare înainte de toate bunei stări individuale.

Acest fapt a fost însoţit de o schimbare concomitentă şi mai semnificativă încă. In stadii vechi, în timp ce Statul nu reuşià să ocrotească pe individ faţă de agresiune, Statul erà totus el însuş un agresor în o mulţime de chipuri. Societăţile vechi destul de înaintate pentru a lăsà faptele scrise din istoria lor, fiind toate societăţi cuceritoare, arată pretutindeni trăsături ale regimului militar. După cum pentru organizaţia efectivă a corpurilor luptătoare, soldaţii trebuie să acţioneze independent numai când li se comandă s'o facă; tot aşà pentru organizaţia efectivă a societăţilor în luptă, individualităţile cetăţenilor trebuesc subordonate. Cerinţele private sunt încălcate de cerinţele publice, şi

supusul pierde mult din libertatea lui de acţiune. Un rezultat al acestui lucru e că sistemul de regimentare, străbătând societatea ca şi armata, pricinueşte o reglementare amănunţită a conduitei. Poruncile stăpânitorului, consacrate prin faptul că ele sunt atribuite divinului său strămoş, nu sunt restrânse prin vreo concepţie oarecare asupra libertăţii individuale; şi ele specifică până şi extensiunea acţiunilor oamenilor mergând până la desemnarea hranei, felului de a o pregăti, formei bărbilor, ciucurilor, hainelor, semănării grânelor, etc. Acest control atotprezent, pe care l'au înfăţişat în genere vechile naţiuni ale Răsăritului, îl găsim în mare măsură şi la Greci şi el a fost dus la cea mai înaltă culme la cea mai militară cetate, Sparta. Deasemenea în toată Europa, în timpul evului mediu, caracterizat printr'o cronică stare de răsboiu cu ideile şi formele politice adequate ei, cu greu se poate spune că existau limite ale amestecului guvernamental: agricultura, manufacturile, meseriile erau reglementate amănuntit; se impuneau cetăţenilor credinţele şi formele religi[illegible]neau cine aveà dreptul să poarte blănuri [illegible] să scoată cărţi, să crească porumbei, etc. [illegible]terea activităţilor industriale şi cu în[illegible] a regimului Statului prin regimul contra[illegible]svoltarea sentimentelor inerente acestu[illegible]nă la reacţiunea recentă care întovărăş[illegible]ctivitatea militară), o scădere a immixtiunei Statului în treburile oamenilor. Incetul cu încetul legislaţia a încetat să reglementeze cultivarea câmpului, să dicteze numărul vitelor în raport cu suprafaţa terenului, să specifice felurile de manufactură şi materialele de întrebuinţat, să fixeze salarii şi preţuri, sau să se amestece în ceeace priveşte hainele şi jocurile (afară de cele pe bani), să pună hotare şi pedepse pe import şi export, sau să prescrie credinţele religioase ori politice ale oamenilor, să-i împiedece de

a se asocià după plac, să-i oprească să călătorească unde voiau. Cu alte cuvinte, într'o mare măsură, dreptul cetăţeanului la o acţiune necontrolată a fost recunoscut împortiva pretenţiunilor Statului de a-l controlà. In vreme ce guvernământul l-a ajutat tot mai mult să excludă pe cei ce voiau să calce aceà sferă privată în care el are dreptul să-şi urmărească scopurile vieţii lui, s'a retras el însuş din aceà sferă; sau cu alte cuvinte — Statul şi-a redus însuş încălcările sale.

Şi n'am însemnat încă toate categoriile de fapte cari spun aceeaş poveste. Ea e spusă din nou în îmbunătăţirile şi reformele legii însăş, precum şi în aprobările şi afirmaţiile acelora cari le-au efectuat. «Incă în sec. XV-lea» zice profesorul Pollock, «noi găsim un judecător care declară, că precum în cazurile neprevăzute de regule cunoscute, civilii şi legiştii născocesc o nouă regulă conformă legii naturii (care e temeiul tuturor legilor); tot aşà poate face şi va face Tribunalul dela Westminster»[1]). Iarăş, sistemul nostru de echitate desvoltat pentru a umpleà lacunele legilor, sau pentru a-i îndreptà inechităţile, purcede totdeauna dela cerinţele oamenilor, considerate ca existând deosebit de justificarea legală. Schimbările cari se aduc legii din timp în timp nu fără rezistenţă la început, sunt deasemenea făcute în urmărirea ideilor curente relative la cerinţele justiţiei: idei cari în loc să fie derivate din lege, sunt opuse legii. De pildă legea recentă care dă unei femei măritate dreptul de proprietate asupra câştigului muncii ei însăş, e evident că s'a născut din conştiinţa că legătura naturală între munca cheltuită şi beneficiul dobândit, trebuie menţinută în toate cazurile. Legea reformată n'a creat dreptul, ci dimpotrivă recunoaşterea dreptului a creat legea îndreptată.

---

[1]) Metodele Jurisprudenţei: Curs introductiv la Colegiul Universităţii din Londra, Oct. 31, 1882.

Astfel, mărturii istorice de cinci feluri se unesc ca să ne învețe că oricât sunt de confuze noțiunile populare relative la drepturi, și deși ele închid multe lucruri cari ar trebui înlăturate, totuș ele cuprind o parte de adevăr.

Rămâne să considerăm izvorul de obârșie al acestui adevăr. Intr'un articol mai vechiu am vorbit de taina, știută de toată lumea, că nu poate există nici un fenomen social, care analizat în fond, să nu ne ducă la însăș legile vieții, și că nu poate există o adevărată înțelegere a fenomenelor sociale fără studierea legilor vieții. Să transferăm deci această chestiune a drepturilor naturale din domeniul politicii în domeniul științei, al științei vieții. Cetitorul nu trebuie să se sperie: faptele cele mai simple și cele mai evidente sunt suficiente pentru demonstrația noastră. Vom examinà întâiu condițiile generale ale vieții individuale și apoi condițiile generale ale vieții sociale. Vom vedeà că ambele dau acelaș verdict.

Viața animală implică pierdere; pierderile trebuesc înlocuite; înlocuirea implică nutriție. Iar la rândul ei nutriția presupune dobândirea hranei. Hrana nu poate fi dobândită fără puterea de a o luà și adesea fără puterea de locomoție; și pentru ca aceste puteri să-și împlinească rostul, trebuie să existe libertatea de mișcare. Dacă închideți un mamifer într'un spațiu îngust, sau îi legați membrele, sau îi luați hrana pe care și-a procurat-o, stăruind în unul sau altul dintre aceste persecuții, îi veți pricinuì moartea. Dacă trece un anumit punct, împiedecarea de îndeplinire a acestor nevoi aduce rezultate fatale. Și toate aceste lucruri cari în mare au valoare pentru animalele superioare, sunt adevărate firește și pentru noi.

Dacă adoptăm pesimismul ca un crez și cu el primim idea implicată într'ânsul, că viața fiind în general un rău trebuie să i se pue capăt, atunci nu avem nici o justificare etică a acțiunilor prin cari viața se menține: întreaga chestiune cade în baltă.

Dar dacă adoptăm felul de a vedeà al optimiștilor sau pe cel meliorist — dacă zicem că viața la urma urmii dă mai multă plăcere decât durere, sau că ea e pe cale să devină astfel încât să dea mai multă plăcere decât durere; atunci acțiunile prin cari viața se păstrează sunt justificate și deaici rezultă nevoia de libertate pentru a le îndeplinì. Acei cari cred că viața merită să fie trăită, cred implicit că oamenii n'ar trebui împiedecați de a îndeplinì activitățile cari țin viața în picioare. Cu alte cuvinte, dacă se spune că e «drept» ca oamenii să le îndeplinească atunci prin permutație, dăm peste aserțiunea că ei «au un drept» să le ndeplinească. E clar: concepția «drepturilor naturale» își are obârșia în adevărul că viața e justificabilă, că trebuie să fie o justificare a actelor esențiale dăinuirii ei și prin urmare, o justificare a acelor libertăți și cerințe cari fac asemenea acte posibile.

Dar lucrul fiind adevărat despre alte făpturi decât omul, această propoziție e lipsită de caracter etic. Caracterul etic apare numai cu distincția între ceeace individul *are voie* să facă în îndeplinirea activităților cari îi țin viața și între ceeace el *nu are voie* să facă. E vădit că această distincție rezultă din faptul prezenței semenilor lui.

Printre oamenii ce trăesc în strânsă alăturare, sau chiar despărțiți de o mică distanță, faptele fiecăruia pot să atingă faptele altora, și în lipsa dovezii că unii pot face ce vor fără limită, pe când alții nu pot face ce vor, e nevoie de o limitare mutuală. Forma neetică a dreptului de a urmări scopuri, trece în forma etică, când se recunoaște deosebirea între acte ce pot fi îndeplinite fără a trece dincolo de limite și între altele cari un pot fi îndeplinite astfel.

Această concluzie *a priori*, o dobândim *a posteriori* dacă studiem felul de a fi al popoarelor necivilizate. In forma ei cea mai vagă, limitarea mutuală a sferelor de acțiune precum și ideile și

sentimentele asociate cu ea, se văd în relaţiile grupelor între ele. De obiceiu se ajunge la stabilirea unor anumite graniţe ale teritoriilor înăuntrul cărora fiecare trib îşi obţine hrana; când aceste graniţe nu se respectă, ele sunt apărate. La Veddach-ii de Pădure, cari nu au nici o organizaţie politică, clanurile mici au porţiile lor respective de pădure, şi «aceste împărţiri convenţionale sunt totdeauna respectate cu sfinţenie» [1]). Despre triburile neguvernate ale Tasmaniei ni se spune că «locurile lor de vânătoare erau toate hotărîte, şi cei ce le încălcau puteau fi atacaţi» [2]). Şi e vădit că certurile pricinuite printre triburi prin încălcări de teritoriu, tind cu vremea să fixeze graniţe şi să dea anumite sancţiuni. Precum stă lucrul cu fiecare suprafaţă locuită, la fel e şi cu fiecare grup ce o locueşte. O moarte într'unul, pe drept sau nedrept atribuită cuiva din grupul celălalt, aduce «datoria sfântă a răsbunării sângeroase»; şi deşi în felul acesta represaliile devin cronice, se pune totuş o stavilă nouilor agresiuni. Cauze asemănătoare au avut aceleaşi efecte şi în acele stadii primitive ale societăţilor civilizate, în cursul cărora familiile sau clanurile, mai de grabă decât indivizii, formau unităţile politice: şi în acel timp fiecare familie sau clan aveà să se apere pe sine şi posesiunile lui împotriva altor asemenea clanuri sau familii. Aceste restrângeri reciproce, cari firește se ivesc între comunităţi mici, se ivesc la fel între indivizii din fiecare comunitate, şi ideile şi obişnuinţele proprii ale unuia sunt mai mult sau mai puţin proprii şi altuia. Totuş înăuntrul fiecărui grup există totdeauna o tendinţă a celui mai tare de a călcà pe cel mai slab; cu toate acestea în cele mai multe cazuri, conştiinţa relelor ce decurg din o purtare agresivă slujeşte pentru a înfrânà această tendinţă. Pretutindeni la popoarele primitive, încălcările sunt urmate de

[1]) Sir J. E. Tennant, *Ceylon: o dare de seamă*, etc., II, 440.
[2]) J. Bonwick, *Viaţa zilnică a Tasmanienilor şi originea lor*, p. 83.

contra-încălcări. Turner zice despre Tannese, «adulterul şi alte crime sunt înfrânate de teama legii măciucii» [1]). Fitzroy ne spune că Patagonezului «nu-i face nimeni nimic dacă nu vatămă sau nu ofensează pe vecinul său» [2]): deoarece răsbunarea personală e pedeapsa oricărei vătămări. Noi cetim despre Uapès că «ei au foarte puţine legi de orice fel; dar ceea ce au e legea talionului — ochi pentru ochi şi dinte pentru dinte [3])». Şi e vădit că această *lex talionis* tinde să stabilească o distincţie între ceeace fiecare membru al comunităţii poate face fără frică şi ceeace nu poate face fără teamă de pedeapsă; deci e vădit că ea dă sancţiuni acţiunilor dinăuntrul unei anumite sfere şi nu pentru cele de dincolo de aceà sferă. Deşi, zice Schoolcraft despre Chippewayani, ei «n'au nici un guvernământ regulat, dat că fiecare om e stăpân în familia lui, totuş ei sunt conduşi, mai mult sau mai puţin, de anumite principii cari duc la bunul mers obştesc» [4]): unul din principiile acestea, este recunoaşterea proprietăţii particulare.

In ce chip limitarea mutuală a activităţilor dă naştere ideilor şi sentimentelor, implicate prin expresia «drepturi naturale», se poate vedeà foarte limpede la puţinele triburi paşnice cari sau au guvernăminte cu numele, sau n'au nici un fel de guvernământ. Afară de faptele cari exemplifică respectul scrupulos şi reciproc al drepturilor la Todas Santali, Lepcha, Bodo, Chak mas, Jakuni, Arafura, etc., avem şi faptul că Veddachii de Pădure, lipsiţi cu totul de civilizaţie şi fără nici un fel de organizaţie, «socotesc că nu se poate deloc pricepe ca cineva să ia vreodată ceva ce nu-i aparţine, să lovească pe semenul său, sau să

[1]) *Nouăsprezece ani în Polinesia*, pag. 86.
[2]) *Călătoriile lui «Aventure» şi «Beagle»*, II, p. 167
[3]) A. R. Wallace, *Călătorii pe Amazon şi Rio Negro*, pag. 499.
[4]) H. R. Schoolcraft, *Expediţiie la izvoarele lui Mississipi*, 177.

spună ceva ce nu-i adevărat»[1]). E deci clar, atât din analiza principilor cât şi din observaţia faptelor, că în vreme ce elementul pozitiv din dreptul de a îndeplini activităţi cari ţin vieaţa, se naşte din însăş legile vieţii, acel element negativ care îi dă catacter etic, se naşte din condiţiile pricinuite de agregaţia socială. Atât de străină de adevăr e creaţia de drepturi de către guvernământ, pe care unii o susţin, încât, dimpotrivă, se întâmplă că drepturi ce au fost stabilite mai mult sau mai puţin înainte de ivirea guvernământului, sunt nesocotite odată cu desvoltarea guvernământului şi a acelei activităţi militare care, atât prin sclavie cât şi prin stabilirea de ranguri, produce *Statul*; recunoaşterea drepturilor începe iarăş să fie definitivă pe măsură ce militarismul Statului încetează de a fi cronic şi pe măsură ce puterea guvernamentală merge spre declin.

Dacă trecem dela vieaţa individului la vieaţa societăţii, învăţăm acelaş lucru.

Deşi simpla dragoste de a fi împreună cu alţii îndeamnă pe oamenii primitivi să trăească în grupuri, totuş îndemnul de căpetenie întru aceasta e experienţa avantajelor ce derivă dintr'o conlucrare. In care anume condiţii poate să se nască cooperaţia? Evident condiţia de căpetenie e că aceia cari îşi unesc sforţările trebuie să câştige cu toţii prin aceasta. Dacă, cum e în cazurile cele mai simple, ei se unesc pentru a îndeplini ceva ce individul nu poate îndeplini, sau îndeplineşte mai puţin uşor numai cu forţele lui, unirea se va face prin înţelegerea tacită, sau ca ei să ia parte la beneficii (cum de pildă când se vânează în comun), sau dacă unul ia acum tot beneficiul (ca în clădirea unei colibe sau desţelenirea unui petec de pământ) ceilalţi să culeagă cu toţii beneficii

[1]) B. F. Hartshorne în *Fortnightly Review*, Martie 1876. A se vedeà şi H. C. Sirr, *Ceylonul şi locuitorii lui*, II, 219.

echivalente la rândul lor. Când, în locul sforţărilor unite pentru a face aceleaşi lucruri, ei fac lucruri deosebite — când se iveşte diviziunea muncii cu schimbul de producte ce-o însoţeşte, acest nou aranjament implică că fiecare, în schimbul unui product pe care el îl are în cantitate prisoselnică, dobândeşte un echivalent aproximativ din alt produs al altora, de care are nevoie. Dacă el dă altuia un produs şi nu primeşte altul în schimb, propunerile viitoare de schimb nu vor mai fi primite. Va fi o reîntoarcere la aceà stare foarte grosolană în care fiecare produce el singur tot de ceiace are nevoie. Deci posibilitatea cooperaţiei depinde de îndeplinirea contractului tacit sau deschis exprimat.

Dar ceeace noi vedem azi, trebuie să fi început cu primul pas spre aceà organizare industrială, prin care vieaţa unei societăţi se menţine; principiul acestei organizări a trebuit să fiinţeze mai mult sau mai puţin deplin, în tot cursul desvoltării societăţii. Deşi tipul de organizaţie militară, cu sistemul lui de *status* (= situaţie impusă) produs de răsboiul cronic, alterează mult aceste relaţii de contract, totuş ele stau parţial în picioare. Ele existau încă nealterate între oamenii liberi, şi între căpeteniile acelor grupe mărunte cari formează unităţile societăţilor primitive şi într'o măsură oarecare ele există şi înlăuntrul chiar al acestor mici grupe, deoarece e firesc ca supravieţuirea lor ca grupe să implice recunoaşterea drepturilor membrilor lor chiar când ei sunt sclavi: ca în schimbul muncii lor să primească îndeajuns hrană, îmbrăcăminte şi ocrotire. Şi când, odată cu scăderea numărului răsboaielor şi cu desvoltarea comerţului, cooperaţia voluntară înlocueşte tot mai mult cooperaţia silită şi vieaţa socială prin schimbul făcut după învoeală (parţial suspendat o vreme), se restabileşte încetul cu încetul, această restabilire face aceà vastă şi elaborată organizaţie industrială, prin care se susţine o mare naţiune modernă.

Căci în proporţia în care contractele nu sunt stânjenite şi în care îndeplinirea lor e asigurată de Stat, desvoltarea ia avânt şi viaţa socială e activă. Nu pentru întâia dată unul sau altul din cei doi indivizi contractanţi vede relele efecte ale călcării contractului. Intr'o societate înaintată, aceste neajunsuri sunt încercate de clase întregi, de producători şi distribuitori, ivite prin divizia muncii. Ele pot fi simţite de fiecare dintre noi.

Intrebaţi în ce condiţii oraşul Birmingham se poate îndeletnici cu fierăria, o parte din Staffordshire cu olăria, sau Lancashire cu ţesutul bumbacului. Intrebaţi în ce chip oamenii dela ţară, cari ici cresc grâu iar colo pasc vitele, găsesc putinţa să-şi vadă fiecare de treburile lui? Fiecare din aceste grupe poate lucrà astfel numai dacă fiecare dobândeşte dela ceilalţi, în schimbul propriului său produs prisoselnic, câtimile ce i se cuvin din prisosul produselor lor. Nemai fiind direct efectuată prin schimb, această dobândire a părţilor lor respective din produsele lor reciproce se efectuează indirect prin bani, şi dacă ne întrebăm în ce chip fiecare categorie de producători dobândeşte câtimea ce i se cuvine din banii ceruţi, răspunsul e — prin executarea contractului. Dacă oraşul Leeds fabrică mărfuri din lână şi nu primeşte, prin îndeplinirea contractului, mijloacele de a obţine din districtele agricole câtimea trebuincioasă de hrană, Leeds trebuie să moară de foame, şi e silit să-şi oprească producţia mărfurilor de lână. Dacă South Wales topeşte fier şi nu primeşte în schimb echivalentul de produse sau bani asupra căruia s'a învoit şi care îl pune în stare să obţină stofe, industria lui trebuie să înceteze. Şi aşà mai departe în mare ca şi în mic. Aceà interdependenţă a părţilor pe care o vedem în organizaţia socială, ca şi în cea individuală, e posibilă numai cu condiţia ca în vreme ce fiecare parte execută în felul particular de muncă cu care s'a deprins, el trebuie să primească partea ce i se cuvine din materialele trebuincioase reparaţiei de forţe şi creşterii, pe care le-au

produs laolaltă toate celelalte părţi. Partea ce se cuvine fiecăruia din produsul social se stabileşte prin tocmeală (contract). Mai mult încă: prin îndeplinirea contractului se efectuează o cumpănire, un echilibru al tuturor feluritelor produse pentru diferitele nevoi — aşà se explică de pildă fabricarea mare de cuţite şi fabricarea relativ redusă de lanţete; cultivarea bogată a grâului şi cultivarea restrânsă a grăunţelor de muştar. Stăvilirea producţiei mărfurilor ce n'ar găsì întrebuinţare rezultă din faptul că producătorul vede că după o anumită cantitate nimeni nu se va învoì să ia o mai mare câtime, cu o sumă de bani echivalentă. Şi în felul acesta se preîntâmpină o cheltueală nefolositoare de muncă cu producerea de lucruri de care societatea n'are nevoie la un moment dat.

In timpul din urmă, avem să însemnăm faptul şi mai semnificativ că aceà condiţie fără de care orice grup specializat de lucrători nu se poate desvoltà (chiar atunci când comunitatea are mai multă nevoie de felul de muncă particular al lui), e ca contractele să fie libere, iar îndeplinirea lor să fie forţată. Dacă atunci când din lipsă de material, Lancashire n'a putut produce cantitatea obişnuită de mărfuri de bumbac şi Statul s'ar fi amestecat în contracte aşà încât să împiedece pe Yorkshire să ceară un preţ mai mare pentru mărfurile lui de lână (cum puteà s'o facă din pricina cererii mai mari a lor), n'ar mai fi fost nici o tentaţie de a se pune mai mult capital în manufactura de lână, n'ar fi avut loc nici o creştere în câtimea maşinăriilor şi în numărul muncitorilor întrebuinţaţi, şi producţia mărfurilor de lână ar fi fost stingherită; urmarea ar fi fost că întreaga comunitate ar fi suferit prin faptul că nu aveà mărfuri de lână cari să înlocuească pe cele de bumbac neîndestulătoare. Ce serioase pagube pot fi căşunate unei naţiuni dacă membrii ei sunt împiedecaţi de a contractà liber între olaltă, s'a arătat bine în contrastul ce fiinţează intre Anglia şi Franţa în privinţa căilor ferate. Aici (în Anglia),

deşi la început s'au ridicat obstacole de către clasele care predominau în legislatură, obstacolele nu erau de natură să împiedece pe capitalişti de a învesti capitaluri, pe ingineri de a furnisà destoinicia lor în directivă, sau pe antreprenori de a întreprinde lucrări; interesele ridicate pe cari la început le dobândiau capitalurile, marile profituri realizate de antreprenori, şi plăţile mari ce le primiau inginerii au dus la aceà îndreptare a capitalului, a energiei şi destoiniciei în spre facerea de drumuri de fer; urmarea a fost desvoltarea repede a sistemului nostru de căi ferate spre uriaşul avânt al prosperităţii noastre naţionale. Când d-l Thiers, pe atunci ministru al Lucrărilor Publice, veni la noi pentru a vedeà cum stau lucrurile aici, după ce a fost purtat prin locurile noastre de d-l Vignoles, îi zise la plecare: — «Nu cred ca drumurile de fier să aibă viitor şi rost în Franţa»[1]). Rezultatul politicii consequente a guvernământului francez de a împiedecà contractul liber, a fost o amânare de «opt sau zece ani» în acel progres material pe care Franţa l-a realizat atunci când s'au făcut drumurile de fier.

Ce însemnează aceste fapte? Ele însemnează că pentru activitatea sănătoasă şi pentru cuvenita proporţionare a desvoltării acelor industrii, ocupaţii şi profesii, ce menţin şi ajută vieaţa unei societăţi, trebuie în primul loc, să existe cât mai puţine restricţii ale libertăţilor oamenilor de a face învoeli între ei şi că, în al doilea loc, trebuie să existe îndeplinirea silită a contractelor pe cari ei le încheie. După cum am văzut, piedecile ce se ivesc în chip firesc acţiunilor fiecărui individ din societate, sunt numai acelea ce rezultă din limitarea mutuală, şi deci nu poate să intervină nici o opreliste în contractele pe cari ei le fac în chip voluntar: a te amestecà în ele înseamnă să te amesteci în acele drepturi la acţiunea liberă cari rămân

[1]) Adresa d-lui C. B. Vignoles, F. R. S., cu prilejul alegerii sale ca Preşedinte al Instituţiilor inginerilor civili, Sesiunea 1869—70, p. 53.

fiecăruia, după ce drepturile celorlalţi sunt pe deplin recunoscute. Şi apoi, după cum am văzut, recunoaşterea drepturilor lor implică executarea silită a contractelor făcute; deoarece călcarea contractului constitue o indirectă agresiune. Dacă, atunci când un muşteriu de pe o parte a tejghelii cere negustorului de pe cealaltă parte marfă în valoare de un shilling şi în vreme ce negustorul stă cu spatele întors, el pleacă cu marfa fără să lase shillingul pe care el a contractat tacit să-l dea negustorului, actul lui nu diferă deloc esenţialmente de ceeace numim furt. In orice caz de felul acestuia, individul vătămat e lipsit de ceva ce el posedà, fără să primească lucrul echivalent, stabilit prin târgueala lor; şi el e pus în starea de a-şi fi cheltuit munca fără a dobândì un beneficiu — cu alte cuvinte, o condiţie esenţială a menţinerii vieţii lui a fost înfrântă.

Deaici rezultă că a recunoaşte şi forţà respectarea drepturilor indivizilor, însemnează în acelaş timp a recunoaşte şi forţà condiţiile vieţii sociale normale. E o cerinţă vitală atât pentru individ cât şi pentru societate.

Inainte de a ne întoarce la corolarele cu aplicaţii practice, să observăm cum concluziile speciale extrase de noi, converg în aceà singură concluzie generală pe care am prezentat-o vag la început; noi vom considerà aceste concluzii în ordinea inversă. Am găsit adineauri că o cerinţă fundamentală a vieţii individuale e într'un îndoit înţeles o cerinţă de căpetenie, a vieţii sociale. Vieaţa unei societăţi, concepută în oricare dintre cele două sensuri, depinde de menţinerea drepturilor individuale. Dacă ea nu-i nimic mai mult decât suma vieţilor cetăţenilor, acest lucru e vădit. Dacă ea constă din acele multe activităţi neasemănătoare între ele pe cari cetăţenii le îndeplinesc într'o reciprocă atârnare, această vieaţă impersonală agregată se ridică sau cade în măsura în care drepturile indivizilor sunt impuse prin forţă sau în măsura în care ele sunt negate.

Studiul ideilor şi sentimentelor politico-etice ale oamenilor ne conduce la concluzii asemănătoare. Popoarele primitive de felurite tipuri ne arată că înainte de a există guvernăminte, datinile imemoriale recunosc drepturile private şi justifică menţinerea lor. Codurile de legi înjghebate independent de diferitele naţiuni, coincid în a oprì anumite încălcări asupra persoanelor, proprietăţilor şi libertăţilor cetăţenilor; şi asemănările lor între olaltă implică, nu un izvor artificial al drepturilor individuale, ci un izvor natural. Odată cu desvoltarea socială, formularea în lege a drepturilor prestabilite de datină, devine mai definită şi elaborată. In acelaş timp, guvernământul ia asupră-şi într'o măsură crescândă însărcinarea de a le impune. In vreme ce guvernământul devenià un mai bun ocrotitor, el devenià mai puţin agresiv — cu alte cuvinte el a redus tot mai mult încălcările lui în sferele acţiunilor private ale oamenilor. Şi în sfârşit, precum în trecut legile erau modificate în chip mărturisit pentru a se potrivì mai bine cu ideile curente de echitate, tot aşà şi acum reformatorii de lege sunt călăuziţi de idei de echitate ce nu decurg din lege, dar cărora legea trebuie să se conformeze.

Aici, avem deci o teorie politico-etică justificată atât prin analiză cât şi prin istorie. Ce se opune acestei teorii? O contrateorie la modă, pur dogmatică, ce se dovedeşte a fi nejustificabilă. Pe de o parte, în vreme ce găsim că atât vieaţa individuală cât şi cea socială implică relaţia naturală între sforţări şi beneficii, noi găsim pe de altă parte că această relaţie naturală, recunoscută înainte de existenţa Guvernământului, s'a afirmat şi reafirmat în cursul vremurilor şi a obţinut o mai bună recunoaştere în codurile de legi şi în sistemele de etică. Pe de altă parte, acei cari, negând drepturile naturale, afirmă că drepturile sunt create artificial prin lege, nu numai că sunt contrazişi lămurit de fapte, dar aserţiunea lor se distruge prin ea însăş:

încercarea de a-i da un temei, atunci când ei sunt provocaţi, îi face să se încurce în tot felul de absurdităţi.

Dar n'am spus totul. Formularea unei vagi concepţii populare în o formă definitivă, pe o bază ştiinţifică, ne duce la privirea raţională a legăturii dintre voinţele majorităţii şi ale minorităţii. Reiese că acele cooperaţii în cari toţi se pot unì voluntar şi în cursul cărora voinţa majorităţii e pe drept supremă, sunt cooperaţiile pentru menţinerea condiţiunilor trebuincioase vieţii individuale şi sociale. Apărarea societăţii ca un întreg împotriva năvălitorilor externi, are drept scop îndepărtat să menţină pe fiecare cetăţean în posesia mijloacelor cu cari îşi mulţumeşte dorinţele sale şi în posesia acelei libertăţi ce îl pune în stare să dobândească noui mijloace de trai. Iar apărarea fiecărui cetăţean împotriva invadatorilor interni, dela ucigaşi până la acei cari prejudiciază pe vecinii lor, are vădit acelaş scop — un scop dorit de fiecare cu excepţia criminalului şi omului desmăţat. Deaici urmează că pentru menţinerea acestui principiu vital, acelaş pentru vieaţa individuală ca şi pentru cea socială, e legitimă subordonarea minorităţii faţă de majoritate, întrucât implică numai atâta călcare a libertăţii şi proprietăţii fiecăruia câtă e necesară pentru mai buna ocrotire a libertăţii şi proprietăţii lui. In acelaş timp, urmează că o astfel de subordonare nu e legitimă dincolo de această graniţă, deoarece implicând o mai mare agresiune asupra individului decât e nevoie pentru a-l ocrotì, ea aduce cu sine o înfrângere a principiului vital care trebuie menţinut înainte de toate.

In chipul acesta, după atâta ocol, ne reîntoarcem la propoziţia că dreptul divin, pe care şi-l asumă parlamentele şi deci dreptul divin implicat al majorităţilor, sunt superstiţii. In vreme ce oamenii au părăsit vechea teorie relativă la izvorul autorităţii de Stat, ei au reţinut credinţa în aceà neţărmurită întindere a autorităţii de Stat, ce însoţeà pe bună dreptate vechea teorie

dar care nu mai însoţeşte pe drept pe cea nouă. O putere nerestrânsă asupra supuşilor, raţional atribuită stăpânitorului când se credeà despre el că e un reprezentat al lui Dumnezeu, e atribuită acum corpului diriguitor, a cărei calitate de reprezentant al divinităţii nimeni nu o mai afirmă.

Poate că cei ce sunt de altă părere, vor susţine că discuţiile asupra originii şi limitelor autorităţii guvernamentale sunt curată pedanterie. «Guvernământul», ei ar puteà spune, «e nevoit să întrebuinţeze toate mijloacele pe cari le are, sau le poate dobândì, pentru a promovà fericirea generală. Scopul lui trebuie să fie utilitatea şi el are dreptul să întrebuinţeze orice măsuri trebuincioase pentru a împlinì scopurile lui folositoare. Bunul mers al oamenilor e legea supremă şi legislatorii nu trebuie să se sperie şi să nu asculte de aceà lege, întrebându-se despre izvorul şi rostul puterii lor».

Chestiunea esenţială care se pune, e adevărul teoriei utilitariste aşà cum e susţinută de obiceiu; şi răspunsul pe care-l vom dà aici e că, aşà cum e susţinută, ea nu-i adevărată. Atât prin constatările moraliştilor utilitarişti,, cât şi prin actele politicianilor cari îi urmează conştient sau inconştient, se implică că utilitatea poate fi direct determinată printr'o simplă cercetare a faptelor imediate şi prin estimarea rezultatelor probabile. In vreme ce utilitarismul bine înţeles, implică călăuzirea de către concluziile generale pe cari le scoatem din analiza experienţei. «Rezultatele bune şi rele nu pot fi întâmplătoare, ele trebuie să fie urmările necesare ale alcătuirii lucrurilor»; şi e «datoria Ştiinţei Morale de a deduce din legile vieţii şi din condiţiile existenţei, cari feluri de acţiune tind necesar să producă fericire, şi cari tind să producă nefericire»[1]). Speculaţia curentă utilitaristă, ca şi politica practică curentă, arată o cunoaştere inadequată a

[1]) Datele Etică, § 21. V. de asemenea §§ 56—62.

legăturii naturale dintre cauză şi efect. Ideea obişnuită e că, în lipsa vreunei piedeci vădite, lucrurile pot fi făcute într'un chip sau altul şi nu se pune chestiunea dacă e vorba de un acord sau de un conflict cu mersul normal al lucrurilor.

Cred că discuţiile precedente au arătat că preceptele utilităţii, şi prin urmare acţiunile propriu zise ale guvernămintelor, nu pot fi stabilite prin examinarea superficială a faptelor şi primirea indicaţiilor *prima facie*; ci trebuesc stabilite prin referinţa la, şi deducţie din faptele fundamentale. Faptele fundamentale la cari trebuie să se adreseze la urma urmii orice judecăţi raţionale şi folositoare sunt că vieaţa consistă din, şi e menţinută prin anumite activităţi, şi că printre oamenii dintr'o societate, aceste activităţi, cari necesar se limitează una pe alta, trebuesc îndeplinite de fiecare, în cuprinsul limitelor ce se ridică dintr'ânsele şi nu trebuesc îndeplinite dincolo de acele limite: menţinerea limitelor devenind, prin urmare, funcţiunea agenţiei care cârmueşte societatea şi pe care o numim guvernământ. Dacă fiecare, având libertatea de a-şi întrebuinţà puterile sale până la graniţele fixate de libertatea de acelaş fel a altora, obţine dela semenii lui atât, pentru serviciile lui, cât socotesc ei potrivit din comparaţia cu serviciile altora — dacă contractele îndeplinite prin înţelegere aduc fiecăruia partea astfel determinată şi el are siguranţa persoanei sale şi a posesiunilor sale pentru a-şi mulţumì nevoile cu câştigul său; atunci s'a menţinut principiul vital, atât al vieţii individuale cât şi al vieţii sociale. Mai departe, s'a menţinut principiul vital al progresului social, întrucât în astfel de condiţii, indivizii de mai multă valoare vor prosperà şi se vor îmmulţì mai mult decât cei mai puţin valoroşi. Aşà că utilitatea, evaluată nu empiric, ci raţional determinată, ordonă această menţinere a drepturilor individuale şi prin aceasta nu recunoaşte nimic ce ar puteà încălcà aceste drepturi.

Aici deci ajungem la ultima oprelişte împotriva legislaţiei care se amestecă în treburile oamenilor. Redusă la termenii ei cei mai concreţi, orice propunere de intervenţie în activităţile cetăţenilor, dincolo de impunerea limitaţiilor lor mutuale, e o propunere ce pretinde că îmbunătăţeşte vieaţa, călcând în picioare condiţiile fundamentale ale vieţii. Când unii sunt împiedecaţi de a cumpărà bere pentru ca alţii să fie împiedecaţi de a se îmbătà, acei cari fac legea presupun că va eşì mai mult bine decât rău din amestecul în relaţia normală dintre purtare şi urmări.

Un guvernământ ce ia fracţiuni din veniturile a o mulţime de oameni cu scopul de a trimite în colonii pe unii cari nu au prosperat aici, şi pentru a clădì mai bune locuinţe industriale, sau pentru a face biblioteci publice şi muzee publice, etc., socoteşte că, nu numai în prima, dar şi în ultima linie, fericirea generală va rezultà din încălcarea cerinţei esenţiale a fericirii generale — adică cerinţa ca fiecare să se bucure de toate acele mijloace spre fericire pe care i le-au adus acţiunile lui îndeplinite fără agresiune. In alte cazuri noi nu lăsăm ca efectul imediat să întunece pe cel îndepărtat. Când afirmăm sfinţenia proprietăţii împotriva transgresorilor privaţi, nu întrebăm dacă folosul pe care îl trage un om flămând e sau nu mai mare decât paguba adusă brutarului: noi considerăm nu efectele speciale, ci efectele generale cari se ivesc, dacă proprietatea nu e ocrotită. Dar când Statul stoarce noi sume dela cetăţeni, sau le restrânge şi mai mult libertăţile, noui considerăm numai efectele directe şi proxime, şi nu recunoaştem efectele indirecte şi îndepărtate. Noi nu vedem că prin mici infracţii acumulate, condiţiile esenţiale ale vieţii individuale şi sociale ajung să fie atât de imperfect îndeplinite încât vieaţa decade.

Totuş decăderea astfel pricinuită se vădeşte când această politică e dusă la extrem. Oricine studiază, în scrierile d-lor Taine şi de Tocqueville, starea lucrurilor ce au precedat Revoluţia

Franceză, poate vedeà că aceà înspăimântătoare catastrofă s'a iscat dintr'o reglementare aşà de excesivă a acţiunilor omeneşti în toate amănuntele lor şi dintr'o aşà de enormă privare a lor de produsele acţiunilor lor în folosul menţinerii organizaţiei administrative, încât vieaţa devenise aproape de netrăit. Utilitarismul empiric al acelor vremuri, ca şì utilitarismul empiric al zilelor noastre, se deosebià de utilitarismul raţional prin faptul că în orice caz succesiv el contemplà numai efectele intervenţiilor particulare asupra acţiunilor claselor particulare de oameni şi ignorà efectele produse de o multiplicitate de astfel de intervenţii asupra vieţii oamenilor în mare. Şi dacă ne întrebăm ce a făcut atunci, şi ce face acum posibilă această eroare, găsim că pricina e superstiţia politică, că puterea guvernamentală nu-i supusă nici unei restrângeri.

Când aceà «divinitate» care «ocroteşte un rege» şi care a lăsat o aureolă în jurul corpului ce îi moşteneşte puterea, s'a stins cu totul — când începe să se vadă limpede că într'o naţiune guvernată democratic, guvernământul e pur şi simplu un comitet de direcţie, atunci se va vedeà deasemenea că acest comitet de direcţie n'are nici o autoritate intrinsecă. Concluzia inevitabilă va fi că autoritatea lui e dată de acei cari l-au desemnat şi are marginile pe cari ei le vor stabilì. Odată cu aceasta se va ajunge la concluzia, că legile pe care el le face nu sunt sacre în ele înşile, dar că orice sfinţenie ar aveà ele, ea se datoreşte pe deplin sancţiunii etice — o sancţiune etică ce, după cum vedem, se poate derivà din legile vieţii omeneşti, aşà cum ea se desvoltă în condiţiile sociale. Şi va venì corolarul că, atunci când n'au această sancţiune etică, ele n'au nici o sfinţenie — şi pe drept cuvânt pot fi atacabile.

Funcţiunea Liberalismului în trecut erà de a pune o limită puterii regilor. Rostul adevărului Liberalism în viitor va fi de a pune o limită puterii Parlamentelor.

POSTSCRIPTUM

(Adăugat cu prilejul primei republicări a capitolelor precedente).

Mă întrebaţi: — «Dacă mă aştept eu ca această doctrină să fie întâmpinată cu o primire deosebit de bună?» Aşi dorì să pot spune da; dar, din nefericire, diferite motive mă obligă să conchid că numai pe ici şi colo câte un cetăţean singuratic poate să-şi schimbe crezul lui politic. Intre aceste motive există unul din care îşi trag obârşia toate celelalte.

Acest motiv esenţial e că restrângerea puterii guvernamentale în limitele indicate, se potriveşte numai tipului industrial al societăţii şi, în vreme ce această restrângere e pe deplin incompatibilă cu tipul militar al societăţii, ea e parţial incompatibilă cu tipul pe jumătate militar şi pe jumătate industrial, care azi caracterizează naţiunile înaintate. La fiecare stadiu al evoluţiei sociale trebuie să existe o potrivire substanţială între practică şi credinţe—credinţe reale fireşte, nu cele cu numele. Vieaţa poate să se desfăşure numai prin armonizarea ideilor cu actele. Sau conduita cerută de împrejurări trebuie să modifice sentimentele şi ideile, sau sentimentele şi ideile schimbate trebuie eventual să modifice conduita.

Prin urmare dacă menţinerea vieţii sociale într'o anume serie de condiţii necesitează subordonarea extremă faţă de un stăpânitor şi deplină încredere într'ânsul, se va stabilì o teorie că subordonarea şi credinţa sunt potrivite — mai mult încă, imperative. Şi invers, dacă în alte condiţiuni, nu mai e trebuincioasă

o mare supunere a cetăţenilor faţă de ocârmuire, pentru conservarea vieţii naţionale — dacă, dimpotrivă, vieaţa naţională devine mai mare cantitativ şi mai înaltă calitativ, îndată ce cetăţenii dobândesc o mai mare libertate de acţiune, se iveşte o modificare progresivă a teoriei lor politice, având drept rezultat micşorarea încrederii în acţiunea guvernamentală, şi mărind tendinţa supuşilor de a se îndoì de autoritatea guvernamentală, aşà că în cazuri mai numeroase decât mai înainte se iveşte tendinţa de a rezistà puterii guvernamentale: toate aceste fapte implică eventual, stabilirea unei doctrine în sensul limitării puterii guvernamentale. Iată de ce nu ne putem aşteptà ca opinia curentă relativă la autoritatea guvernamentală să poată fi în prezent modificată într'o câtime apreciabilă. Dar să privim lucrul mai deaproape.

E vădit, că succesul unei armate depinde foarte mult de credinţa soldaţilor în generalul ei; neîncrederea în destoinicia lui ar contribuì mult la paralizarea puterii de a luptà; în vreme ce absoluta încredere în el o va face să-şi îndeplinească datoria cu energie şi curaj. Dacă, precum e în tipul militar normal al societăţii, conducătorul în răsboiu şi stăpânitorul în timp de pace sunt unul şi acelaş om, această încredere în el se extinde dela acţiunea militară la cea civilă a lui şi societatea, în mare măsură identică cu armata, primeşte bucuros judecăţile lui de legiuitor. Credinţa tradiţională se dă şi căpeteniei civile, care a încetat de a fi căpetenie militară şi îşi împlineşte rostul de general printr'un reprezentant al lui.

Şi cu ascultarea, e ca şi cu credinţa. Acei a căror ascultare faţă de comandantul lor e desăvârşită şi grabnică, e vădit că au mai mulţi sorţi de izbândă, decât acei ce îi nesocotesc ordinele. Şi precum stă lucrul cu armata, aşà stă şi cu societatea în întregimea ei; izbânda în răsboiu trebuie să depindă în mare măsură de aceà îndeplinire a voinţei stăpânitorului,

care aduce oamenii şi banii atunci când e nevoie de ei, şi de potrivirea purtării supuşilor după trebuinţele lui.

Astfel prin supravieţuirea celui mai destoinic, tipul militar al societăţii ajunge să se caracterizeze prin încrederea profundă în puterea guvernamentală, unită cu o loialitate care pricinueşte supunerea faţă de ea în toate lucrurile fără deosebire. Şi atunci fatal se iveşte tendinţa de a se stabili între cei ce speculează asupra afacerilor politice într'o societate militară, o teorie care să dea formă ideilor şi sentimentelor necesare ei. Odată cu teoria se va afirmà deasemenea că legiuitorul dacă nu-i divin prin natură, e totuş iluminat pe cale divină, şi că pe cale divină se ordonează supuşilor ascultarea nemărginită faţă de el.

Schimbarea în ideile şi sentimentele cari astfel devin caracteristice pentru forma militară de organizaţie, poate să aibă loc numai acolo unde împrejurările favorizează desvoltarea formei industriale de organizaţie. Fiind îndeplinită printr'o cooperaţie voluntară în locul cooperaţiei forţate, vieaţa industrială, aşà cum noi o cunoaştem, obişnueşte pe oameni cu activităţi independente, îi îndeamnă să-şi impună pretenţiile lor, respectând totuş pe ale altora, întăreşte conştiinţa drepturilor personale şi îi face să reziste exceselor controlului guvernamental. Dar deoarece împrejurările cari fac răsboiul mai puţin frequent se înfiripă aşà de încet, şi deoarece prefacerile de natură pricinuite de transiţia dela o vieaţă precumpănitor militară la o vieaţă precumpănitor industrială se ivesc aşà de încet, va urmà că vechile sentimente şi idei dau loc altor noui numai încetul cu încetul. Şi există mai multe motive pentru cari transiţia nu mai este, dar ar trebuì să fie, treptată. Iată câteva din ele:

In omul primitiv şi în omul puţin civilizat, nu există constituţia sufletească şi fizică cerută de cooperaţiile extensive şi voluntare. Sforţările unora, unite de bunăvoie cu acelea ale altora,

pentru a realizà un avantaj comun, implică, dacă întreprinderea e mare, o stăruinţă pe care primitivul nu o are. Mai mult, acolo unde foloasele de realizat sunt îndepărtate şi nu îndeajuns familiare, cum sunt multe dintre acelea pentru cari oamenii conlucrează în zilele noastre, e trebuinţă de o putere de imaginaţie constructivă ce nu se găseşte în mintea omului necivilizat. Şi iarăş, combinaţiile mari de natură privată pentru producţia *en detail* sau pentru întreprinderile mari, pretind o subordonare erarhică a lucrătorilor uniţi — o subordonare după grade precum e aceà pe care o produce armata. Cu alte cuvinte, calea spre tipul industrial desvoltat după cum îl cunoaştem noi acum, trece prin tipul militar; aceasta însemnează că munca disciplinată produce după o vreme îndelungată puterea de îndeletnicire continuă, dorinţa de a lucrà sub o direcţie (de astădată nu coercitivă, ci primită de bunăvoie, prin contract) şi obişnuinţa de a realizà foloase mari prin organizaţii.

Se înţelege dela sine că în timpul de lungi stadii de evoluţie socială, e nevoie, pentru conducerea tuturor lucrurilor exceptând pe cele mai simple, de o putere guvernamentală mare şi exitnsă, în care oamenii să aibă încredere şi de care ei să asculte. De aici urmează faptul că (după cum ne arată însemnările scrise ale civilizaţiilor primitive, şi după cum vedem în prezent în Răsărit) întreprinderile mari pot fi duse la îndeplinire numai prin acţiunea de Stat. Şi deaici urmează faptul că numai încetul cu încetul cooperaţia voluntară poate înlocuì cooperaţia forţată, ivindu-se pe drept o descreştere corelativă a încrederii în destoinicia şi autoritatea guvernamentală.

Insă menţinerea acestei încrederi e necesitată, mai ales de menţinerea destoiniciei trebuincioase în răcboiu. Acest lucru implică continuarea încrederii în agenţia cârmuitoare şi atâta subordonare lui, cât trebueşte pentru a pune naţiunea în stare să mânuească toate forţele societăţii atunci când atacă sau

se apără. Urmează că trebuie să supravieţuească o teorie politică care să justifice ascultarea şi credinţa. Câtă vreme simţimintele şi ideile societăţii sunt de aşà natură, încât primejduesc veşnic pacea, se cere ca oamenii să aibă atâta încredere în autoritatea guvernământului câtă trebuie pentru a-i da acesteia puterea coercitivă adequată scopurilor răsboinice. Credinţa în autoritate dă guvernământului inevitabil şi în acelaş timp putere şi pentru alte scopuri decât cele răsboinice.

Astfel după cum s'a spus la început, raţiunea fundamentală pentru care nu putem să ne aşteptăm la o prea bună primire a doctrinei înfăţişate de noi, e că în prezent, am ieşit abia parţial din regimul militar, şi am intrat numai parţial în acel regim industrial căruia i se potriveşte această doctrină.

Câtă vreme religia duşmăniei precumpăneşte asupra religiei prieteniei, superstiţia politică curentă fatal îşi va păstrà terenul. Câtă vreme în toată Europa clasele stăpânitoare, cu cultura lor veche admiră în fiecare zi a săptămânei pe aceia cari în vremurile vechi au săvârşit cele mai mari isprăvi în lupte şi numai Dumineca repetă porunca punerii sabiei în cui; — câtă vreme aceste clase stăpânitoare sunt supuse unei discipline morale consistând dintr'o pildă păgână de şase şeptimi şi din o şeptime numai de învăţătură creştină, atâta vreme nu există nici o probabilitate că se vor ivì relaţii internaţionale cari să facă practicabil un declin al puterii guvernamentale şi să aducă modificarea corespunzătoare a teoriei politice. Câtă vreme la noi administraţia afacerilor coloniale e astfel încât triburile băştinaşe cari se răsbună pe Englezii ce i-au vătămat, sunt pedepsite, nu pe temeiul propriului lor principiu sălbatic de vieaţă pentru vieaţă, dar pe temeiul perfecţionat şi civilizat al măcelului cu toptanul ca pedeapsă pentru o singură ucidere, e puţină şansă

ca o doctrină politică de felul celor expuse acì, propovăduind numai conduita inagresivă, să câştige teren. Câtă vreme chemarea oamenilor de crez e aşà interpretată, că unul dintre ei care la el acasă vorbeşte în întrunirile de misionari, caută când e în străinătate să aţâţe o ceartă cu popoarele învecinate pe care doreşte să le subjuge şi apoi după moarte primeşte onoruri naţionale, atâta timp nu e probabil că relaţiile societăţii noastre cu alte societăţi vor devenì astfel încât să se răspândească câtuşi de puţin aceà doctrină a funcţiunilor guvernamentale diminuate ce însoţesc autoritatea guvernamentală diminuată, proprie unui Stat paşnic. O naţiune care interesându-se de ciorovăelile eclesiastice, asupra ceremoniilor cultului ei filantropic, se îngrijeşte atât de puţin de esenţa acelui cult, încât pirateria în coloniile ei stârneşte mai de grabă aplauze decât reprobare, şi ea nu e denunţată nici chiar de preoţii religiunii ei de iubire, e o naţiune care fatal va continuà să tolereze agresiunile interne, atât ale indivizilor unii asupra altora, cât şi ale Statului asupra indivizilor. E imposibil să se unească binecuvântările date dreptăţii în ţară cu poruncirea nedreptăţilor în străinătate.

Se va ivì în chip firesc chestiunea: — De ce, atunci să enunţi şi accentuezi o teorie, ce nu se potriveşte cu teoria firească stării noastre actuale?

Afară de răspunsul în mare că e datoria oricui consideră o doctrină ca adevărată şi importantă de a face tot ce se poate pentru a o răspândì, oricare ar fi rezultatul, sunt mai multe răspunsuri mai speciale, dintre cari fiecare e suficient.

In primul rând un ideal, deşì poate fi foarte înaintat din punctul de vedere al realizării lui, e totdeauna trebuincios pentru o dreaptă călăuzire. Dacă, în mijlocul compromisurilor cerute de împrejurările timpului, sau despre cari crede că sunt necesare, nu există nici o concepţie adevărată despre

ceeace e mai bine sau mai rău în organizaţia socială — dacă nu ne îngrijim de nimic în afară de exigenţele momentului şi când maximul de bine imediat e de obicei identificat cu ultimul maxim de bine: atunci nu poate există un progres adevărat. Oricât de îndepărtată ar fi ţinta şi oricât de adesea obstacolele ce intervin ar necesită o deviare a drumului nostru dela ea, e vădit că trebuie să ştim, pe unde se găseşte aceà ţintă.

Iarăş, câtă vreme ceva analog gradului actual de supunere a individului faţă de Stat şi ceva asemenea teoriei politice curente, care i se potriveşte lui, poate fi necesar, date fiind relaţiile internaţionale existente; nu-i deloc necesar ca această supunere să fie mărită şi teoria corespunzătoare să fie întărită. In zilele noastre de filantropie activă, o sumedenie de oameni arzând de dorinţa de a realizà binefaceri pentru semenii lor mai puţin norociţi se îndeletnicesc activ pentru a desvoltà aranjamente administrative de o speţă proprie unui tip inferior de societate — şi reuşesc să aducă un regres, deşi în tot timpul ei ţintesc spre progres.

Greutăţile normale spre înaintare sunt destul de mari şi e regretabil ca ele să fie mărite. Deaceea, merită să li se poată arătà filantropilor, dacă se poate, că de multe ori ei asigură reaua stare a oamenilor în vreme ce urmăresc cu râvnă bunăstarea prezentă a lor.

Insă, în deosebi, e important să se întipărească în mintea tuturor marele adevăr, în prezent numai puţin recunoscut, că politica, internă şi externă, a unei societăţi, sunt aşà de strâns legate laolaltă, că nu se poate închipuì o îmbunătăţire esenţială a uneia, fără o îmbunătăţire esenţială a celeilalte. De obiceiu trebuie să se lucreze în sensul unui tip superior de justiţie internaţională, înainte de a există o conformitate cu un tip (standard) superior de justiţie în aşezămintele noastre naţionale. Dacă s'ar puteà răspândì între popoarele civilizate

convingerea că există o dependenţă de acest fel, ea ar stăvilì mult purtarea agresivă a unuia faţă de celălalt şi prin aceasta, ar scădeà constrîngerea pe care o exercità sistemele lor guvernamentale asupra cetăţenilor. E firesc ca în acelaş timp teoriile lor politice să sufere o trebuincioasă prefacere.

(In unele dintre criticele în legătură cu această lucrare, a reapărut o concluzie greşită făcută de mai multe ori mai înainte, anume că doctrina evoluţiei aplicată problemelor sociale, exclude efortul filantropic. Cât de neadevărat e acest lucru, am arătat-o însumi în «Fortnightly Review» pe luna Februarie 1875. Aici reproduc ceea ce e esenţial din ce am spus acolo).

Ţin mai ales să resping concluzia că «acţiunile private ale cetăţenilor» nu sunt trebuincioase sau n'au însemnătate, pentru motivul că, mersul evoluţiei sociale e determinat de firile cetăţenilor, aşà cum ei lucrează în condiţiile în cari sunt puşi. A afirmà că fiecare schimbare socială e determinată în acest chip, însemnează a afirmà că toate activităţile egoiste şi altruiste ale cetăţenilor sunt factori ai schimbărri; şi înseamnă să se afirme tacit că, în absenţa unora dintre aceste — să zicem aspiraţii politice, sau a îndemnurilor filantropice — prefacerea nu va fi aceeaş. Aşà că, departe de a implicà că eforturile fiecărui om de a îndeplinì ceeace crede el că e mai bine, n'au însemnătate, doctrina arată că astfel de sforţări, în deosebi cele cari rezultă din firea intimă a indivizilor, sunt forţe indispensabile. Datoria ce reiese deaici pentru valorificarea acestor eforturi, e astfel accentuată în § 34 a lucrării mele: «Primele Principii».

«Nu degeaba omul are într'ânsul aceste simpatii pentru unele principii şi repulsie pentru altele. El, cu toate însuşirile, aspiraţiile şi credinţele lui, nu e un accident, ci un produs al timpului. El trebuie să-şi amintească că în vreme ce el e un scobortor al trecutului, e în acelaş timp un părinte al viitorului, şi că, ideile lui sunt ca nişte copii ce i s'au născut, pe cari el nu poate

nepăsător să-i lase să moară. El, ca oricine altul, poate, cu drept cuvânt, să se considere ca unul din miriadele de factori prin cari lucrează Cauza cea Necunoscută şi când Cauza Necunoscută plămădeşte în el o anumită credinţă, el e chiar prin aceasta îndreptăţit să profeseze şi să înfăptuească aceà credinţă. Căci, pentru a redà în înţelesul lor cel mai înalt, cuvintele poetului:

...«Firea nu se îmbunătăţeşte prin nici un mijloc,
Dar firea zămisleşte acel mijloc: deasupra acelei măestrii
Despre care voi spuneţi că a adăugat firii, stă o măestrie
Pe care firea însăş o plăsmueşte».

Că nu mă abat dela această părere în lucrarea pe care o critică profesorul Cairnes (*Studiul Sociologiei*), se vădeşte deajuns prin paragraful prin care se sfârşeşte aceà lucrare:

«Astfel admiţând că pentru fanatic e trebuincioasă o oarecare anticipaţie sălbatică, ca un imbold, şi recunoscând utilitatea desamăgirii lui ca fiind adaptată naturii lui particulare şi funcţiunei lui particulare, omul de tip superior trebuie să se mulţumească cu aşteptări mult mai moderate, în vreme ce el stăruieşte cu sforţări nemicşorate în sensul progresului. El vede cât de puţin relativ se poate face şi cu toate acestea el trebuie să creadă că merită să facă acel puţin: unind în felul acesta energia filantropului cu liniştea filozofului».

Nu văd cum profesorul Cairnes împacă astfel de pasajii, cu constatarea sa că «după d-l Spencer, viitorul rassei omeneşti poate fi încredinţat în tihnă acţiunii ce porneşte din motive de ordin privat şi personal — motive asemenea celor cari lucrează în producţia şi distribuirea avuţiei, sau în desvoltarea limbajului». Această constatare vrea să spună că eu nesocotesc «acţiunea motivelor» de un ordin superior, deşi aceste motive nu numai că sunt necesar cuprinse de mine în totalitatea motivelor, dar asupra lor insist de repetate ori deoarece le socotesc atot-esen-

ţiale. Şi sunt cu atât mai uimit de această neînţelegere, cu cât în al meu essay asupra «*Administraţiei Specializate*», (*Fortnightly Review* pe Decemvrie 1871), am stăruit foarte mult asupra sentimentelor altruiste şi activităţilor sociale ce decurg din ele.

După cum profesorul Cairnes indică la sfârşitul primului său articol, dificultatea stă în recunoaşterea acţiunilor omeneşti ca voluntare dintr'un punct de vedere şi predeterminate din alt punct de vedere. Am spus aiurea tot ce am de spus asupra acestui punct. Aici doresc numai să indic că acea concluzie pe care Domnia-Sa o trage din premisele mele, e cu totul deosebită de concluzia la care ajung eu. Ajuns la această obiecţie, trebuie să las orice elucidaţii următoare să vie la vremea lor.

CUPRINSUL

	Pag.
Cuvânt introductiv	V
Prefața autorului	1
Individul contra Statului	
Noul Torysm	3
Robia viitoare	26
Păcatele legiuitorilor	60
Marea superstiție politică	107
Postscriptum	146

CUPRINSUL

	Pag.
Cuvânt introductiv	V
Prefața autorului	1
Individul contra Statului	
Noul Torysm	3
Robia viitoare	26
Păcatele legiuitorilor	60
Marea superstiție politică	107
Postscriptum	146